



НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ЧЕРНІГІВСЬКА І НОВГОРОД-СІВЕРСЬКА ЄПАРХІЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ КУЛЬТУРИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ЧЕРНІГІВСЬКЕ ДУХОВНЕ УЧИЛИЩЕ ПСАЛОМЩИКІВ-РЕГЕНТІВ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ І НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОЇ ЄПАРХІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Святитель Філарет (Гумілевський): людина, архіпастир, науковець

Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції,

*присвяченої 150-літтю з дня преставлення
святителя Філарета (Гумілевського)
та*

*з нагоди десятої річниці Чернігівського інституту мистецтв та менеджменту
культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*

Чернігів, 2 червня 2016 р.

*Чернігів
ЧІММК НАКККІМ
2016*

УДК 94(477.51):008:271.2(082)
ББК 63.3(4УКР-4ЧЕР)-7я431+86.372.29-3,8я431
С – 24

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Чернігівського інституту мистецтв та менеджменту культури
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
Протокол № 6 від 15 червня 2016 р.*

Святитель Філарет (Гумілевський): людина, архіпастир, науковець: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 150-літтю з дня преставлення святителя Філарета (Гумілевського) та з нагоди десятої річниці Чернігівського інституту мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (Чернігів, 2 червня 2016 р.) / [упор.: В.М. Малиневська, С.В. Малишко]. – Чернігів: ЧИММК НАКККіМ, 2016. – 158 с.

Збірник матеріалів містить тексти доповідей і повідомлень учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Святитель Філарет (Гумілевський): людина, архіпастир, науковець», що пройшла 2 червня 2016 р. в Чернігівському інституті мистецтв та менеджменту культури НАКККіМ і присвячена пам'яті святителя Філарета (Гумілевського) та з нагоди десятої річниці Чернігівського інституту мистецтв та менеджменту культури НАКККіМ. Публікації висвітлюють широке коло проблем з культурології, мистецвознавства, релігієзнавства, історії, педагогіки, філософії та глобальних проблем сучасності. Автори – вчені, церковні дослідники, викладачі та студенти світських і духовних вишів України.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам і студентам гуманітарних спеціальностей.

Редакційна колегія:

Чернець В.Г. – ректор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, доктор філософії, професор, заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, академік Академії наук вищої освіти України, член Національної спілки журналістів України (*голова редколегії*); **Малиневська В.М.** – директор ЧИММК НАКККіМ, кандидат історичних наук, професор, заслужений працівник культури України (*заступник голови редколегії, упорядник*); **Малишко С.В.** – в.о.заступника директора ЧИММК НАКККіМ, кандидат історичних наук, доцент (*упорядник, редактор, верстка і макетування*); **Личковах В.А.** – доктор філософських наук, професор (*редактор*); **протоієрей Артемій Сластьон** – перший проректор ЧДУ-ПР, кандидат богослів'я (*редактор*)

Достовірність та відповідальність за викладення матеріалу, цитування та посилання несуть автори. Редколегія може не поділяти думку авторів

© Автори, 2016
© Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури НАКККіМ, 2016

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

**ректора Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
професора Чернеця Василя Гнатовича**

**Ваше Високопреосвященство митрополите Амвросіє, всечесні отці,
високоповажні гості, вельмишановні учасники конференції,
присвяченої пам'яті святителя Філарета (Гумілевського)
та з нагоди 10-річчя Чернігівського інституту мистецтв та менеджменту
культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв**

Щиро вітаю з початком роботи конференції, приуроченої до 150-річчя преставлення святителя Філарета (Гумілевського). Проведення теоретичної конференції на святій Чернігівській землі у стінах славнозвісного Троїцького собору є знаковою подією і для історії Чернігівської єпархії, і для історії Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, під егідою якої 10 років тому був створений її структурний підрозділ – Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури. Професори, студенти та випускники Академії глибоко шанують і продовжують традиції українського народу, беруть участь у сучасному церковно-релігійному житті, розробляють наукову проблематику релігійного світогляду і культури, викладають у духовних навчальних закладах, співають у церковних хорах.

У цьому контексті постать і духовна діяльність святителя Філарета (Гумілевського) є для нас показовою. Святий подвижник Духа органічно поєднав церковне служіння з науковими і просвітницькими справами. Наслідуючи духовні традиції святих Чернігово-Сіверської землі і представників «Чернігівських Афін» доби українського Бароко, святитель Філарет (Гумілевський) не тільки проповідував, а й збагатив православну агіографію, поглибив уявлення й знання з історії церковної і монастирської культури. Багато уваги Святитель приділяв і збереженню візантійської традиції православного пісенспіву.

Сьогодні духовна діяльність і науковий спадок святителя Філарета (Гумілевського) високо ціниться у стінах Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, зокрема, у Чернігівському інституті мистецтв та менеджменту культури. Конференція, присвячена 150-й річниці його преставлення, має розкрити нові сторінки духовної біографії й подвижництва Святителя, його творчу роль в розбудові історичної та богословської науки, краєзнавства, релігійної естетики.

Перше 10-річчя Чернігівського інституту мистецтв та менеджменту культури, яке співпадає з цим ювілеєм, символічно позначає спадковість духовних традицій, єднання релігійного і естетичного у розвитку культури і мистецтв на Чернігово-Сіверщині та соборній Україні, в цілому.

Бажаю всім учасникам конференції плідної роботи, нових досягнень у духовному служінні Богу і рідній Вітчизні.

Чернець Василь Гнатович,
ректор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
доктор філософії, професор, заслужений працівник освіти України, лауреат
Державної премії України в галузі науки і техніки, академік Академії наук вищої
освіти України, член Національної спілки журналістів України

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

**ректора Чернігівського духовного училища псаломщиків-регентів
митрополита Чернігівського і Новгород-Сіверського Амвросія**

Доброповажні гості, всечасні отці, шановні учасники Всеукраїнської конференції, присвяченої 150-річчю преставлення святителя Філарета та 10-річчю від дня заснування в нашому славетному Чернігово-Сіверському краї Чернігівського інституту мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Щиро вітаю вас з початком роботи конференції «Святитель Філарет (Гумілевський): людина, архіпастир, науковець», яка проходить у стінах Чернігівського духовного училища – спадкоємця духовних навчальних закладів Чернігова. Конференція пам'яті видатного архіпастиря – святителя Філарета – на якій присутні як світські, так і церковні дослідники є певним уособленням симфонії держави і Церкви у Візантії. Як, певною мірою, архієпископ Чернігівський святитель Філарет поєднував в собі і науковця, і архіпастиря, так і наша конференція покликана поєднати в собі доробок і світських дослідників, і церковних у нову симфонію.

На сьогодні наукова спадщина святителя Чернігово-Сіверщини не втратила своєї актуальності: саме творам, що вийшли з-під його пера, у наш час відводиться значна роль, особливо щодо питання відродження духовного життя нашого регіону. Його «Історико-статистичний опис Чернігівської єпархії» є унікальним джерелом для вивчення історії Церкви і країни, в цілому, та Чернігівщини, зокрема. Окремо стоїть питання катехізації населення і тому дослідження напрацьовані Святителя у питанні духовного просвітництва викликані нагальними потребами сьогодення.

Питання культури і духовності глибоко пов'язані між собою. Саме тому наше училище тісно співпрацює з Чернігівським інститутом мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв – провідним регіональним мистецьким вищим навчальним закладом, якому нещодавно виповнилося десять років.

Студенти ж нашого духовного училища глибоко шанують Святителя: його приклад є дороговказом у духовному житті юних осіб – майбутніх служителів Церкви. І саме жертвність та любов святителя Філарета до своєї пастви, готовність «душу покласти за свої вівці», у поєднанні з його практичною діяльністю – це те, на чому ґрунтується виховний процес у духовному училищі.

Нині є нагальна потреба зупинити всі ті деструктивні процеси в нашій країні, які ведуть до розбрату, ненависті, страждань. Першим кроком у цьому напрямку є любов: любов до Бога і до людей. Саме таку любов і явив нам чернігівський архіпастир святитель Філарет.

Бажаю учасникам конференції плідної праці во Славу Бога, Його Святої Церкви та нашої країни. Боже благословення да пребуде з вами.

Амвросій (Полікопа),
митрополит Чернігівський і Новгород-Сіверський,
ректор Чернігівського духовного училища псаломщиків-регентів,
кандидат богослів'я

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

**директора Чернігівського інституту мистецтв та менеджменту культури
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
професора Малиневської Валентини Мефодіївни**

**Ваше Високопреосвященство, дорогі гості, шановні учасники конференції,
присвяченої пам'яті святителя Філарета (Гумілевського) та з нагоди 10-річчя
Чернігівського інституту мистецтв та менеджменту культури Національної
академії керівних кадрів культури і мистецтв**

Нам з вами дуже пощастило, що ми живемо на такій неповторній, славетній Чернігово-Сіверській землі, яка дала світові багато святих та церковних діячів, серед яких однією із визначних є постать архіпастиря, відомого науковця святителя Філарета (Гумілевського).

Тут, на Чернігівщині, у березні 2006 р. засвітився духовно-освітній промінчик, відокремлений структурний підрозділ Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв – Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури.

Сьогодні нашому Інституту виповнюється десять років! За більш ніж 10-річну наполегливу працю Інститут здобув значних результатів на ниві освіти, культури й мистецтва Чернігівського регіону. За активної участі Інституту були розроблені та впроваджуються у життя обласні цільові довгострокові програми «Підвищення кваліфікації працівників закладів культури і мистецтв, педагогічних працівників мистецьких навчальних закладів на 2007-2011 роки» та «Мистецька освіта Чернігівщини на 2011-2025 роки».

Завдяки діяльності нашого вишу близько тисячі спеціалістів галузі «Культура» області мали змогу отримати диплом Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, що значно збільшило показник якості фахового рівня спеціалістів культурно-мистецької сфери. Тому важливим завданням Інституту є забезпечення підвищення кваліфікації та професійної компетенції спеціалістів, формування широкої ерудиції, загальної культури, визначеної громадянської позиції, високої духовності.

Чернігівський інститут – це вже знаний в регіоні галузевий вищий навчальний заклад. Шлях його визнання освячений іменем нашого ректора Академії, доктора філософії, професора, заслуженого працівника освіти України, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, академіка Академії наук вищої освіти України, члена Національної спілки журналістів України Василя Гнатовича Чернеця. Щиро вдячні йому за вагомий внесок у розвиток української культури, громадянську позицію та особливу увагу до нашого краю та батьківську підтримку.

Особливі слова подяки висловлюємо його Високопреосвященству митрополиту Чернігівському і Новгород-Сіверському Амвросію за його молитви, духовну підтримку, який, згідно з заповіддю Христа, «покладає життя своє за вівці свої (Ін. Х:11)».

Бажаю учасникам конференції плідної праці, не зупинятися на досягнутому, підкорювати нові вершини і докладати максимум зусиль у своїй діяльності!

Малиневська Валентина Мефодіївна

Директор Чернігівського інституту мистецтв та менеджменту культури
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
кандидат історичних наук, професор,
заслужений працівник культури України

Привітання
Валентині Малиневській
з нагоди першого 10-річчя ЧІМіМК

Музика лине з душі і очей,
Арію Сольвейг співа соловей,
Лагідно голос бринить на верхах, –
Ирій небесний, що чув Офенбах.
На день святковий і повсякчас
Етос музичний завжди має шанс
В ритми життєві красу привнести,
Сьомое небо у снах досягти...
Коди немає у добрих ділах,
А ригурнелі є в гарних піснях.



В.Личковах
14.05.2016



Каждо, тиняко гадь кадово, в риди. стур. а. м. е.
и востаново в риди. стур. а. м. е. гитъ миди. стур. а. м. е.
в. и. м. е. стур. а. м. е. и в. и. м. е. стур. а. м. е. об. и. с. т. у. р. а. м. е.

Сире. стур. а. м. е. стур. а. м. е. стур. а. м. е.

Митрополит Амвросий (Поликкопа)
*Митрополит Черниговский и Новгород-Северский,
ректор ЧДУ ПР,
кандидат богословия*

ЧЕРНИГОВСКАЯ ЕПАРХИЯ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Черниговская епархия является одной из древнейших епархий Украинской Православной Церкви. Архиерейская кафедра в Чернигове была учреждена в 991 или 992 году. Первым епископом стал Неофит, прибывший вместе с первым Киевским митрополитом. Черниговский владыка занимал третью степень старшинства между русскими епископами, а во второй половине XI века был даже одно время титулярным митрополитом. Первоначально епархия именовалась Черниговской и Рязанской. В ее состав входили земли современных Черниговской, Орловской, Калужской, Тульской, Курской, Рязанской, Владимирской, Московской, часть Могилевской и Смоленской областей. Позднее почти половина территории отошла к различным новоустроенным епархиям, после чего она именовалась просто Черниговской.

В октябре 1239 года Чернигов был взят татаро-монголами, черниговский епископ Порфирий пленен и уведен в Глухов и о его дальнейшей судьбе ничего не известно. После захвата Чернигова татаро-монголами значительная часть южных территорий епархии отошла к Киевской епархии. Сын святого князя Михаила Роман перенес свою резиденцию в Брянск, куда переехал и епископ. Поэтому со второй половины XIV века черниговские епископы стали именоваться Черниговскими и Брянскими (или Дебрянскими). Разоренная Черниговщина оказалась на стыке враждующих держав. В 1353 году, за исключением кратковременных периодов между 1408 и 1420 годами, а также с 1500 года, когда Черниговщина входила в состав Московии, край перешел под литовское владычество, а позже – Речи Посполитой. Существование самой же епархии порой прерывалось, а черниговские епископы искали себе убежища в Москве, Суздале, Смоленске. В 1415-1419 и 1458-1500 годах епархия состояла в канонической юрисдикции Киевских митрополитов. В 1500 году после перехода северной части Черниговского края из-под власти Польши к Московской державе, епархия была упразднена и территории Черниговской епархии управлялись Смоленскими архиереями, которые с этого времени стали титуловаться Смоленскими и Брянскими.

Давление польско-литовских властей и насаждение Брестской церковной унии подвигло в 1628 году Киевского митрополита Иова (Борецкого) попытаться возродить епархию в противовес новообразованной униатской архиепископии и на Черниговскую кафедру был назначен епископ Исаия (Копинский-Борисович), титулуясь, однако, Смоленским и Черниговским. Только после войны украинского народа против Речи Посполитой в 1648 году начала возрождаться и церковная жизнь в Черниговской епархии. Епископы

долго жили то в Киеве, то в Новгород-Северске, окончательно обосновавшись в Чернигове только в 1672 году.

В 1657 году с титулом «Черниговский, Новгород – Северский и всего севера» епархию возглавил епископ Лазарь (Баранович), профессор и ректор Киево–Могиланской коллегии. Мудростью в церковных и государственных делах, отеческой заботой о пастве он снискал глубокое уважение современников. Он развернул широкую деятельность на Черниговщине по возвращению церковей захваченных римо-католиками, отстройке полуразрушенных церковей и монастырей, возведению новых храмов и обителей. Им были устроены славяно-латинская школа и типография в Новгороде-Северском. В 1667 году Черниговская епархия входит в состав Всероссийского Патриархата и получает статус архиепископии с поставлением ее на первое место среди других кафедр.

В 1785 году из Черниговской была выделена Новгород-Северская епархия, которая просуществовала 10 лет, после чего была упразднена, а ее приходы вновь вошли в состав Черниговской епархии.

Согласно указу Синода от 21 августа 1868 года в Черниговской епархии учреждено Новгород–Северское викариатство, викарий стал управлять Елецкой обителью. В 1916 году была создана еще одна викарная кафедра – Стародубская.

Войны и смуты начала XX века разрушительно сказались на церковной жизни народа, а начатые большевиками-безбожниками открытые гонения на Церковь привели к тому, что духовно-религиозная жизнь еле теплилась в краю. Гонения достигли апогея в 1930-х годах, когда большинство церковнослужителей были репрессированы, монастыри ликвидированы, храмы закрыты. К началу Второй мировой войны в Чернигове не было ни одной действующей православной церкви. Война позволила открыться ряду монастырей и храмов, склонила власти ослабить давление на Церковь. Так, в Чернигове снова стал действовать Троице-Ильинский монастырь, в котором подвизался преподобный схиархимандрит Лаврентий.

Затем открытое гонение сменилось скрытым, и притеснение верующих продолжались, особенно в 1960–1970 годах. В 300-тысячном Чернигове была открыта лишь небольшая Воскресенская церковь. С 1959 по 1989 год Черниговские архиереи временно управляли Сумской епархией.

Поворот в жизни епархии наметился в середине 1980-х – 3 августа 1984 года Церкви были возвращены мощи святителя Феодосия. Со второй половины 1980-х годов стала оживляться религиозная жизнь епархии. Верующим возвращались храмы и частично уцелевшие монастыри, началось строительство новых церковей. К 1000-летию Крещения Руси богослужения были возобновлены в Свято-Троицком соборе, был возвращен древнейший из каменных храмов, сохранившихся до наших дней – Спасо-Преображенский собор. В 1989 году в Чернигове открылось духовное училище регентов и псаломщиков.

Епархия продолжает расти и отстраиваться, перейдя в новую эпоху под водительством своего опытного пастыря, митрополита Антония (Вакарика), управлявшего ей в течении 30 лет.

После смерти митрополита Антония (Вакарика) временно управляющим Черниговской епархией стал ее викарий епископ Амвросий (Поликопа). С 16 октября 2003 г. – епископ Черниговский и Нежинский.

31 мая на очередном заседании Св. Синода УПЦ приняли решение о разделении Черниговской епархии на две самостоятельные: 1) Черниговскую и Новгород-Северскую под руководством Преосвященнейшего Амвросия (Поликопы), 2) Нежинскую и Батуринскую под руководством Преосвященнейшего Иринея (Семко).

24 сентября 2008 епископ Амвросий был возведен в сан архиепископа. За время управления архиепископом Амвросием Черниговской и Новгород-Северской епархией, количество приходов возросло вдвое, открыт информационный сайт епархии и Черниговского духовного училища, ректором которого с июля 2007 года является архипастырь. 17 августа 2015 года архиепископ Амвросий был возведен в сан митрополита.

Личковах Володимир Анатолійович
*Професор НАКККіМ,
доктор філософських наук, професор,
заслужений працівник освіти України*

ФІЛОСОФІЯ ЕТНОКУЛЬТУРИ І КУЛЬТУРОЛОГІЧНА РЕГІОНІКА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ КРАЄЗНАВСТВІ

Присвята свт. Філарету (Гумілевському)
Світло світу, святість правди
В «Житіях» він поважав,
Яхонтовий дух віради
Тільки в келіях шукав.
Инок, вчений і подвижник
Трудолюбієм страждав,
Ехо істини як книжник
Людям в дух закарбував.
Б
Філантроп і душ учитель,
Ісихаст «Святих Дарів»
Ласку творив як Спаситель,
А молитви від гріхів
Рано-вранці в храмі Божім
Евхаристію щоб мать,
Тихо читав всім прихожим,
ведучи їх в Благодать.

У зв'язку із впливом глобалізаційних процесів на альтернативне поглиблення етнонаціональних ідентифікацій, зокрема на пошуки етнокультурної тотожності націй, актуалізується теоретичний інтерес до етнічної, регіональної, локальної специфіки культур окремих народів, народностей, національних меншин. З'являється *етнокультурологія* – наука про культурні цінності етносів, суперетносів і субетносів, про становлення і розвиток національних моделей осмислення культури, геокультурних вимірів духовного життя нації. Аналогічні процеси відбуваються і в інших напрямках гуманітарного знання. К.-О. Апель співставляє «універсалістську макроетику» і «етноетику», активно розвиваються етнологія, етнографія, етнопсихологія, етнестетика тощо. Етнокультурологія інтегрує всі ці знання про особливості менталітетів, соціокультурного буття і свідомості націй, етносів, субетнічних груп і культурних регіонів.

Як і кожна наука, етнокультурологія має спиратися на певні принципи організації наукового знання, розкриваючи свої теоретичні змісти через систему специфічних концептів, категорій і понять. Звісно, методологічний базис і категоріальний апарат етнокультурології багато в чому є спільним з теоретичним оснащенням філософії культури, але має і власні специфікації

провідних ідей, що окреслюють предметне поле і стрижневі змісти наукового аналізу етнонаціональних культур.

У цьому сенсі найглибшим шаром методологічного фундаменту етнокультурології є *філософія етнокультури* – система теоретичних знань, в якій осмислюються загальні закономірності виникнення, сутності й функціонування культурних цінностей окремих етнонаціональних спільнот і регіонів. Від етнокультурології вона відрізняється більш глибокою рефлексивністю філософського аналізу «духовної метафізики» культури, її етноментальних характеристик, геокультурних, в т.ч. регіональних хронотопів. У предмет філософії етнокультури входить «духовна географія» краю (Фосильйон), тобто його культурний «ланшафт», що складається з неповторної єдності географічних, етнографічних, соціально-психологічних і ментально-світоглядних вимірів життя певних етнічних спільнот.

В українській етнокультурології вже детально проаналізовані сигнатури Софії [1], Спаса [2], Богородиці [3]. Вони мають не лише самобутній, неповторний культурний зміст і форму, а й власну «духовну територію», де утверджують і виявляють традиційні цінності метафізики культури, упорядковуючи етнокультурний Космос. Так, сигнатура Софії та сигнатура Спаса є взаємододатними, символізуючи єднання двох духовних начал – Божественної Премудрості та Преображення – в українській ментальності, культурній історії українства. Будучи домінантними в культурному середовищі Києва та Чернігова відповідно, вони позначають і єдність двох гендерних начал в українській етнокультурі. Жіночий первень української ментальності (софійність) доповнюється чоловічим стрижнем (спасіння, рятування, оборона), що відповідає єднанню хліборобського, селянського, породжуючого начала української душі з лицарсько-козацьким, захисним. Тому українці – не тільки «народ жіночий», як вважає Г. Грабович, а народ з яскраво вираженими двома гендерними характеристиками, котрі закладалися з історії Трипільської культури, Київської Русі, Козаччини, національно-визвольних змагань. Починаючи з прийняття християнства, вони втілились у сигнатурах та архітектониці храму Святої Софії у Києві (1037 р.) та Спасо-Преображенського собору в Чернігові (1036 р.), які зводили, відповідно, Ярослав Мудрий («софійний») і Мстислав Удатний («мужній», «хоробрий»).

Отже, філософія етнокультури, як новітній напрямок народознавства, безпосередньо корелює з етнокультурологією та культурологічною регіонікою, складаючи їх методологічне підґрунтя. На основі аналізу діалектики універсалістичного, етнонаціонального та регіонального в культурі вибудовуються основні принципи та категорії філософії етнокультури. Серед них – національний образ світу, SACRUM, «життєвий світ», хронотоп, етноментальність, універсалія, архетип, сигнатура. Зокрема, українська етноментальність спирається на такі архетипні принципи, як кордоцентризм, софійність, антеїзм тощо. Репрезентативними для неї є сигнатури Софії, Спаса, Богородиці, які виявляються в мистецтві та архітектурі. Важливою для конституювання філософії етнокультури є і «культурологія регіону», яка

розкриває загальнонаціональні універсалії їх специфікаціями на субетнічному рівні, у межах певного краю.

Концептуальні моделі культурологічної регіоніки можуть інтегрувати в собі поняття і категорії, дослідницькі підходи і принципи, сполучені з універсаліями, сигнатурами й архетипами певної етноментальності, філософії етнокультури:

1. Ціннісні специфікації українського Sacrum'у, що виявляються через “чудне та містеріальне» (Г. Сковорода), метафізику дивовижності та естетику зачарованості.

2. Універсальні категорії українського світовідношення і менталітету: “софійність”, “кордоцентризм”, “антеїзм”, “екофільність”, “панестетизм”, “калокагатійність” та інші, розроблені в працях С. Кримського, В. Горського, М. Поповича, В. Мазепи, В. Табачковського, В. Малахова, Л. Левчук.

3. Розуміння українського світовідношення як “Святовідношення”, що поєднує святкове і сакральне з екологічним і побутовим. Аналіз естетики “святовідношення” в народному та професійному мистецтві окремих регіонів України.

4. Провідні поняття і принципи етнокультури, особливо її фольклорної складової. Аналіз основних міфологічних і фольклорних мотивів в історії традиційного і сучасного мистецтва в його субетнічних вимірах. Дослідження ментально-естетичного простору “елітарної” та “масової” культури крізь призму фольклоризму, примітивізму, неоміфології, неонаївізму, національної форми як світогляду та “художньої націології” взагалі (роботи О. Петрової, Д. Русина, М. Маричевського, Г. Міщенко, О. Федорука та ін.).

5. Етнонаціональна і регіональна інтерпретація таких архетипів, як “Дім”, “Поле”, “Храм”, “Земля” і “Небо”, які є фундаментальними в онтології “тут-буття” М. Гайдеггера, репрезентуючи екзистенціальну феноменологію як життя і роздуми на “польовій дорозі”, на Путівцю. Етнокультурологічне розуміння феноменології «життєвого світу» нації через екзистенціали «просторовості», «часовості», «емоційності», «тілесності», які формують хронотопи етнокультури, її феноменологічні горизонти.

6. Духовно-світоглядне і художньо-естетичне наповнення таких українських традиційних понять філософії етнокультури, як «вирій», “обійстя”, “хутір”, “дивовижжя”, “дивосвіт”, “дивосад”, “парсуна” тощо. Філософсько-естетична розбудова, приміром, поняття “Хутора” як категорії української етнокультурології в розумінні Пантелеймона Куліша (“хутірна філософія”, “хутірна поезія”) та сучасних мистецтвознавців і мистців (напр., журнали “Образотворче мистецтво”, “Art-Line”, «Дивосад»).

7. Засадничі принципи енергоінформаційної естетики (еніоестетики) в їх регіональному, етнокультурному вимірі. Що стосується сіверянської еніоестетики, то вона постає як довженківська естетика “зачарованої Десни”, з її напівмістичною замріяністю і романтичним символізмом. Дослідження енергоінформаційних зв'язків між давньослов'янськими архетипами, візантійським стилем, українським бароко та необароко початку й кінця ХХ століття, сакральних сигнатур у мистецтві певного краю.

8. Аналіз і творче використання понятійно-категоріального інструментарію (тезаурусу) у творах видатних представників культури, естетики і мистецтва окремого регіону. Наприклад, для етнокультурної регіоніки Чернігівського краю – це творча спадщина Лазаря Барановича, Іоанна Максимовича, Іоанна Величківського, Пантелеймона Куліша, Михайла Коцюбинського, Михайла Жука, Павла Тичини, Івана Кочерги, Олександра Довженка та інших сіверянських геніїв українського народу.

Література:

1. Кримський С. Універсалії української культури // Дві Русі /за заг.ред. Л.Івшиної. – К., 2005.
2. Личковах В.А. Дивосад культури: Вибр.ст. – Чернігів, 2006.
3. Личковах В.А. Сигнатура Богородиці як «покрова» національної єдності України // Філософія етнокультури і наукові стратегії збереження національної єдності України. – Чернігів, 2007.
4. Личковах В.А. Метафізика дивовижності та естетика зачарованості Чернігово-Сіверського краю / Володимир Личковах // Путівльський краєзнавчий збірник: Вип. 4. – Суми, 2008.
5. Личковах В.А. Філософія етнокультури: теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури / Володимир Личковах. – К.: ПАРАПАН, 2011.
6. Личковах В.А. Чернігово-Сіверська культурологічна регіоніка / Володимир Личковах. – Чернігів: Вид. Лозовий В.М., 2011.

Рудько Микола Олександрович
*Професор ЧИММК НАКККіМ,
кандидат педагогічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Надзвичайний і Повноважний Посланник 2-го класу*

ГУМАНІТАРНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА

1 вересня 1995 року під час проведення традиційного «Дня знань» у Санкт-Петербурзькому Гуманітарному університеті профспілок відбулась презентація розробленої академіком Дмитром Сергійовичем Лихачовим «Декларації прав культури». В цьому документі вводилось поняття гуманітарної культури, орієнтованої на розвиток позитивно скерованих якостей людини і суспільства, здатних активно протистояти злякисній експансії антигуманних цінностей масової культури в умовах наступу нецивілізованого ринку.

В «Декларації» йшлося про те, що держава зобов'язана розглядати гуманітарну культуру «як основу **духовної безпеки народу**, як базову передумову і критерій випрацювання моделей суспільних перетворень». З того часу поняття «духовна безпека» почало вживатись у культурологічній літературі, проте, значного поширення і визнання не набуло. Це засвідчує зокрема Вікіпедія, де перераховано 48 різних видів безпеки - від астрономічної і біологічної до статевої та ядерної, а про духовну безпеку не йдеться зовсім.

У філософії, соціології та культурології під духовністю найчастіше розуміють об'єднувальні засади суспільства, які виявляють себе, по-перше, у вигляді моральних цінностей, звичаїв, традицій, зосереджених, щонайперше, у релігійних вченнях, віруваннях, практиках; по-друге, у художніх образах гуманітарної культури. Іншими словами, духовність базується на 2-х визначальних устоях: релігії та культурі, які в тісному переплетенні між собою формують і зберігають унікальний одвічний ментально-духовно-ціннісний образ українського народу.

Творчий захист цієї унікальності від внутрішнього і зовнішнього деструктивного впливу, здатність своєчасно виявити і нівелювати ризикові загрози у царині релігії, культури, освіти, науки, інформації і становлять суть духовної безпеки, яка сьогодні має стати чільною складовою національної безпеки країни.

Сьогоднішня українська дійсність виразно позначена наявністю багатьох надзвичайно небезпечних викликів. Найзагрозливішим із них є випробування України на цивілізаційний розрив, розкол. У своїй геніальній політологічній праці «Зіткнення цивілізацій» визначний американський вчений Семюель Гантінгтон назвав лінії цивілізаційних розколів лініями майбутніх фронтів.

Цивілізаційні відмінності, особливо у сфері релігійної духовності, історично завжди були визначальними для України. Ще восени 1650 року Б. Хмельницький писав до волинської шляхти: «Мила нам наша батьківська

земля, але природжена віра мусить бути миліша, за неї ми завжди умирали охоче».

У згадуваній праці Гантінгтона досить аргументовано стверджується, що «лінія цивілізаційного розколу ділить Україну на православну східну і уніатську західну частину».

Надміру багато-хто із сучасників недооцінює ментальну глибину різниці між латинською уніатсько-католицькою традицією християнства (інколи її називають «різдв'яною») і візантійською (її ще називають «великодньою»). Ці відмінності подані в таблиці (за Іваном Ільїним і Юрієм Непомнящим).

| Різдв'яна цивілізація | Великодня цивілізація |
|--|--|
| У центрі ставиться інтерес людини | У центрі ставиться ідеал людини |
| Христос віддав життя, щоб я жив краще | Христос віддав життя, щоб я був краще |
| Головне – якість життя | Головне – мета життя |
| Центральна тема: доля людини | Центральна тема: поведінка людини |
| «make money» | «Робити справу» |
| Прагматизм | Моральність |

З огляду на викладене, зміцнення єдності України на рейках релігійної духовності справа нелегка. Більше того, релігійно-ідеологічна фрагментаризація українського суспільства виступає однією з першооснов пропагандистського заперечення необхідності територіальної та державно-політичної єдності України, перетворення духовної сфери у поле битви за сумнівні політичні дивіденди.

Наведу кілька прикладів. В одному з інтерв'ю агентству УНІАН сучасний досить відомий український письменник Юрій Андрухович заявив: «Як не парадоксально це звучить, але Україну разом тримають матеріальні інтереси Януковича та його оточення. Ніщо інше нас не тримає. Якщо ще коли-небудь відбудеться таке чудо, що в Україні знову переможуть умовно кажучи, помаранчеві, то треба буде дати можливість Криму і Донбасу відділитися... Думаю ми постійно тішимо себе якоюсь ілюзією територіальної цілісності, якої немає.

...Я б не робив цю прокляту цілісність якоюсь догмою. Навіщо вператись в тому, що в дійсності знищує нас і губить».

Такі ж ідеї публічно висловлює й відомий львівський тележурналіст Остап Дроздов: «У нас спільне прізвище «Україна», але виростили ми в різних світах, різні світогляди, різні цивілізації, різні досвіди».

Подібні погляди зовсім не поодинокі і мають свою історію. Дмитро Дорошенко (міністр закордонних справ в уряді Скоропадського): «Тільки тепер розкусив їх. Дійсно, то зовсім інші люди, з іншою психікою, іншою етикою, іншими світоглядами».

Євген Чикаленко (відомий громадсько-політичний діяч на рубежі ХІХ-ХХ століття): «Ріжні історичні та політичні умови виробили у галичан та наддніпрянців різні психологічні, різні орієнтації і ми один одних не

розуміємо. Я казав Петрушевичеві: добивайтесь ви самостійності Галичини, а до наддніпрянців не втручайтесь, бо ви їх не знаєте і не розумієте».

Взагалі, для усвідомлення національності релігійна складова є надзвичайно сильною: серб-мусульманин, уже боснієць; грузин – мусульманин, уже аджарець; болгарин-мусульманин, уже памак; татарин-християнин, уже кряшен: українець-уніат, уже галичанин.

Дуже «цікаву» єдність етнічного та ідеолого-політичного факторів відмітив Борис Олійник, коли його недавно висунули на здобуття Нобелівської премії: «Я до цього ставлюся з гумором. Нобелівська премія дається переважно за етнічною ознакою. Є нації, яким передовсім даються ці премії. А ми туди не входимо».

Дещо по іншому виглядає справа у гуманітарно-культурному вимірі забезпечення духовної безпеки. Адже аксіомою є те, що людина може жити у 2-х і більше культурах, а в 2-х релігіях ні, ніколи. Цим фактом, а також рядом інших обставин, що будуть окреслені нижче, і обумовлюється особливе значення гуманітарної культури у системі зміцнення духовної безпеки.

Уже досить багато років поспіль видатний український культуролог Іван Михайлович Дзюба ставить питання щодо створення загальнонаціонального культурного проекту, що «має стати синтезом визначальних підходів до проблем і перспектив розвитку культури в контексті викликів XXI ст.». Девіз проекту: «майбутнє України вирішуватиметься у сфері культури». У своїх статтях «Національна культура як чинник майбуття України», «Культуротворчий резерв України», та інших, він поставив питання про формування «актуальної культурної свідомості» про те, що «культура має відповідати багатству і невичерпності ситуації вибору, необмеженості ініціатив за умов свободи».

У своїх численних виступах І.М. Дзюба своєчасно закликав до «переорганізації культурної свідомості й культурної реальності» і надання цьому процесу стрункості. Нажаль, всього цього не сталося, а порушена проблема набула надактуальності.

Прямолінійне, одномірне розуміння змісту статті 15 Конституції України, а саме: «жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова», спричинилось до гасла деідеологізації суспільства. Гасла – утопічного, бо ідеологія як система ідей, що обумовлюють цілеспрямований розвиток певної сфери життєдіяльності суспільства, є невід'ємним компонентом та інструментом будь-якої політичної системи.

Ідеологічний вакуум з необхідністю заповнюється асоціальними ідеалами і цінностями, які обумовлюють появу різних соціальних хвороб, і вкрай негативно позначаються на духовній сфері життя людей, становлячи загрозу духовній безпеці суспільства.

Тому варто повернутись до творення «загальнонаціонального культурного проекту» і розпочати цю роботу з випрацювання системи світоглядних ідей що до сучасного осмислення ролі, місця, і значення культури в суспільстві. Ці ідеї мають стати, з одного боку, спонукальними мотивами,

своєрідними надзавданнями оволодіння культурою, а з іншого – визначальними засадами державної політики у сфері культури.

Гуманітарна культура змістом цих світоглядних ідей має бути усвідомлена як:

- вияв консолідуючої ідеології, що зміцнює засади солідарності і толерантності українського суспільства;
- синонім національної ідеї;
- невід’ємний і вагомий компонент якості життя;
- визначальний фактор удосконалення людини, без якої неможливе творення досконалого сучасного суспільства;
- головне джерело гуманізації людської історії;
- основний чинник самобутності Українського народу, виразник його духовної унікальності;
- синтезований синтез творчих зусиль народу;
- виразник органічного поєднання національного та інтернаціонального в суспільному бутті;
- явище всечасної історичної актуальності;
- шлях входження народів, держав, цивілізацій в історію людства;
- основа соціально-економічного та державно-політичного розвитку народів і держав;
- візитівка України, визначальний фактор творення міжнародного іміджу;
- основа діалогу для досягнення взаєморозуміння між народами;
- джерело формування, накопичення, утвердження цінностей та ідеалів;
- засіб подолання агресії і депресії в суспільстві;
- об’єкт міжнародного права, що володіє правом захисту під час війн і конфліктів;
- фактор забезпечення єдності і наступності, спадкоємності поколінь;
- засіб розвитку і відображення творчих зусиль народу;
- чинник формування людини у єдності її духовних і фізичних якостей;
- критерій існування певних заборон і стримів, корисних для розвитку людського суспільства

Протоиерей Артемий Сластён
*Проректор ЧДУ ПР,
кандидат богословия*

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕОСВЯЩЕННЕЙШЕГО ФИЛАРЕТА, АРХИЕПИСКОПА ЧЕРНИГОВСКОГО И НЕЖИНСКОГО

Святитель Филарет был выдающимся учёным и замечательным архипастырем XIX века. Его просветительская деятельность выражалась в научных трудах и архипастырском служении. Плоды учёных занятий архиеп. Филарета, благодаря дарованиям и трудолюбию автора, поражают своим обилием и многообразием. В списке научных трудов этого просвещённого архиерея числится 143 работы, но этот список, скорее всего является не полным. Здесь и работы экзегетического характера (“Заметки о Свящ. Писании”, “Учение ап. Павла об антихристе”, “Учение Евангелиста Иоанна” и др.), догматические и патрологические труды (например: его известные “Православное Догматическое Богословие” и “Историческое учение об отцах Церкви”), многочисленные сочинения по нравственному богословию (“Правила для монашествующих”, “Ложные пророки” и пр.) и проповеди, агиологические произведения (“Русские святые, чтимые всею Церковью или местно. Опыт описания жизни их”, “Св. князь Михаил Черниговский”, “Святые Южных Славян”, “Святые Подвижницы Восточной Церкви”), исследования по общей церковной истории (“Кирилл и Мефодий, славянские просветители”, “Святый Великомученик Дмитрий Солунский и Солунские Славяне”, “Исторический обзор песнопевцев и песнопений греческой Церкви”, “Геннадий, патриарх Константинопольский (15века)”, “Авгарь, князь Эдесский, и нерукотворный образ Спасителя” и т. д.) и по истории Русской Церкви (помимо широко известной “Истории Русской Церкви”, “Богослужение Русской Церкви до монгольского времени”, “Послания Геннадия Иосафу, Архиепископу Ростовскому и Ярославскому” и ряд других работ), изыскания в области духовной литературы (“Обзор Русской духовной литературы (с 862 – 1863 гг.)”, “Максим Грек. Историческое Исследование”, “Содержание рукописи “Златая Чепь”, принадлежащей началу 14 века.” и пр.), издание источников (“Письма Преос. Лазаря, Арх. Черниговского и Новгород-Северского”, “Акты унии 1742 – 1747 г.” и др.), описание епархий и монастырей, различные заметки о современном состоянии русского общества, педагогические работы и, наконец, критика и библиография. Слава Архиепископа Филарета, как ученого, была известна по всей России и за ее пределами. За свои научные труды он был избран действительным членом Императорского Общества Истории и Древностей Российских, Императорского Русского Археологического Общества и Общества Географического; почетным членом Копенгагенского Общества Древностей, Харьковского и Московского Университетов, Санкт-Петербургской, Московской и Киевской Духовных Академий, последняя также удостоила его еще и степени доктора богословия. Но кроме учёной

деятельности, он самолично управлял обширными епархиями (Рижской, Харьковской и Черниговской), где проявил себя деятельным насадителем просвещения.

Так, за время его пастырского служения на молодой Рижской кафедре, к православию присоединилось, по сведениям Синода, - 113910 прибалтийских крестьян. Число приходов возросло с 6 до 98. Кроме этого он способствовал переводу на местные языки Священного Писания и Богослужения, основал эстско-латышское Духовное Училище, которое в последствии преобразовалось в семинарию. Не довольствуясь этим он задумывает открыть церковно-приходские школы. Составляет для них учебную программу, которая, однако, не была пропущена канцелярией генерал-губернатора и только после многих трудов ему всё-таки удалось открыть при каждой церкви школу.

С целью просвещения светом веры новообращенных, преос. Филарет раздавал им, переведённые на их родной язык православный катехизис, молитвенник и литургию. С умножением числа верующих, он выхлопотал синодальное дозволение – совершать богослужение на родном языке, но и по всей епархии. А для повышения общего уровня грамотности им были изданы на русском языке латышская и эстская грамматики, буквари на русском, латышском и эстском языках.

На Харьковской кафедре, почти первым делом, на которое обратил еп. Филарет своё внимание – была семинария. Так уже в письме от 28 декабря 1848 г. писал он А. В. Горскому: “С семинарией слегка познакомился, был в классах. Без архиерея несколько разленились было, так как преос. Иннокентий жил в Петербурге, а Елпидифор или не успел или не хотел посмотреть за ними”. Харьковская семинария, до прибытия преос. Филарета, помещалась в двух зданиях, отдельных друг от друга значительным расстоянием, вследствие чего наставники и учащиеся испытывали большие неудобства. Новый корпус для семинарии начал ещё строиться при архиеп. Иннокентии, но до окончания постройки было ещё очень далеко. И преос. Филарет начал хлопотать о скорейшем завершении начатого дела. “Идут хлопоты об окончании постройки и устройства нового семинарского корпуса, довольно великолепного...” – писал он другу. И благодаря его настойчивости к Пасхе ученики были уже переведены в новый корпус, а после Пасхи преос. Филарет освятил уже и храм во имя св. ап. Иоанна Богослова, при этом пожертвовав иконы для иконостаса. Давши хорошее помещение семинарии, Преосвященный обратил особое внимание и на учебный процесс, пригласив для преподавания лучших наставников. Так же своим посещением уроков и присутствием на экзаменах, он подтянул дело обучения и вошёл в близкое отношение к духовной школе и её ученикам. А “присутствуя на экзаменах он, - как вспоминает протоиерей Иоанн Шероцкий, - зорко отмечал тех из них, которые отличались прилежанием, природными дарованиями [...] и впоследствии времени давал им лучшие места, несмотря на их молодость...” Когда окончился второй выпуск учеников и приходы в основном были укомплектованы, то еп. Филарет объявил духовенству, что “лиц, не окончивших курс семинарии он не будет производить в священники”, и, по возможности, он оставался верен своему слову.

Понимая, какое большое значение для семьи священника и прихода, имеет образованная матушка, преос. Филарет, в первый же год по прибытии на кафедру, занялся учреждением в Харькове училища для образования дочерей духовенства. По вопросу об устройстве женского училища, Владыка обратился с воззванием к духовенству, которое с сочувствием его встретило и уже к 1852 г. поступило 21500 рублей пожертвований. В 1853 г. училищный дом был построен, а в следующем отделан, а 6 июня 1854 г. состоялось его торжественное открытие с молебном и “скромной закуской”. Училище преос. Филарет взял под своё покровительство и заботился о нём, даже до самой своей смерти.

В заботах о выборе достойных пастырей, понимая запросы университетского города, еп. Филарет снова обращается к своей родной академии о присылке своих выпускников. И так преуспел в этом деле, что в 1852 г. Писал ректору МДА : “ Теперь по всем уездным городам помещены академики протоиреями. Но дальше не знаю, где буду помещать их”.

Желая поднять богословско-нравственное образование духовенства и мирян своей епархии еп. Филарет основывал при церквях в городах и больших селениях библиотеки, выписывал для них журналы (большинством из которых были “Творения Святых отцов в Русском переводе”).

Что бы освежить в памяти священства и поддерживать постоянно у него богословские познания, он при всяком удобном случае, или у себя дома, или, особенно, во время ревизии церквей, испытывал духовенство в знании Православной Веры. Во время обзора епархии испытания свои он проводил в доме благочинного, куда предварительно собиралось духовенство всего округа. Предмет испытаний он разнообразил: в одном округе экзамен по догматике, в другом по нравственному богословию, в третьем по расколу, а иногда давал обдумывать самые простые темы для проповеди, например о пьянстве, воровстве и т. д., и тут же предлагал сказать несколько слов в виде краткого поучения. Эти опросы наводили большой страх на притч. Как повествует И. Листовский, что во время объезда епархии в 1849 г. 100 человек скрылось, за что и были оштрафованы в пользу училища: священники по 1 руб., диаконы по 50 коп., и причетники по 25 коп.”

Благочинные обязаны были раз в год являться в кафедральный собор для произнесения проповеди, так же и преподаватели семинарии и духовного училища проповедовали в соборе или монастыре. За каждый прошедший год он просматривал ведомости, и кто без уважительной причины не проповедовал, того штрафовали по 2 и 3 руб. в пользу училища.

После перевода преос. Филарета на Черниговскую кафедру, как и в Харькове, одним из первых предметов на которые он обратил своё внимание была семинария, которая из-за плохого финансирования и халатного отношения пришла в окончательный упадок. Первым, что он сделал, так это в 1861 г. вместо архим. Вассиана (Чудновского) назначает нового молодого и энергичного ректора – архим. Евгения (Шерешилова), ставшего хорошим помощником преос. Филарету в его деле. Обратившись в Синод за помощью выделить средства для ремонта семинарии, стоящий на то время колоссальную

сумму, и получив отказ, преос. Филарет, обращается тогда с воззванием к духовенству и мирянам своей епархии. Паства охотно откликнулась на зов своего Архипастыря. И совместными усилиями за короткий срок был собран капитал, которого хватило на постройку нового каменного корпуса и ремонта всей семинарии.

Заботясь о бытовых условиях Преосвященный не забывал и об учебном процессе. Понимая, что для поднятия образовательного уровня, необходимо привлечь лучшие преподавательские кадры, а для этого, в свою очередь, необходимо улучшить их материальное положение. Для этой цели он делает такое распоряжение: “Пока не иссякнут средства Черниговской кафедры отпускать из неокладных сумм ея в пособие наставникам 960 руб. серебром в год, то есть по 80 руб. рублей на каждого”. А в 1864 г. устраивает несколько квартир для них в одном из семинарских корпусов. И, кроме этого, в 1866 г. выхлопотал разрешение Св. Синода ежегодно отчислять 4, 5 процента из церковных сумм на увеличение содержания наставников. С целью развития воспитанников он в 1862 г. открывает при семинарии ученическую библиотеку, куда жертвует свои сочинения, а после смерти завещает ей свою библиотеку насчитывающую 1752 наименований и, по оценке М. Лилеева, стоящую на то время внушительную сумму - 6000 руб. Таким образом, усилиями преос. Филарета, Черниговская Духовная Семинария была приведена в должный порядок и ни в чём не уступала другим семинариям.

Сочувствуя духовенству отдалённых северных уездов епархии (Стародубского, Новозыбковского, Мглинского и Суражского) в том, что их дети, обучающиеся в духовных училищах Чернигова и Новгород-Северска, далеко находятся от родного дома, предложил открыть училище в Стародубе. С его начинаний, во второй половине 1861 г. был собран капитал, на который был куплен дом и того же года 1 октября училище было открыто.

Ещё большую нужду испытывало духовенство всей епархии в училище для воспитания своих дочерей. Здесь арх. Филарет поступил так же как и с семинарией, но только уже не обращаясь в Синод. Всё дело он устроил на добровольные епархиальные пожертвования, в том числе и личные. И уже в ноябре 1865 г. было получено разрешение открыть училище, а 1 января 1866 г. состоялось торжественное его открытие. Перед самой революцией в 1916 г. в память основателя, училищу было присвоено наименование “Филаретовского”.

Так же очень важной для епархии была деятельность преос. Филарета касающаяся открытия церковно – приходских школ. Как известно, до 1860 г. в Черниговской епархии было всего 20 школ для обучения детей простого народа. По вступлении на кафедру, преос. Филарет сделал распоряжение, “что бы в тех приходах, где нет школ и помещений, они были открываемы в домах священников: помощником священнику в обучении мальчиков должен быть причетник; помощником в обучении девочек – жена священника”. И уже к 1863 г. было открыто 848 церковно-приходских школ, в которых обучалось 15057 мальчиков и 2019 девочек. Интересуясь дальнейшим ходом этого дела и опасаясь, что бы рвение к нему не остыло, Архиепископ “вменил в обязанность благочинным, что бы они доставляли в консисторию каждый месяц сведения о

приходских школах по установленной форме”. Беспokoясь за обеспечение новых школ учебниками он сразу же подарил 200 книжек из собственной библиотеки, а потом распорядился: “на 25 руб. букварей на малороссийском наречии и на столько же – книжек “Училище благочестия” и иные 172 экземпляра разного наименования книг разослать к благочинным для раздачи лучшим ученикам и ученицам приходских церквей”. Не забывал он и тех, кто трудился на этом великом поприще просвещения народа. “Более других потрудившихся здесь причетников он награждал саном диакона, священникам объявлял свою архипастырскую благодарность, назначал и им награды...” В 1863 году 88 приходов изъявили готовность выстроить школы и содержать их. Преос. Филарет хлопотал в Управлении Государственным Имуществом, и в Губернском по крестьянским делам присутствии, что бы помещение, и отопление школ, и содержание сторожей, и вознаграждение наставников брали на себя приходы.

Таким образом, подводя итог анализа просветительской деятельности архиепископа Филарета, оказавшей огромный положительный результат на современное ему общество, мы видим, что она имела четыре основных направления:

- открытость к запросам научной и общественной жизни;
- забота о материальном и образовательном уровне учебных духовных заведений;
- поднятие образовательного и нравственного уровня пастырей и пасомых;
- открытие и функционирование новых духовных учебных заведений и церковно-приходских школ.

Эти направления могут иметь актуальность и в наше пост атеистическое время и если им уделить должное внимание, только с учетом современной действительности, то от этого, на наш взгляд, будет немалая польза и Православной Церкви, в частности, и всему нашему обществу в целом.

КАНОНИЗАЦИЯ СВЯТИТЕЛЯ ФИЛАРЕТА (ГУМИЛЕВСКОГО)

По благословению Преосвященнейшего Амвросия, епископа Черниговского и Новгород-Северского, была образована епархиальная комиссия по сбору материалов для канонизации архиепископа Филарета (Гумилевского). За полгода своей деятельности, комиссия собрала значительное количество сведений по жизни и деятельности этого выдающегося архипастыря, материалы которых были представлены в Синодальный отдел УПЦ по канонизации святых, а Синодальным отделом – в Священный Синод УПЦ.

14 апреля 2009 г. на заседании Священного Синода УПЦ под председательством Блаженнейшего митрополита Киевского и всея Украины Владимира (Сабодана) было принято решение о прославлении архиепископа Филарета (Гумилевского) в лике местночтимых святых Черниговской епархии.

В своем докладе Свщ.Синоду глава Синодальной комиссии УПЦ по канонизации святых архиепископ Херсонский и Таврический Иоанн подробно изложил архипастырскую и литературную деятельность владыки. «Рассмотрев житие, труды, подвиги, чудеса и учитывая народное почитание архиепископа Черниговского Филарета», Свщ.Синод принял решение о его прославлении в лике святых.

Было утверждено иконописное изображение нового святого, а его останки отныне считаются святыми мощами. Кроме того, было постановлено память святителя Черниговского Филарета праздновать 9 (22 н.с.) августа.

Выводы, которыми руководствовались члены Священного Синода УПЦ, принимая решение о канонизации, в целом можно сгруппировать следующим образом:

– архиеп. Филарет – это был истинный светильник благочестия, человек святой и чистой жизни, пламеневший любовью к Богу и людям, великий молитвенник пред Богом за свою паству;

– в своих архипастырских трудах архиеп. Филарет показал себя «пастырем добрым», всячески и неустанно ревновавшим о благе вверенных его окормлению епархии;

– он был настоящим подвижником науки, служению которой отдавал все свои силы и талант, не смотря на постоянно слабое здоровье и многие болезни, мешавшие ему работать;

– святитель Филарет относится к числу одних из талантливых духовных писателей, по праву пользуется славой выдающегося богослова и церковного историка.

Епархиальной комиссией было зафиксировано только одно чудо. Это может объясняться следующим: 1) комиссия вела работу по сбору сведений только полгода, 2) до этого никто не вёл никаких записей либо они были утеряны в годы Второй мировой войны и коммунистической власти, 3) в Свято-

Троицком соборе, почивает тело святителя Филарета, а также находятся мощи святителя Феодосия и преподобного Лаврентия, а когда человек получает просимое – трудно определить по молитвам какого именно угодника оно произошло.

25 октября 2009 г. в Свято-Троицком кафедральном соборе г.Чернигова был совершен чин прославления архиепископа Филарета (Гумилевского) в лике святителей. Божественную Литургию, во время которой было совершено прославление, возглавил Предстоятель УПЦ Блаженнейший митрополит Киевский и всея Украины Владимир (Сабодан), которому сослужили архиереи и духовенство ряда епархий УПЦ.

Во время Божественной литургии по Трисвятом была отслужена последняя панихида по святителю Филарету (Гумилевскому), архиепископу Черниговскому, а затем совершен чин его прославления в лике святых. Архиепископ Черниговский и Новгород-Северский Амвросий зачитал решение Священного Синода Украинской Православной Церкви от 14 апреля 2009 года (журнал № 24) о причислении к лику местночтимых святых Черниговской епархии архиепископа Филарета (Гумилевского), а епископ Святогорский Арсений – житие святого.

Тропарь и кондак святителю Филарету впервые прозвучал под сводами Свято-Троицкого кафедрального собора в момент выноса иконы святителя из алтаря. После Литургии мощи святителя Филарета Черниговского были открыты для поклонения всем верующим.

Смолина Ольга Олеговна
*Профессор Восточноукраинского национального
университета имени Владимира Даля,
доктор культурологии, доцент*

ИКОНОПИСНЫЕ МАСТЕРСКИЕ ПРИ ЖЕНСКИХ МОНАСТЫРЯХ СЛОБОДСКОЙ УКРАИНЫ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Изучение украинского культурного наследия актуализируется в связи с процессами национального возрождения, осознания национальной идентичности. Это касается и памятников христианской культуры, которая глубоко укоренена в украинской культурной традиции. Так, например, история развития монастырских комплексов на Слободской Украине, их архитектурно-художественное убранство, акценты в духовных традициях и др. тесно связаны с историей и культурой всего слободского края [12]. Известно, что с 40-х гг. XIX в. начинается процесс возрождения древних и основания новых монастырей на Слободской Украине, среди причин которого был кризис государственной системы, идеалов эпохи Просвещения, недостатки монастырской реформы XVIII в., романтические настроения в культуре и др. Процессам национального возрождения в крае способствовали литературные, археологические и этнографические изыскания ученых Харьковского университета – Н. Сумцова, Д. Багалея, Е. Редина, Ф. Шмита, а также украинского художественно-архитектурного отдела харьковского литературно-художественного кружка под руководством художника С. Васильковского. Как своеобразная оппозиция типу мировоззрения рационалистического, скептического и атеистического, приходит осознание частью интеллигенции важности религиозного противовеса для сохранения стабильности существования человека. Сложившаяся ко II пол. XIX в. новая система ценностей привела к своего рода реабилитации института монастыря, что повлекло за собой увеличение их числа. И одним из особенностей этого процесса были «лидирующие позиции» женских православных монастырей.

Следует отметить, что значительное увеличение числа и степени активности женских монастырей не было лишь особенностью культуры Слободской Украины. Как замечает О. В. Кириченко [9], этот процесс в XIX в. охватил всю Российскую империю. Об этой тенденции пишет и П. Н. Зырянов [8, с. 19]. Говоря о росте числа насельниц в женских монастырях, значительно изменившихся и расширенных функциях этих обителей, вышеуказанные авторы, вместе с тем, ничего не сообщают о развитии в них «иконного дела». Архивные же документы (а именно они лежат в основе материалов данной статьи) свидетельствуют о наличии иконописных мастерских при женских монастырях Слободской Украины, что само по себе нетрадиционно. Выяснение причин их возникновения, структуры, развития является целью данной статьи.

Процесс основания женских православных монастырей в к. XIX – н. XX вв. на Слободжанщине был поэтапным. Сначала по желанию и на средства конкретного лица открывалась богадельня или приют для вдов и сирот. Так, в

1849 году вдова штабс-капитана Анна Булич (в монашестве Ангелина) открыла богадельню в городе Старобельске. В 1872 г. в селе Фомовке Купянского уезда священник о. Тимофей (Раздобаров) построил молитвенный дом и при нем приют для девочек. В 1886 г. усилиями крестьянина Василия Карповича Подгорного учреждена богадельня в городе Богодухове. Вскоре в каждом из этих заведений устанавливались правила монашеского общежития и, после соответствующего ходатайства и указа Св. Синода, оно переименовывалось в общину. Община – это новый для Слобожанщины тип монастыря, насельницы которого не пострижены в монашество, что делает его переходной ступенью от светской жизни к иноческой. Богадельня в Старобельске получила статус общины в 1862 г., Фомовская Успенско-Серафимовская – в 1897 г., Богодуховская Троицкая – в 1889 г., а в 1904 г. была образована Казанско-Серафимовская община при деревне Семереньки Ахтырского уезда. Третьим этапом было придание общине статуса общежительного монастыря. Старобельская община обрела такой статус в 1886 г., Богодуховская – в 1893 г., Фомовская – в 1904 г., Казанско-Серафимовская – в 1915 г.

Активность женщин в деле монастырского строительства в к. XIX – н. XX вв. может быть определена как одна из парадоксальных сторон процесса эмансипации, характерного для данного периода в истории Российской империи. Подъем личностного самосознания привел к пересмотру и расширению роли женщины в обществе. Появившаяся у женщин возможность самостоятельного и осознанного выбора жизненного пути, а также характерная для культуры данного периода мифологизация понятия о народе, породили у женщин желание самоутвердиться в такой сфере деятельности, которая была бы жизненно необходима обществу. Однако стремление к самоутверждению порождало внутренний конфликт между изначальной предопределенностью социального назначения женщины и свободой. Формой разрешения этого конфликта в условиях Российской империи становится либо народничество и революционные движения, либо «уход в пустынь». В монашеской жизни привлекал несословный, и в этом смысле демократический ее характер и пафос служения.

Одной из сторон деятельности вновь открытых женских монастырей Слобожанщины становится развитие церковных художеств, иконописание. Оно существовало параллельно с официальной академической школой, которая обеспечивала потребности церкви в культовых предметах в условиях значительно возросшего монастырского строительства. К сожалению, в силу исторических и религиозных причин имена создателей произведений иконописи, декоративно-прикладного искусства прошлых веков указывались в церковных описях, ведомостях, договорах чрезвычайно редко. Тем ценнее для нас возможность узнать имена монахинь, работавших в иконописных мастерских при женских обителях.

Прослеживается интересная зависимость: чем моложе женская обитель, тем более крупная иконописная мастерская существовала при ней. Например, в ведомости 1910 г. Николаевского Верхо-Харьковского монастыря (основан в 1845 г.) упоминаются имена трех послушниц, работавших в живописной

мастерской: Матрены Зубовой, Матрены Колтуновой и Дарьи Коротенко [6]. В 1891 г. в Старобельском Скорбященском монастыре (основан в 1885 г.) занималась иконописью послушница Мария Лозовая, а в 1905 г. «послушание живописки» проходила Анна Рукинова [1; 11].

Совершенно особое значение придавалось «делу иконному» в Богодуховском Троицком, Фомовском Успенско-Серафимовском и Казанско-Серафимовском монастырях. Так, в 1905 г. в мастерской Богодуховской обители (открыта в 1893 г.) под руководством «старшей живописки» Матрены Романченко двенадцать девушек обучались иконописному ремеслу [5]. К сожалению, не имея сегодня достаточной информации, мы не можем проследить как развивалась эта мастерская. Известно лишь, что через десять лет (в 1915 г.) она состояла из шести человек. Здесь продолжали работать проявившие, видимо, наибольшие способности Мария Левизье и Татьяна Родионовская и еще четыре новых послушницы [10].

В 1908 г. в Фомовском Успенско-Серафимовском монастыре (открыт в 1904 г.) занимались «живописью икон» четырнадцать монахинь и послушниц [4]. Количество иконописцев увеличивалось пропорционально росту числа насельниц: в 1910 г. здесь работало уже шестнадцать, а в 1912 г. – двадцать четыре человека [2; 5]. При этом основной состав мастерской оставался неизменным. Бессменным руководителем коллектива иконописцев на протяжении этих лет была монахиня Паисия (Параскева Николаевна Ручкина (1864–?)).

В иконописной мастерской Казанско-Серафимовского монастыря (открыт в 1904 г.) в 1911 г. проходили послушание семеро девушек, а одна из них – Елена Линькова – кроме занятий живописью исполняла еще «послушание позолотчицы» [3].

Приведенные данные свидетельствуют о значительных изменениях, происшедших во II пол. XIX – н. XX в. во взглядах церкви и общества на иконопись, которая традиционно считалась не женским делом. Известно, что еще указ от 1707 г. предписывал заниматься иконописью только мужчинам: «грамотным и неграмотным бабам и девкам не писать икон. Ослушники этого распоряжения будут под жестоким гражданским и духовным наказанием и пенею» [13, с. 2]. Такое положение сохранялось и в более позднее время. Следует подчеркнуть, что религиозного обоснования подобное ограничение не имеет, так как женщины истари занимались изготовлением икон, только в другой технике – лицевого шитья, и Церковь поощряла такие занятия. В постановлении Стоглавого собора (1551 г.) относительно личности и образа жизни «изографов», на которое опирались все последующие соборные и синодальные указы, ничего не говорилось о запрещении женщинам заниматься иконописью. По-видимому, вопрос решался однозначно в пользу мужчин, что отражало социальное положение женщин в обществе того времени (как известно, им был закрыт доступ также и в художественные учебные заведения).

Во II пол. XIX в. ситуация изменилась: представительницы женского пола поступают в число учеников Академии художеств и Рисовальной школы на Бирже в Петербурге, Рисовальной школы в Киеве, школы Раевской-

Ивановой в Харькове. Кроме того, открывались иконные мастерские при епархиальных управлениях, а в 1901 г. был учрежден «Комитет попечительства о русской иконописи», которому было предоставлено право открывать иконные школы, формировать артели иконописцев, куда также могли приниматься женщины. Эти процессы и послужили толчком к созданию иконописных мастерских при женских монастырях Слободжанщины.

Содержащиеся в архивных документах краткие сведения о монастырских иконописцах показывают, что среди них не было профессиональных художников. В подавляющем большинстве это выходцы из крестьян и мещан Харьковской или соседних с ней губерний, окончившие уездные, народные училища, церковно-приходские школы или получившие общее образование «в доме родителей». Исключение составила послушница Богодуховского монастыря Мария Левизье – уроженка дворянской фамилии Изюмского уезда Харьковской губернии. О характере художественных произведений вышеупомянутых мастеров некоторое представление дают воспоминания писателя и путешественника В. И. Немировича-Данченко, который посетил Святогорскую пустынь в 70-х гг. XIX в.: «В наших обителях нечего искать замечательных созданий живописи. Искусство тут имеет совсем другой интерес. В произведениях иноческой кисти вы можете изучать особенности народного вкуса» [7, с. 226].

Таким образом, развитие иконописного дела при женских монастырях Слободжанщины в к. XIX – н. XX вв. является одной из сторон процесса эмансипации женщин, лежит в русле культурных тенденций времени, подтверждает связь истории монастырской жизни с историей общества. Причиной востребованности этих мастерских (а в этом убеждает длительный период их существования и увеличивающееся число послушниц в них) была также и удаленность крупных художественных центров. Являясь не только заказчиками но и исполнителями иконописной продукции, монастыри, несомненно, способствовали развитию художественного творчества всего Слободского края. И женским монастырям в этом процессе принадлежала, как свидетельствуют архивные документы, значительная роль.

Источники и литература:

1. Ведомость о церквах Харьковской епархии Старобельского Скорбященского общежительного женского монастыря в г. Старобельске состоящего за 1891 г. Ведомость о монахинях и указных послушницах за 1891 г. Ведомость о неуказных послушницах за 1891 г. – ГАХО, Ф.40, оп.107, ед.хр.302.

2. Ведомость о состоянии Фомовского Успенско-Серафимовского монастыря и послужные списки монахинь и послушниц за 1910 г. – ГАХО, Ф.40, оп.110, ед.хр.1887.

3. Ведомость о сестрах Казанско-Серафимовской женской общины Ахтырского уезда за 1911 г. – ГАХО, Ф.40, оп.110, ед.хр.1887 а.

4. Ведомость о состоянии Фомовского Успенско-Серафимовского монастыря и послужные списки монахинь и послушниц за 1908 г. – ГАХО, Ф.40, оп.110, ед.хр.1892.
5. Ведомость о состоящих в Фомовском Успенско-Серафимовском женском общежительном монастыре церквах и оброчных статьях и послужной список монахинь за 1912 г. Послужной список монахинь Богодуховского монастыря за 1905 г. – ГАХО, Ф.40, оп.110, ед.хр.1908.
6. Ведомость о Верхо-Харьковском Николаевском первоклассном женском монастыре за 1910 г. – ГАХО, Ф.40, оп.110, ед.хр.1910.
7. Дедов В. Н. Святые горы : От забвения к возрождению / В. Н. Дедов. — Киев : РПО «Полиграфкнига», 1995. — 352 с.
8. Зырянов П. Н. Русские монастыри и монашество в XIX и начале XX века / П. Н. Зырянов. – М.: Вербум-М, 2002. – 320 с.
9. Кириченко О. В. Женское православное подвижничество в России (XIX середина XX в.) : автореф. дис. на соискание уч. степени д. ист. н. : спец. 07. 00. 07 «этнография, этнология, антропология» / Олег Викторович Кириченко – М., 2011. – 38 с.
10. Послужной список монашествующих и неуказных послушниц Богодуховского Свято-Троицкого женского монастыря Харьковской епархии за 1915 г. – ГАХО, Ф.40, оп.110, ед.хр.1880.
11. Послужной список монахинь и послушниц Старобельского Скорбященского общежительного женского монастыря за 1905 г. – ГАХО, Ф.40, оп.110, ед.хр.1910а.
12. Смолина О. О. Монастыри Слобожанщины : динамика художественного образа : монография / О. О. Смолина. — Северодонецк : изд-во ВНУ им. В. Даля, 2016. — 300 с.
13. Яремич С. Живопись Андреевской церкви в Киеве (1752–1756) / С. Яремич // Искусство. — Киев, 1912. — № 1–2. — С. 1–14.

Повторева Светлана Михайловна
*Профессор Национального университета «Львовская политехника»
доктор философских наук, профессор*

ХРИСТИАНСКАЯ ЦЕРКОВЬ КАК ДУХОВНАЯ ОПОРА БРАКА И СЕМЬИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Постмодернистская философия вседозволенности, победившая в западном мире в последние десятилетия прошлого века и весьма распространенная ныне, оказала весьма негативное влияние на моральные основы социальной жизни. Невиданная доселе пропаганда распущенности, свободы в вопросах половых отношений оказалась разрушительной для молодого поколения. Именно молодежь становится первой жертвой тотальной вседозволенности, разжигания низких инстинктов, высвобождающих животное начало в человеке. Западная культура, к сожалению, в своих философских и культурных ориентациях все больше склоняется к тому, что основой жизни человека является не разум и высшие духовные ценности, а инстинкты, бессознательные влечения, и тем снижает уровень ответственности людей за свои действия [2, с.62-63]. В сфере этих тенденций оказались брак и семья, болезни которых поражают сами основы существования и сохранения человеческой жизни. Невиданные масштабы обрели такие тяжелые явления, как разводы, аборт, воспитание детей в неполных семьях, насилие в семьях, однополые браки и т.д. Очевидно, что брак и семья остро нуждаются в помощи, в очищении и оздоровлении. Есть ли надежда изменить катастрофические тенденции? Где искать спасения? Для христиан существует верный путь, испытанный веками – это Господь и Церковь. Однако могут ли они противостоять разрушительным процессам нашего времени? Не является ли утопической эта надежда?

В современном мире существует ряд тенденций, которые могут стать благоприятными для преодоления кризиса брачных и семейных отношений. Одним из постмодернистских веяний является деление общества на группы и групповая самоидентификация, что привело в сфере религии к делению огромных безликих «мегацерквей» на маленькие группы, общение в которых носит личностный неформальный характер. И в этих маленьких церквях открываются хорошие возможности для оздоровления жизни прихожан, укрепления их брачных и семейных отношений [1, с.232]. Другая тенденция состоит в том, что постмодернистское сознание открыто прошлому. Современного человека влечет аромат старины. Поэтому церковные обычаи, включая формы бракосочетания, многовековые традиции жизни христианских семей могут быть гораздо более привлекательными, чем это кажется на первый взгляд, для тех, кто отошел от традиций, но хочет обрести их или вернуться к ним.

В бывших социалистических странах негативное влияние на брачно-семейные отношения оказали гонения на Церковь. Церковный брак был почти повсюду вытеснен гражданским. Сформировалось и соответствующее

отношение к браку. При этом Церковь, возрождение которой наблюдается в этих странах, активно занимаясь восстановлением храмов и организационной деятельностью, не всегда достаточно влияет на формирование духовно-нравственных основ жизни людей в целом и на семейно-брачные отношения в частности. Несмотря на оживление религиозной жизни в этих странах после падения коммунизма, отношение к браку в большинстве случаев во многом сохраняется таким, каким оно было во времена социализма. В церковных общинах наблюдается тенденция к замкнутости, во многих из них, а также в христианских семьях вопросам подготовки молодежи к семейной жизни не уделяется никакого внимания. Зачастую христиане весьма равнодушно относятся к церковному браку, хотя и понимают его смысл и необходимость. Венчание в Церкви нередко совершается и воспринимается как красивое дополнение к гражданской регистрации. Несмотря на проведение церковного брачного обряда, судьбы семей сплошь и рядом складываются неудачно. Муж уходит из семьи или жена уходит от мужа, кто-то из супругов едет за границу на заработки и подолгу живет вдали от семьи, часто уже не возвращается, находит нового супруга. Катастрофически растет число сирот и бездомных детей. Во многих благополучных странах Запада развод вообще считается нормальным явлением и всячески обосновывается не только его допустимость, но и полезность. Вместе с тем кризис моральных основ общественной жизни столь разителен, что в этих условиях многие люди вновь обращаются к традиционным формам церковной жизни. И эта тенденция является весьма благотворной. Церковь может и должна сказать свое веское слово, ибо оно звучит во мраке бездуховности современной технотронной цивилизации как откровение, как вновь открывшаяся истина, которой многие отчаявшиеся готовы внимать с горячей верой и надеждой [4].

Брак и семья как носители и хранители духа, образа христианских отношений, обычаев, традиций, богатства и опыта жизни были и поныне остаются основой духовно-нравственного воспитания личности. Таинство брака освящено Господом Иисусом. Он начал служение с того, что совершил свое первое чудо – превращение воды в вино именно на свадебном пиру в Кане Галилейской, чтобы помочь супругам достойно отпраздновать вступление в брачный союз. Иисус и Божья Матерь дали образец для Церкви, для ее служителей, чтобы те всячески помогали супругам, не оставляли их в трудную минуту.

Некоторые люди склонны сводить брак к физиологическому акту, прикрытому обрядами. Другие полагают, что брак в идеале представляет собой союз двух любящих людей. Но даже если понимать его как естественный союз по любви, то нельзя не отметить, что он полон страстей и темных влечений и в этом смысле мало отличается от отношений между животными. Известно, какой силой обладает половое влечение, но морально стойким, истинно духовно сильным человеком является не тот, кто ему подчиняется, а тот, кто сумел его побороть. Это высшее раскрытие личности, достижение полноты в таинстве соединения, которое апостол Павел уподобил единению Христа и Церкви (Эфесянам 5:28-33). В христианском понимании брак являет собой

«благодатное освящение естественного союза мужчины и женщины для совместной христианской жизни и деторождения. Брак – таинство, в котором жених и невеста перед священником и Церковью дают свободное обещание во взаимной верности. Их союз благословляется во образ союза Христа с Церковью» [3, с.96].

Во многих церковных общинах проводится подготовка людей к браку и созданию семьи. Главное здесь духовное укрепление вступающих в брак. И если церковные служители ответственно подходят к своему служению, они закладывают в душах людей прочные основы, помогающие людям сохранить семью даже в самые штормовые периоды их жизни. Именно в этом, а не в материальной поддержке брака и семьи состоит истинная и действенная помощь Церкви. Важно, чтобы вступающие в брак сознавали, что они делают шаг, который коренным образом повлияет на их жизнь и судьбу. От этого решения зависит, будет ли человек радоваться своей жизни или горько сожалеть о ней. В браке можно обрести новые силы и стимулы для жизни, а можно под тяжким бременем конфликтов и душевных ран духовно умереть, а также раньше времени угаснуть и физически.

Церковь венчает супругов. В этом действии заключена большая укрепляющая сила, которая в самом начале помогает правильной ориентации и реальному восприятию нового качества жизни, которое рождается в этих отношениях. Венчание, прежде всего, является наградой Церкви за сохранение целомудрия до брака и знак того, что жених и невеста чисты душой и телом и потому достойны принять благодать Господнего таинства. Венец – это и символ полноты реализации заповедей Господних о взаимной любви, служении друг другу, самоотверженности и самоотречении. Но в то же время венец является знаком подвига и мученичества. Уместно здесь провести аналогию супружества с крестом, ибо на пути супругов лежит много трудностей, соблазнов, которые не всегда удастся преодолеть. Будущие супруги должны готовить себя к трудностям брака, к определенным ограничениям и воздержанию. «Сколько христианских браков страдают от мелочной самозащиты? Сколько страдают, ...храня в памяти все обиды, не пропуская мимо ушей ни одного неприятного слова в их адрес и не терпя никакого несправедливого вторжения в их драгоценное и неприкосновенное «я»?» [6, с.141] Венец, толкуемый как крест, что предстоит нести супругам, в полной мере относится к воспитанию детей. Когда дети появляются, то у жены и матери, мужа и отца не может быть уже своей жизни. Если родители несут эту труднейшую обязанность достойно, в соответствии с заповедями Христа, то они тем самым выполняют величайшее предназначение человека и полностью заслуживают Царства Небесного.

Совместные поиски главного смысла жизни с другим человеком являются важной сферой духовной жизни супругов. Каждая супружеская пара должна ответить на этот вопрос о смысле своего соединения в браке или смирится с тем, что брак не удался. Если супруги не осознали своего нового состояния, необходимости смирять свое самолюбие и подчинять общим благим целям свою супружескую жизнь, тогда вместо счастья и духовной полноты они

вступают в безысходную круговерть греха и страстей. Неудачный брак внешне выглядит как соперничество, ссоры, брань, взаимное отчуждение, а внутренне идет постоянная духовная борьба, выработка брони для самозащиты, происходит утрата внутреннего спокойствия и уверенности в себе, угнетенные души изнывают. Это сущий ад, но не в преисподней, а здесь, на земле. Апостол Павел предупреждал о трудностях брака, отмечал, что супруги «будут иметь скорби по плоти». И если эти скорби превышают радости, вводят в пучину греховных страстей, то жизнь таких людей становится невыносимой. Обращаясь к таким супругам, апостол сказал: «а мне вас жаль» (1 Коринфянам 7:28).

Следует отметить, что помощь Церкви в укреплении брака и семьи выражается не только прямо и непосредственно, но и опосредованно. Одним из проявлений такой помощи является участие представителей Церкви в программах семейного служения в рамках экуменических движений. Примером может служить международное экуменическое движение «Фоколяре», основанное Кьярой Любих в годы Второй мировой войны, в котором реализуется специальная программа, призванная помогать укреплению семей на началах христианства. Регулярно проводятся встречи под названием «Праздник семьи» (Family fest), на которых супруги из разных стран делятся опытом жизни в любви Христовой [5]. Семейные пары из Украины также бывают на этих фестивалях и потом распространяют новый опыт и полученные знания среди своих украинских сестер и братьев во Христе.

Духовность является питательной основой для развития и здоровья брака. Именно этот фактор, как никакой другой, является важным для единства супругов и их стремления сохранить и укрепить супружество. Поэтому Церковь обладает большими возможностями в укреплении духовных основ брака и семьи, оказании помощи в ситуации кризисов, противоречий. Укрепляющими брак и семью факторами являются совместное чтение Библии и участие в богослужениях, активная вовлеченность вместе с другими верующими в жизнь общины. Это оказывает стабилизирующее влияние на укрепление брака и семейных отношений.

Литература:

1. Вейс Дж. Э. младший. Времена постмодерна / Дж. Э. Вейс младший; [пер. с англ. Е.Терехин]. – М.: Лютеранское Культурное Наследие, 2002. – 240 с.
2. Гурий, Епископ Житомирский и Новоград-Волынский. Православное молодежное движение: задачи и перспективы / Гурий.- Православний Вісник. - 2006. - №3.
3. Колесникова В. Краткая энциклопедия православия. Путь к храму / В.Колесникова. – М.: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2002. – 589 с.
4. Повторева С.М. Міжнародний екуменічний рух «Фоколаре» і його діяльність в Україні / С.М.Повторева // Історія релігій в Україні: наук. щорічник. – Львів, 2005. - Кн.1. – С.478-483.

5. Повторева С.М. Релігійно-етичні основи шлюбу і їх трансформація в сучасному світі / С.М.Повторева Історія релігій в Україні: наук. щорічник. Львів, 2006. – Кн.П. – С.439-447.

6. Уэллс М. Заблудившийся в пустыне / М.Уэллс. - К.: Киевская богословская семинария, 1998.

Терещенко-Кайдан Лілія Володимирівна

*Професор, докторант НАКККіМ,
кандидат мистецтвознавства, доктор філософії (Ph. D),*

**ЯСКРАВІЙ ВНЕСОК ФІЛАРЕТА
ЧЕРНІГІВСЬКОГО (ГУМІЛЕВСЬКОГО) У РОЗВИТОК
СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ
МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ГРЕЦІЄЮ**

Звертаючись до питань культурного діалогу між Україною та Грецією на сучасному етапі розвитку діалоговістики, коли в діалозі між «Я» та «Інший» замість «тере» з'являється *Sacrum*, у нашому випадку у вигляді Артадоксіс'у, наголошується на духовному відродженні цього діалогу.

Паралельний розвиток двох монокультур, української та грецької, що уможлиблюється за наявності автентичних особливостей, що формують традиційність цих культур, призводить до розвитку так званого східного обряду Артадоксіс'у – православ'я.

Архієпископ чернігівський Філарет (Гумілевський), який ще у ХІХ ст. надав світу працю, що окрім формування сучасного культурного діалогу та паралелей й автентичних особливостей розвитку двох монокультур України та Греції, сприяє сучасному розвитку літургічних, а особливо церковно-співацьких знань. «Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви» [1], праця, що зберігає знання про православних піснетворців східного обряду історичного періоду, від початку християнства до ХІХ ст. Тут зібрані всі назви піснеспівів, їх зміст та історію розвитку. А також в книзі зібрано імена постатей, піснетворців, що є авторами або упорядниками цих піснеспівів.

Питання, щодо виникнення, упорядкування, належності до богослужбової практики піснеспівів займають чільне місце у творчості архієпископа Філарета Гумілевського. В своїй праці автор відродив майже втрачені відомості з вище зазначених питань.

На зразку канону на Неділю Ваї, створеного Козьмою Маюмським в цій праці ми проводимо паралелі та вказуємо на автентичні особливості розвитку двох монокультур – української та грецької. Для дослідження обрано українські нотолінійни ірмолої та оригінальний грецький текст автора.

В V розділі знаходяться піснеспіви, які пов'язані з тріоддю пісною. Найкращі приклади співацької творчості православної церкви зосереджуються саме в репертуарі служб великого посту та страсної седмиці. Серед великого спектру співацької традиції двох церков як української так і грецької виділяються певні піснеспіви, а саме такі важливі як: “Великий канон Андрія Критського” і кондак “Душе моя”; Великий прокимен “Розділивши ризи”, ексапостіларій з утреньї великого п'ятка “Разбойника благоразумного”, канон Страсної суботи “Волною морською” та інші. Якщо порівняти репертуарне наповнення українських нотолінійних ірмолоїв, то можна побачити, що, наприклад у ірмолої Гаврила Головні 1752 р. (рукописній збірці-носії репертуару українських традицій) та Львівського друкованого ірмолою 1700 р. (першого друкованого нотного видання України) за складом піснеспівів Великого посту, до початку “Страсної Седмиці” зміст в обох книгах приблизно однаковий. Тільки у Головні ще виписані славник на Господи возвах “Сєде Адам прямо Рая” та служба в неділю Ваїй, стихири та канон. В каноні укладач подає тільки тропарі без ірмосів. Але ірмоси присутні в загальному розділі октоїх-ірмолой. Покладені у Головні на ноти тропарі канону в неділю Ваїй для сучасної богослужбової практики є рідкістю. І. Гарднер вказує на те, що “В практиці Південно-західної Русі і в практиці Русі Московської в середині XVII ст. виконання повного канону практикувалося, у всякому випадку, на великі свята, не тільки в монастирях, але і серед придворних півчих”. Пізніше практика виконання повних канонів була зведена спочатку до спрощеного співу мелодичної лінії, а потім і взагалі до читання тропарів.

Ми вважаємо за необхідне зазначити, що канон неділі Ваїй вважається церквою шедевром віршової культури VIII ст., автором якого є Козьма Маюмський. Філарет Гумілевський про цей канон каже “Канон на неділю Ваїй – пісня урочиста і найкраща між піснями самого Козьми. В цьому каноні співець з святим натхненням зображає радість істинного Ізраїлю, що мав честь зустріти Царя Господа, а ще яскравіше зображає велич самого Царя.” [1. с. 240].

В грецькому оригіналі канон має акровірш $\Omega\sigma\nu\nu\alpha$ $\chi\rho\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$ $\epsilon\upsilon\lambda\omicron\upsilon\eta\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$ – “слава Христу благословенному Богу”, тобто ірмоси з тропарями пов'язані між собою не лише за змістом і за музичним оформленням, а і за літерами акровіршу. В тріоді пісній 2001р. перед каноном подається такий заголовок “Твореніє господина Космы, єгоже краєгранєсіє” [2. с. 388], і на берегах виписаний по окремих літерах, проти кожного віршу як ірмосів, так і тропарів акровірш. Якщо виконувати тільки ірмоси канону втрачається структура, належність до акровіршу, що призводить до порушення молитовного змісту канону і авторського задуму. У друкованому нотному ірмолої 1700 р., і у синодальній тріоді цей матеріал відсутній взагалі. Наявність в ірмолої Головні повного канону неділі Ваїй свідчить про те, що упорядник намагався максимально зберегти надбання православної церковно-співацької культури і не допустити втрати такого шедевру, як канон неділі Ваїй.

За наведеними прикладами видно, що Греція дала основу, тобто поняття канону, канон Неділі Ваїй, авторську версію Козьми Маюмського. А далі грецька, українська і, навіть представлена тут російська традиції рухаються

паралельно, представляючи власне трактування, власні автентичні особливості, що породжують нові паралельні монокультури і дають їм право на існування.

Література

1. Гумилевский Филарет Архиепископ. Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви. / Филарет Гумилевский – М.: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1995. – 363 с.
2. Триодъ постная. – Київ, 2001. – В 2-х т.

Монахиня Амвросия (Гуцол)
*Монахиня Свято-Успенского
Елецкого монастыря г. Чернигова,
преподаватель ЧДУ ПР*

СВЯТИТЕЛЬ ФИЛАРЕТ (ГУМИЛЕВСКИЙ) О КРИТЕРИЯХ ПАСТЫРСКОГО ДОСТОИНСТВА. РИЖСКИЙ ПЕРИОД (1842-1848гг.)

Рижский период епископского служения святителя Филарета (Гумилевского) пришелся на время массового перехода латышских крестьян-лютеран в православие и сильного противодействия этому господствующего немецкого класса.

К быстрому увеличению латышской паствы Церковь не была готова. В первую очередь существовала проблема недостатка священнослужителей. К приезду епископа Филарета в Ригу в Лифляндии было всего несколько священников [1, 135].

Созидание клира викариатства было одним из главных направлений деятельности преосвященного Филарета. Он со свойственной ему энергией и упорством, на протяжении всего времени пребывания на Рижской кафедре собирал и воспитывал пастырей, которые смогли бы хорошо исполнять свое служение в Прибалтике. Неисполнение лютеранскими пасторами своих обязанностей, пренебрежительное их отношение к латышам-крестьянам было одной из причин перехода последних из лютеранства в православие. На фоне этого особо значим призыв к православным священникам преосвященного Филарета, не терпевшего малейшей неправды, по совести исполнять свое служение.

Епископ Филарет подбирал таких священников, которые были бы надежными сотрудниками ему в деле распространения и утверждения православия. В условиях сильнейшего противодействия Лифляндских властей, находившего опору и в государственной политике того времени, когда, по признанию самого святителя, атмосфера гонений на православие

заставляла вспомнить о временах первых христианских мучеников, - Церковь могла свидетельствовать об истине, не столько своим земным величием, сколько силой христианского духа, подлинной христианской жизнью, стоянием в истине.

Святитель сам был примером такой жизни. Почти всю тяжесть епархиальных дел он нес на своих плечах. «Слишком доверяться кому-либо в Риге может только тот, кто не имел смысла, чтобы видеть положение вещей. Я и стенам плохо доверял, не только людям. Да и не только благоразумие, а и совесть запрещали вводить других в круг дел, возложенных собственно на меня, - потому что это означало приближать людей к гибели» [2, 149].

Каким видел святитель идеального пастыря для прибалтийской паствы? Безусловным требованием епископа ко всем клирикам викариатства было наличие христианского духа. Пастырь должен был быть добрым, умным и нестяжательным, с истинно-пастырским поведением, которое, по словам владыки Филарета, «с жаждою отыскивают здесь в священнике» [1, 563].

Часто в письмах святитель высказывает важнейшее нравственное требование к себе и подопечным иереям: сообразность жизни, поступков и слов с христианской совестью в каждодневной пастырской практике. Требование это с неизмеримо большей строгостью он относил к себе самому.

В письмах к обер-прокурору графу Протасову, говоря о рукоположении некоторых православных чиновников, епископ Филарет приводил главный аргумент: их высокую нравственность [3, 105].

Учитывая миссионерское значение священнического служения в рижском викариатстве, преосвященный Филарет ставил вопрос о переводе священников, образ жизни которых не соответствовал их сану, на другое место службы. Указывая обер-прокурору на причины: упорство, воровство, доносы, нетрезвость, страсть к интригам недостойных пастырей – святитель просил его «освободить Ригу, и без того страждущую разными болезнями, которые надлежит врачевать. Иначе, я здесь не в состоянии ничего делать. Надежда только на новых сотрудников» [4, 3]. Высылка из епархии применялась епископом Филаретом к людям, с нехристианским поведением, сознательно действовавшим во вред православию. В то же время, если клирик неосознанно допускал ошибку, преосвященный, наоборот, заступался за него [4, 62, 62 об.].

Также и не каждого священника, желающего служить в Рижском викариатстве, епископ Филарет соглашался принять. Однажды даже одному из таких просителей посоветовал «сказаться больным и не ехать в Ригу» [5, 324].

Немцы очень внимательно следили за православными священнослужителями и при малейших несоответствиях писали на них жалобы [6, 512]. Святитель призывал духовенство к особой осмотрительности: «Будем идти апостольским путем, - писал он, - на наглости будем отвечать кротким молчанием, ни слова поношения. Правое слово соблюдем для начальства, да и то, в том виде, чтобы начальство, несмотря на все множесты преступлений могло употребить его в дело против преступления. Надобно уступить насилию и явить смирение и предать все Правому Судии» [7, 65].

Указанные выше требования: соответствия жизни с христианским духом, сообразность жизни с христианской совестью – по мнению святителя, безусловны, они предъявлялись им к каждому клирику.

В то же время требование владыки к уровню образования священнослужителей зависело от места служения священника.

Так, например, епископ Филарет считал крайне необходимым иметь в Прибалтике какое-то количество клириков с академическим образованием. Они должны были уметь общаться с господствующим классом, в основном представленным немцами, степень образования которых была высокой. Имело место и присоединение немцев к православию [8, 93]. Поэтому и уровень образования хотя бы некоторых священников должен был быть удовлетворительным. Святитель Филарет считал, что духовные не должны отставать в познаниях от светских, иначе «это будет чрезвычайно вредно для Св. Веры» [1, 143].

Он непрестанно просил и обер-прокурора Святейшего Синода, и митрополита Филарета (Дроздова), и ректора Московской духовной академии, и других людей, в силах которых было возможно помочь в этом деле, посодействовать, чтобы в Ригу были направлены выпускники духовных академий.

Образование священникам нужно было и для противодействия лютеранству. Пасторы были образованны [6, 508]. В 1847 году епископ Филарет писал к обер-прокурору: «Почти совершенно неизбежно иметь в Лифляндии значительное число воспитанников Академии. Это необходимо по самому краю и по положению Православия. – Вашему Сиятельству известно, что здесь все классы образованны, а еще важнее то обстоятельство, что слишком заняты гордостью о своей образованности... оказывается необходимым для Православия обуздать гордость иноверия и с этой стороны» [4, 35].

Преосвященный скорбел о ситуации, когда «поведением и малообразованностью бывших священников рижских (многие перемещены на другие места Псковской епархии) соблазнялись и иноверцы, и раскольники» [8, 93].

При этом епископ Филарет предлагает определить академистов на лучшие приходы, которые смогли бы обеспечить их материальное положение. В одном из писем другу протоиерею Александру Горскому святитель пишет: «Господа ради прошу вас, прошу всю братию, прошу о. ректора: пришлите питомцев ваших; истинно говорю, что это будет несомненным благом для Церкви... Опыт покажет, что они будут довольны назначением. От души прошу тех, которых вы выберете, не тяготиться жребием; сколько достанет сил и средств, постараюсь при помощи Божией успокоить их положение» [1, 564].

Если приход нуждался в образованном пастыре, а место священника было занято, преосвященный Филарет делал перемещение, назначая на нужное место академиста [2, 106]. Он пишет: «Приходится переводить прежних на другие места, а это, как понимаете, печалит переводимых, молитвами пр. Отца нашего Сергия да устроится сие дело во благое!» [1, 143].

Забываясь о том, чтобы в рижском викариатстве было достаточно священников с академическим образованием, епископ Филарет от большинства приходского духовенства особого образования не требовал [9, 781]. Новая лифляндская паства в основном состояла из латышей-крестьян. По этому поводу святитель писал следующее: «Те, которые в священнике лифляндских крестьян желают видеть прежде всего высокопарную немецкую ученость, слишком мало знают нужды здешних крестьян и судят о деле, как говорится, с ветру. ... Безжизненная, эгоистическая ученость лютеранских пасторов слишком уже надоела сдешним крестьянам и они гнушаются ею. Им нужен священник полный любви христианской, простой в обращении, ласковый в разговоре, дышащий благочестием, готовый скорбеть скорбями их, радоваться радостями их, молиться за них вместо них. ... Что касается до познаний, то епископ смотрит, чтобы в священнике было их не более как столько, сколько нужно для крестьянского пастыря. Большого искать – значит искать неразумного» [3, 106]. Он настаивал: «Православие должно молить Господа, чтобы священники его не были похожи на лютеранских Лифляндских пасторов, которых паства бросает как людей занятых не паствою, а деньгами, суетностью и жизнью более чем непорядочною» [3, 105].

От приехавших исполнять в Риге свое служение русских священников епископ Филарет требовал максимальной отдачи, в частности, и быстрого изучения местных языков. Он брал подписки со священников о том, что они в течении трех месяцев приготовятся к совершению богослужений на латышском языке. Им было предписано как можно чаще объезжать приходы и беседовать с крестьянами о вере и благочестии, готовить их к приобщению Святых Таинств [7, 88].

Также преосвященный желал, чтобы священниками становились сами латыши. Помимо практического значения, в этом стремлении святителя можно увидеть и глубокий духовный смысл. Пастырь должен всех вмещать в своем сердце по словам апостола Павла: «Для всех я сделался всем, чтобы спасти по крайней мере некоторых» (1Кор. IX, 22). Наиболее плодотворной пастырская деятельность могла быть у человека, принадлежащего к местной общине и живущего ее жизнью. Поэтому святитель большое внимание уделял воспитанию духовенства из местных. В 1842 году им было открыто духовное училище в Риге с преподаванием на народных языках Лифляндии, куда по распоряжению епископа Филарета активно принимались дети латышских крестьян.

Подбирая хороших пастырей, преосвященный Филарет не оставлял их без своего внимания. Заботясь о материальном обеспечении духовенства викариатства, он стремился создать хорошие условия для того, чтобы священник мог сосредоточиться на главной своей задаче: пастырстве, наставничестве, духовном руководстве вверенных ему людей.

«Не позволяю себе называть их детьми моими, - писал он, - я называл их друзьями моими; хранил, защищал, согревал любовью как друзей сердца моего, и они глубоко чувствовали это, даже гораздо глубже, чем заслуживаю» [10, 83].

Численность православных священников за время служения епископа Филарета в Риге увеличилась больше чем в десять раз [1, 134, 135].

Мы не ставили целью выявить все черты пастырского достоинства по критериям святителя Филарета, а отметили самые важные. Это: наличие христианского духа и христианской любви к пастве, истинно-пастырское поведение, доброта, нестяжательность, сообразность жизни, поступков и слов с христианской совестью, соответствие образования пастыря уровню образования паствы, максимальная отдача себя, жизнь, сообразная с жизнью паствы, разделяющая скорбь и радость. Особо значимы в условиях рижского викариата представленного периода, эти критерии, несомненно, актуальны всегда.

Литература

1. Филарет (Гумилевский), архиеп. Письма <...> к А.В. Горскому / Изд. с примеч. прот. С.К. Смирнова // Прибавление к Творениям св. Отцов. 1884. Ч.33. Кн.2. С.544-649; 1885. Ч. 36. Кн. 3. С.92-146.
2. К биографии преосв. Иннокентия, архиепископа херсонотаврического // Христианское чтение. СПб., 1884. № 7. С. 101-161.
3. Листовский И. Филарет. Архиепископ Черниговский. Чернигов, 1894. 431с.
4. Переписка епископа Рижского Филарета с обер-прокурором Синода Пратасовым Николаем Александровичем, митрополитом Петербургским Антонием, губернатором Прибалтийского края Головиным Евгением Александровичем и губернатором Суворовым по вопросу о принятии православия лифляндскими крестьянами [1842 – 1849]. ИР НБУ НАНУ. Ф. 13. Д. 400. 121 л.
5. Святитель Филарет, митрополит Московский. Письма к преподобному Антонию, наместнику Свято-Троицкой Сергиевой Лавры. Ч. 1. М.: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007. 496 с.
6. Пospelов И. Г., прот. [Восемнадцатилетнее служение в Лифляндии: \(Рассказ священника\)](#) // Богословский вестник 1892. Т.1. №3. С.507-518.
7. Антипова В.В. Духовно-просветительская миссия Русской Православной Церкви в прибалтийском крае в 1836-1850 гг.: Дипломная работа. ПСТГУ, Миссионерский факультет. М., 2006. 123 с.
8. Переписка митрополита Московского Филарета с епископом Рижским Филаретом // Чтения в ОИДР. 1874. Кн.3. С.91-95.
9. Парвов П. Религиозное состояние Лифляндии при императоре Николае I // Христианское чтение. 1890. Ч. 1. С. 753 – 790.
10. Письма Филарета, впоследствии архиепископа Черниговского и Нежинского, к Н.Н.Шереметевой 1835 – 1849 гг. (Из архива с. Покровского). Изданы с предисловием и примечаниями Николая Борсукова. СПб., 1900. 101 с.

Царенок Андрій Вікторович
*Доцент ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка,
кандидат філософських наук, доцент*

ОСМИСЛЕННЯ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА У МЕЖАХ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ЕСТЕТИКИ АСКЕТИЗМУ

Зорієнтованість на аскетичний ідеал виступає іманентною ознакою православного культурного простору, його суттєвою детермінантою, що висуває взірці для наслідування в усіх сферах людської активності. Закономірно, естетика аскетизму тією або іншою мірою позначається на специфіці релігійної культури в цілому, зокрема, на осмисленні актів комунікації в її вербальних та невербальних формах. Сакральна словотворчість, відтак, являє собою важливий об'єкт християнського аскетико-естетичного дискурсу з його безумовною аналогічною спрямованістю, культурною безкомпромісністю та релігійно-етичним характером.

Цінним джерелом для дослідження аскетичної естетики красного слова постають твори візантійських церковних діячів. Так, численні роздуми про проповідництво (гомілетичні ідеї), риторичні традиції, стилістику літературних творів та ін. ми знаходимо на сторінках богословсько-дидактичної спадщини Отців та вчителів Церкви IV–V ст. – догматичних, апологетичних, екзегетичних та аскетичних праць, агіографічних оповідей, церковних повчань, похвальних слів та листів. Їх вивчення уможлиблює визначення засновків аскетичної естетики словотворчості теолога та проповідника, що й постає метою цього дослідження.

Християнське вчення вказує на велику відповідальність, що її несе кожна людина не лише за свої вчинки, але й за слова. “Да будут разговоры наши таковы, чтобы не отвечать нам за них муками в вечности”, – повчає, зокрема, видатний діяч Православної Церкви XIX століття чернігівський святий Філарет (Гумілевський), по суті передаючи смисл слів Христа Спасителя: “...за кожне слово пусте, яке скажуть люди, дадутъ вони відповідь судного дня” (Мф. 12:36). Використання дару слова в земній дійсності закономірно вимагає обережності, при чому виявом цієї обережності виступає також і усвідомлення існування меж словесного передання смислів. Людське слово нездатне повною мірою виразити незбагнене, передусім божественне. Так, святий Григорій Нісський, розмірковуючи про значення такої чесноти, як дівство, яке певним чином боготворить людину, зауважує: “... яка сила красномовства порівнюється із величчю цього дару? Чи не слід певним чином побоюватися, щоб надмірними похвалами не нашкодити його великій гідності, збудивши у слухачів думку про нього менш високу, ніж яку мали раніше? Отже, добре буде, стосовно дівства, залишити похвальні промови, оскільки слово не може відповідати вищості [рос. –превосходству] предмету...”.

Власне риторична майстерність на кшталт античної та пізньоантичної софістики осмислюється християнськими мислителями з безумовно критичних позицій. ВиPLEкана у язичницькому релігійно-культурному середовищі,

пов'язана із численними зловживаннями ораторськими прийомами словотворча традиція закономірно постає об'єктом осуду з боку християнської культури. “Бог, відвертаючись від софістів, будівничих суєтних промов, сповнених усякої лжи та заблудження, спасительну й преславну Свою проповідь благочестя і правди доручив скінотворцям і рибарям [апостолам – А. Ц.]”, – зазначається на сторінках твору, що традиційно приписується преподобному Нилу Синайському. А в листі до одного із сучасних йому риторів той самий візантійський автор безкомпромісно наголошує на недоречності захоплення (принаймні, надмірного) красою мовлення: “Бажано мені, щоб ти дотримувався правильності і в норовах, і у вчинках. Адже не погіршати проти правил твору [рос. – сочинения] і не вживати в мовленні слів, невластивих мові, можуть і люди пошкодженої моральності. Тому припини ганятися за чистотою вимовлюваного, якщо тільки, як мені здається, ти християнин”. Сміисловою квінтесенцією цього листа виступає наступний радикальний висновок: “Адже Царство Небесне, звісно, здобувається не красою виражень, але добрим норовом, благими справами і твердою вірою”.

Показово, що такий підхід в цілому притаманний і міркуванням тих представників патристики, які виявляють виважене та обережне ставлення до античного ораторства з позиції критичної асиміляції арсеналу його словотворчих засобів.

У майбутньому у християнському культурному середовищі зберігатимуться цілком виправдана недовіра до софістичних традицій ораторства, критика зловживання риторичними прийомами, а також скепсис відносно філософування “красномовців”. Ці категоричні позиції знаходять свій вияв, зокрема, у царині богослужбових текстів. Так, скептичним ставленням до вмінь майстрів красного слова позначені деякі поетичні твори літургійного призначення, що звеличують Бога, Богородицю та святих (“Пастырская свирель богословия твоего риторов победы трубы, якоже бо глубины Духа изыскавшу...” (піснеспів св. Григорію Богослову); “Вития многовещанья яко рыбы безгласныя видим о Тебе, Богородице, недоумевают бо глаголати, еже како и Дева пребываеши, и родити возмогла еси...” (“Акафіст Пресвятій Богородиці”); “Риторов язык таинства Твоего недоуменную глубину изрещи не может: Слово бо Божие паче слова родила еси, Пречистая Дево, во спасение всех”.

Поруч із антисофістичністю аскетична естетика словесної творчості характеризується вимогою дотримання простоти та доступності повчань християнських душпастирів. Святитель Василь Великий, висловлюючи своє враження від однієї богословської праці, зауважує, що та “дуже мені сподобалась не тільки через свій невеликий обсяг..., але й тому, що є багатою разом із тим думками, ясно викладені в ній і заперечення супротивників, і відповіді на них; а також простота і нештучність [рос. – простота и искусственность] стилю видались мені гідними наміру християнина, який пише не стільки напоказ, скільки для спільної користі”. Приклад проповіді релігійної риторики нештучності являє собою і наведений в одному з агіографічних джерел діалог двох давніх аскетів: “Авва Аммон Раїфський казав

Авві Сисою: Коли читаю Писання, то помисел навіює [рос. – внушает] мені піклуватися про витіювате слово для змагань. – У цьому немає користі, сказав йому Старець: але краще в чистоті розуму шукай для себе нештучної [рос. – безыскусственной] простоти слова”.

Нештучність стилю, нехтування пишномовством у християнській словотворчості, зокрема, переслідують виконання твором духовно-просвітницької місії. Відтак, робиться принциповий наголос на функціональності повчання: “Адже розумна людина повинна в усьому шукати не того, що б збуджувало до неї подив переважно перед іншими, але того, що могло б принести користь як їй самій, так і іншим”, – зазначає святий Григорій Нісський. У спадщині цього ж представника візантійської патристики ми знаходимо яскравий приклад вияву іншого принципу осмислення красного слова в теологічних роздумах: “Говорячи про Бога, не про те слід піклуватися, щоб вигадати благозвучний та приємний для слуху підбір слів, а треба знаходити благочестиву думку, яка б зберігала відповідне поняттю про Бога”. Дане твердження вказує на, як мінімум, два основні пріоритети християнської естетики словотворчості – необхідність дотримання безумовної ортодоксальності змісту та можливість (і навіть бажаність) простоти формальних специфікацій. Такі вимоги, на наш погляд, також постають суттєвим гомілетичним вираженням ідей естетики православного аскетизму.

Безперечно, Джерелом натхнення справжнього проповідника візантійські мислителі-аскети визнають Бога. Без допомоги Творця навіть найбільш витончена проповідь не матиме успіху. Цей аксіоматичний постулат постає наріжним у межах аскетико-естетичної інтерпретації гомілетичних практик. Невипадково, наприклад, святий Григорій Богослов на початку одного зі своїх повчань, недвозначно наголошує: “керувати ж словом надамо Отцю і Сину і Святому Духу, про Яких у нас слово...” (“Слово 28. Про богослов’я друге”).

Таким чином, ретельний аналіз джерельної бази дослідження дозволяє виділити основні принципи аскетико-естетичного осмислення риторичного мистецтва, з-поміж яких найбільш характерними виступають 1) принцип визнання обмеженості виразного потенціалу словесної комунікації; 2) принцип негації по відношенню до традицій красномовства античного світу; 3) принцип дотримання простоти в мовленнєвому (усному та писемному) спілкуванні; 4) принцип максимального релігійно-просвітницького функціоналізму комунікативних актів; 5) принцип ортодоксальності (догматичної чистоти) змісту, що передається богословом-проповідником; 6) принцип визнання Божої допомоги головним чинником успіху проповіді християнських істин та чеснот.

Чабак Людмила Анатоліївна

Учений секретар Чернігівського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, кандидат філософських наук

ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

В Україні, не зважаючи на 23-річний досвід існування незалежної держави, триває процес самоідентифікації та самоусвідомлення її громадян відносно їх ролі суспільстві, соціально-культурному середовищі. Зовнішні загрози прискорили зазначений процес, а саме: сприяли патріотичному піднесенню, консолідації українських громадян, інтенсифікували намагання зберегти національну спадщину та стати на захист незалежності своєї держави.

У цей кризовий, переломний період постала і необхідність вибирати, демонструвати свою позицію, визначатися зі своєю приналежністю. переглядати усталені норми та цінності. Відтак, останнім часом в Україні значно активізувався процес формування національної та культурної ідентифікації.

Можна говорити про самоусвідомлення українцями власної ідентичності. Але зазначений процес не може відбутися миттєво, він розтягнутий в часі та залежить від соціальних, політичних, економічних та інших факторів.

Ідентичність – поняття різнопланове. Зокрема, Е. Сміт зазначає, що «Я», складається з розмаїтих ідентичностей та ролей — родинної, територіальної, класової, релігійної, етнічної та родової. Також дослідник веде мову про національну ідентичність [1, с.10]. Кожна з цих ідентичностей, на його думку, спирається на соціальний поділ. Він не є раз та назавжди заданим, навпаки – може бути зміненим та скасованим за відповідних умов.

Такі умови якраз і склалися на окремих територіях нашої держави. Це призвело до змін власного самоусвідомлення частини українців, самооцінки їх ролі в суспільстві. Однак, в Україні з'явилася низка нових проблем. А саме: у значної частини громадян нашої держави були розірвані родинні зв'язки, відбулася втрата або зміна роботи, житла чи, навіть, своєї малої батьківщини, що призвело до зміни соціального статусу. А значить, постало питання відновлення чи пошуку своєї ідентичності. Для когось цей процес виявився важким та болючим.

В той же час, зазначені вище проблеми торкнулися не всіх громадян нашої держави. Тому проблеми ідентичності у сучасній Україні мають кілька складових: а) проблеми втрати ідентичності жителів Сходу України та необхідності її відновлення, б) проблеми взаєморозуміння, співпереживання, налагодження діалогу між представниками Сходу України та всієї іншої території нашої держави. До цього додаються проблеми (в) становлення національної та культурної ідентичності, усвідомлення громадянами України себе як представників єдиної нації, спільноти, яка має спільні загрози,

проблеми, болі, а також моральні, культурні цінності. Тобто, поряд з консолідуючими процесами в одній і тій же державі спостерігаються процеси дезорганізуючі, пов'язані з втратою належності до своєї соціокультурної групи.

Зокрема, спостерігається загострення розподілу «свій» – «чужий», протиставлення опозиції. Розцінюватися як чужий може, носій іншої мови, представник іншої нації чи, навіть, іншого регіону, професії тощо. За наявності кількох ідентифікаційних груп з'являється проблема їх взаємодії, демонстрації їх позицій у суспільстві, а відтак і протистояння між «своїми» та «чужими» кожної з таких груп. Наприклад, таке тенденції помітні серед українських прихильників та противників агресивної політики сусідньої держави, переселенців зі Сходу України та місцевих мешканців центральних, західних областей тощо.

Зазначені проблеми почалися порівняно нещодавно, але остаточне їх вирішення ще лежить в далекому майбутньому та супроводжуватиметься значними труднощами на шляху до взаєморозуміння.

Ситуація, яка стала можливою сьогодні, розвинулася не на порожньому ґрунті. Це наслідок тривалого розвитку та культивуваці певних традицій та норм. А отже, більшість із сучасних проблем ідентичності в Україні є цілком закономірними.

Корені проблем – у різному вихованні, соціальному оточенні, Адже вкрай важко усвідомлювати себе українцем, у ситуації коли змалечку батьками, а потім вчителями та вихователями в школі та дитячому садку прививалися зовсім інші цінності, які не мали нічого спільного з повагою до національних традицій. Також протягом ХХ століття методично знищувалося все, що мало будь-яке відношення до української державності: мова, традиції, культури. Як наслідок, це мало зруйнувати націоналістичний світогляд, натомість сформуванню єдиної свідомості радянської людини.

Розуміння цих тенденцій є необхідним для вирішення сучасних проблем.

До того ж історія має властивість до повторів та паралелей. Наприклад, піднесення національного духу та звернення до національних культурних традицій найбільше відчувалося у переломні часи історії.

Тож трагічні події останнього року в Україні цілком закономірно висунули на перший план питання національної та культурної ідентичності, зумовили необхідність самовизначення громадян нашої держави в національному контексті, усвідомлення власної причетності до української нації, долучення до її цінностей, етичних та естетичних норм, історичної та культурної спадщини.

Найгірше те, що саме на ґрунті проблем ідентичності в Україні формуються успіхи інформаційних війн, приносячи розбрат в нашу державу.

Тобто, формування національної культурної традиції – того, що передається в спадок майбутнім поколінням: звичаїв та обрядів, національного одягу, фольклорних традицій (художніх, пісенних тощо), місцевої розмовної мови (діалекту) відбувається поступово. До того ж, цей процес є доволі непростим, та включає в себе вироблення власних культурних традицій, запозичення та акумулювання іноземних, їх адаптацію до українських реалій.

Так само як і сприйняття зазначених традицій нащадками відбувається по-різному в різні історичні періоди. Найактивніше цей процес здійснюється в переломні, подекуди драматичні для народу періоди історії. Також національна та культурна ідентичність доволі гостро відчувається на відстані, під час перебування людини на чужині, за межами батьківщини.

Сучасний прояв культурна ідентифікація особистості знаходить у багатьох речах: позиціонуванні себе як представника певної нації, репрезентації культурних цінностей нації в зовнішньому вигляді, вживання національної (державної) мови тощо. Наприклад, певні хаотичні явища: від елементів української вишивки на сучасних сукнях до розмалювання українським орнаментом символіки на касках захисників Майдану свідчить про певне усвідомлення своєї приналежності громадян України до української культури, переосмислення її культурних надбань. Вишиванки, фарбування парканів, споруд в кольори українського (національного) прапора, попри різне ставлення до цього процесу, свідчать і про становлення національної ідентичності.

Відтак, культурна ідентифікація проявляє себе як самовідчуття людини всередині конкретної культури та постає системою соціальних культурних норм та цінностей, які є домінантними в даному суспільстві, та передаються від старших поколінь до молодших.

Тобто, людина переживає відчуття належності до своєї національної культури, встановлює риси схожості між собою та своїм народом. А відтак народжується почуття гордості за свій народ, його культурні здобутки, постає прагнення позиціонувати себе як представника відповідної культури, представляти її цінності.

Література:

1. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. — К.: Основи, 1994. — 390 с.

Василенко Інна Володимирівна
Студентка НАКККіМ

ДУХОВНО-КАНОНІЧНА ОСНОВА ЗНАМЕННОГО РОЗСПІВУ

На рубежі ХХ-ХХІ століття в Україні виникає великий інтерес до одноголосного церковного співу. Дослідження духовно-канонічної основи знаменного розспіву підтверджує, що він відповідає канонічній традиції, церковному уставу-Типікону. Неперевершені зразки церковного мистецтва, а саме, в архітектурі, іконопису, музиці. Висока духовність суспільства ХІІ – ХVІІ ст. дала такі високодуховні зразки, які повинні були стати традиційними зразками для наступних поколінь. Знаменний розспів є найдавнішою формою руського богослужбового співу.

Слід підкреслити, що система богослужбного співу – це є Церковний Устав, Священне Письмо, Священне Передання, про необхідність дотримання яких свідчать християнський Катехізіс і Святі Отці Церкви.

Відомий церковний історик В.І. Мартинов писав, що «церковний спів є одним із проявів Божого порядку (Уставу), і конкретним вираженням цього порядку є розспів, який можна визначити як мелодичний чинний порядок». [Мартинов]. Саме розспів – конкретне вираження порядку, строга система упорядкованих мелодій, де кожна конкретна мелодія закріплена за визначеним богослужбним текстом, пов'язана з конкретним часовим відрізком доби, тижня, року.

Принцип розспіву намагається підкорити всі пісні співи служби єдиній мелодико-ритмічній системі, унаслідок чого вся служба стає «єдиним молитовним диханням».

Давньоруська система розспіву побудована шляхом застосування центонної (поспівкової) техніки створення мелодій, тобто мелодія складається із готових канонізованих мелодичних фраз. Знаменний розспів базується на системі восьмиголосся, в основі якої лежить принцип єднання мелодійних формул-поспівок, які створюють єдину систему. Кожен глас цієї системи має певний творчий настрій, має свою мелодію, структуру.

Знаменний розспів – продукт соборної творчості. З появою неправильного вірвчення та з розвитком світської музичної творчості Церква виробила свій стиль – восьмиголосся. Вісім гласів є основою, стилем давньоруського церковного співу, є зразком – орієнтиром для півчих, регентів, композиторів. Церковний Устав зазначає, яким гласом, розспівом і чином виконується служебник гімн чи пісня, мудро керує мелодійною виразністю, тривалістю розспіву, зазначаючи для одних окремих пісень і богослужінь прості розспіви, для інших – ширші, пространні розспіви. Якщо свято велике та важливе, тим глибше молитва, тим ширші розспіви. У Типіконі зазначається відповідний глас тропарів, кондаків, світильників, прокіменів, аллілуарієв, причасних віршів на вісім гласів. Типікон указує співати псалом 103 урочисто, святково. «Блажен муж» виконується на восьмий глас антифонно. Стихіри на «Господи, воззвах», «Всяке дихання» виконується на певний глас тижня. Такі вказівки стосуються і тропарних піснеспівів. «Блаженни» співають особливим співом чергового гласу. Таким чином, Типікон зазначає найбільш багатими тропарний, канонний, прокіменний, аллілуарний спів.

Вивчаючи грецькі та слов'янські рукописи, дослідники – медієвісти Д. Розумовський, С.В. Смоленський, В. Металлов, В.І. Вознесенський, М.В. Бражников, Г.А. Никішов, С. Скребков, В. Протопопов, Н. Герасимова-Персидська, Ю. Келдиш підтверджують відсутність суб'єктивізму давньоруської церковної музики. Це свідчить про канонічність знаменного розспіву, для якого не притаманна самочинна композиторська творчість.

У системі знаменного розспіву творили великі духовні творці давніх розспівів: священник Федір Християнин, архімандрит Ісаія (Лукошко), митрополит Варлаам (Рогов) та інші. Вони були не композиторами, а творцями розспівів, дотримувалися вказівок та положень Церковного Уставу.

Знаменний розспів ніколи не переважає над текстом, а, навпаки, є засобом вираження смислового змісту тексту, тобто відповідає усім вимогам строгого, позбавленого сентименталізму, церковного співу.

Одноголосним знаменним розспівом до початку XVI ст. був розспіваний увесь круг церковних піснеспівів. Це унісонний розспів. «Унісон» – єдність, узгодженість. Євангеліє та Апостольські послання закликають віруючих до єдності віри, духу, єднання з Богом, щоб ми «єдиною душею, єдиними устами прославляли Господа» (Рим.15, 6). Це є достовірною вказівкою на те, що церковний спів повинен бути одноголосним, мелодичним, здатним духовно об'єднати півчих на кліросі та всіх віруючих. Якщо знаменний розспів базується на музичній системі восьмиголосся і керується настановами богослужбного Уставу, можна стверджувати, що знаменний розспів є уставним та канонічним. Знаменний розспів спирається на Апостольські постанови (кн. II, гл.57; кн. VII, гл.24), правила церковних Соборів (Правило 75 VI Вселенського Собору (691-692 р.р.), Правило 116 Карфагенського Собору (419 р.), 15 Правило Лаодикійського Помісного Собору (343 р.). Глава 28 Типікону « О безчинних воплях» наголошує: «Безчинный вопль поющих в церкви, неприяти того к церковному пению. ... да извергнутся сана своего и папи в церкви да не поют. Подобаает бо пети благочинно и согласно возсылати Владыце всех и Господу славу, яко едиными усты от сердец своих...». Це є прямою вказівкою на те, що богослужбний спів повинен бути не «безчинним воплем», а чинним співом, тобто повинен підкорятися певному чину, порядку.

Головною особливістю знаменного розспіву є нерозривна внутрішня єдність тексту та мелодії, а, найголовніше, – розспів допомагає розкрити зміст слова.

Як зазначає І.А. Гарднер, «богослужбний спів – одна із форм богослужіння». Катарсичне (очищувальне) значення богослужбного співу полягає в тому, що одноголосний спів підносить розум, дух не небо, очищає від усього земного, організовує внутрішнє життя людини. «У знаменному розспіві священний православний ритм, – писав Б. Кутузов». За словами св. Климента Олександрійського, православний спів є результатом правильного, праведного життя.

Унісонний спів набагато давніший від гармонії і більш впливає на розум, душу віруючих, ніж строга гармонія та контрапункт.

Уведення багатоголосного хорового співу західного зразка в богослужінні Руської Церкви викликало справжню революцію у богослужбному співі, це означало перехід до поступової секуляризації (світськості) церковного мистецтва. Революція викликає руйнування традицій, певного порядку, порушується спадкоємність апостольської, канонічної, соборної і Православної церкви. Багатоголосся, поліфонія – це сутність театру. У світському мистецтві головною метою є естетична насолода. Задача церковного обиходу – боротьба з пристрасністю. При унісонному співі співаки та віруючі молитовно переживають один і той самий мелодичний образ, а в партесному співі мелодію веде один голос, акомпануючі голоси переживають інший, спотворений мелодичний образ. Нерівноправність голосів партесного

співу викликає духовне роз'єднання, тобто партесний спів не виконує свого призначення як форми богослужіння – з'єднувати співаків та віруючих у молитві. В унісонному співі гармонія горизонтальна, мелодія підкоряється богослужбному тексту, в основу покладено принцип соборності, єднання, молитовності. Головне завдання партесного співу – створити гармонію, правильно заспівати свою партію, але не «єдиними устами, єдиним серцем».

Таким чином, знаменний розспів – вершина удосконаленого повноцінного церковного співу, він є одним з літургійних проявів Церкви, створеного в період розквіту Православ'я. саме Святі Отці порівнювали знаменний розспів з ангельським співом. Як зазначав прп.Макарій, Ангели «безперервно співають і славословлять Бога не по нотах, без пихатості, а благоговійно і не можуть насолодитись співом». І якщо, на сучасному етапі духовний рівень та естетичні смаки віруючих не сприймають знаменний розспів як канонічний, це не означає, що цьому уставному співу не треба відкривати широку дорогу.

Тому, спираючись на вказівки Уставу (Типікону), повчання Святих Отців Церкви можна стверджувати, що знаменний одноголосний розспів відповідає духовно-канонічним традиціям богослужбного співу Руської Православної Церкви. Необхідно реалізовувати проект відродження знаменного розспіву – це суттєва проблема сьогодення.

Література:

1. Богослужбні вказівки на 2016р. – К., 2015-2016., 197 с.
2. Гарднер І.А. Богослужбний спів Руської Православної Церкви. – 1ч., 2 ч., М., 2004, 560 с.
3. Кутузов Б.П. Знаменний розспів – співаюче богослов'я. – М., 2009., 365с.
4. Мартинов В.І. «Історія богослужбного співу. - Москва. – 1994, с. 153
5. Неаполітанський А. Церковний Устав у таблицях. – М., 2001
6. Типікон – устав, М., 2002.

ЄВРОПЕЙСЬКА МУЗИКА ХІХ СТ. У ДУХОВНОМУ ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ

В епоху Просвітництва загалом вважали, що нижча форма – це музика інструментальна, тоді як вища форма – це музика вокальна, по суті оперна, оскільки в опері чи у вокальному мистецтві та пісні в музику входить слово. Наприклад, Глюк писав, що саме поезія дає музиці змістовне наповнення, зміст. Музика тільки фарби, якими розмальовують малюнок; лінії цього малюнку образ, зміст дається поетом, сценаристом, драматургом.

У романтиків вважалося навпаки: там, де музика пов'язана зі словом, там вона уцімлена. Вища форма музики – це саме музика абсолютна, музика всесловесна, це музика інструментальна та симфонічна.

Саме в симфонічній музиці, з точки зору романтиків, наприклад, Гофмана, Шлегеля чи Новалиса, розкривається справжня сутність, справжня глибина. Задача композитора, який створює романс чи пісню, полягає не в тому, щоб з точністю слідувати ритміці чи інтонації вірша. Він може на базі вірша створювати цілком самостійну форму. Наприклад, якщо порівняти пісні ХVІІІ ст. з піснями Ф. Шуберта, то можна помітити, що у нього суто музичні елементи, особливо у фортепіанному супроводі, значно розвиненіші.

Постає питання: який зміст нового романтичного мистецтва, котре розкривається за допомогою всіх видів мистецтв, і, насамперед, музики? Про що будуть говорити поети-романтики, художники та композитори?

По-перше, потрібно згадати про те, з чого починається дослідження. Романтизм зароджується в дуже напруженій атмосфері соціальної реакції. Він з початку свого формування був забарвлений в тони світової скорботи, песимізму. Емоційна атмосфера епохи була насичена інтенсивною енергією накопичених, нарастаючих протягом десятиліть та нездійснених бажань, пов'язаних з проголошеними революцією ідеалами добра, справедливості, соціального та особистого щастя. Виходячи з цього, провідною та основною темою романтичного художника являється несумісність між людиною та реальністю. Але потрібно підкреслити творчий зміст романтизму. Романтизм не тільки прямує до кращого (в цьому імпульс з притаманною йому незадоволеності) – він здатний також прикрашати своєю мрією, робити кращим реальність. Згадується глибокий за змістом вислів В. Белінського: «Де людина, там і романтизм». Зрозуміло, що в цій фразі людина сприймається не як продукт розвитку органічного світу, а як носій повноцінної культури ідей та почуттів.

Але, романтизм та романтичний світогляд, все ж таки підпадає під критику, яка є двозначною.

По-перше, вона дорікає мрійливості, заміні діяльності бажаннями та реальністю-вимислом. Наприклад, Д. Писарев переконливо та безапеляційно висказується проти даного виду пасивної мрійливості. До цього ж, мрія

з'ясовується безплідною і тоді, коли просто невілена та тоді, коли вона хоч і втілювана, але лінь чи апатія мрійника заважають процесу її втілення (наприклад, мрії Обломова).

Але, невіленість – не найгірша із можливих якостей мрії. Мрія може бути також і некорисною, згубною. Звідси випливає відповідь на другий пункт критики мрійливого та романтичного світогляду.

Водночас, треба пам'ятати, що романтизм далеко не завжди був та є світлим, радісним, благодійним. Наприклад, мрія спонукає не тільки бажання добра, а й і бажання зла. Мрія може бути викликана заздрістю, жагою помсти для оточуючих, навіть для всього людства. При цьому «мрійливість» може плекати думки не про прогрес та облагодіювання моралі, а про регрес, рух назад, одичавості. Він може призивати не до вдосконалення, а до знищення культури, не до виховання, а до знищення людей (ідеї політики фашизму).

Таким, чином, «романтизм» такого роду є лише антигуманною антитезою справжнього романтизму. Він виявився тим більш руйнівним в силу своєї активності, в силу того, що намагався втілювати та втілював свої «мрії» в життя. Прояви гнітючого, безрадісного, зловіщого романтизму втілилися в багатьох творах мистецтва.

Малишко Марина Іванівна

*Регент хору Спасо-Преображенського собору,
викладач церковного співу Недільної школи №2
при Спасо-Прображенському соборі*

ПРАВОСЛАВНИЙ ЦЕРКОВНИЙ СПІВ ЯК МЕТОД КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ

Перелік нових засобів, прийомів, методів навчання та виховання школярів розширюється з кожним роком. Пошук та розробка сучасних методик йде в ногу з інтерактивними технологіями. Проте разом з комп'ютерними технологіями розвивається деградація вікових моральних цінностей суспільства. Знецінення культурних цінностей, їх підміна перевернутими, не притаманними нашому менталітету життєвих понять, упадок моралі, глобалізація та комп'ютерізація затягують психічно несформованих дітей, що провокує їх гіперактивність та схильність до девіантної поведінки. Типовими проявами девіантної поведінки є ситуаційно обумовлені дитячі та підліткові поведінкові реакції, такі як агресія, неврози, виклик, свавільне і систематичне відхилення від навчання та праці, гіперактивність, замкнутість, систематичні уходи з дому і бродяжництво, п'янство і алкоголізм дітей та підлітків, рання наркотизація і пов'язані з нею асоціальні дії, спроби суїциду, життя у віртуальному світі інтернету, які щодалі частіше непокоять батьків та педагогів.

Яким чином можна позитивно вплинути на поведінку учнів засобами православного церковного співу ми розглянемо далі.

Спочатку виявимо причини проявлення в дітей асоціальної поведінки. Існують різні теорії виникнення девіації. Вона виникає внаслідок розриву між ціллю суспільства та засобами їх досягнення, коли культурні цінності, норми і соціальні зв'язки відсутні або ж протиречиві. Значно рідше причиною асоціальної поведінки може бути складне фізичне або психічне порушення.

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти в Україні, національне виховання є одним з головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Воно спрямоване на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної і світової культури. Більше двох тисячоліть духовність нашого народу підпитується джерелом православ'я. Разом з ростом духовної свідомості українців, підвищується інтерес до духовної культурної спадщини. Важливим елементом православної культури є церковний спів.

У вітчизняній історіографії питанню педагогічного впливу церковного співу на формування особистості приділено дуже мало уваги. Можливо, це обумовлено тим, що у радянські часи релігійність вважалася архаїзмом.

На сьогоднішній день існує лише декілька сучасних публікацій, присвячених значимості православного богослужбового співу в сфері виховання. Так проблемою виховання молоді засобами православної духовної музики у закладах освіти займалася Маріо Маргарита Дмитрівна. Дмитро Болгарський у Віснику православної педагогіки №1 за 1999 р. опублікував статтю «Церковное пение в музыкальном воспитании и образовании».

Відомою у вузькому колі дослідників зазначеної проблеми є стаття викладача Московської духовної семінарії та академії прот.Іоанна Вознесенського «О высоком достоинстве и благотворном влиянии на людей церковного пения» (Православная жизнь (Orthodox life). – 1987. – №3 (447). – С. 1–14).

Процес індивідуального розвитку кожної дитини відбувається за певних умов, в оточенні конкретних предметів матеріальної та духовної культури, людей та міжособистісними стосунками. Все це разом взяте складає умови психологічного розвитку дитини. Саме від оточення залежать індивідуальні особливості, використання та перетворення здібностей від вроджених задатків.

На допомогу приходять тисячолітній культурно-педагогічний досвід українського народу, його релігійна традиція. Саме церковна музика крізь віки несе незмінні високі моральні чесноти, через материнську пісню передається з покоління в покоління любов до Бога та людей. Не дивним є те, що хоровий богослужбовий спів до 1917 р. був обов'язковим предметом для всіх духовних і світських навчальних закладів України. Як правило навчання розпочиналося з 7 років при монастирях та при княжих дворах. Діти бідняків навчалися здебільше в церковно-приходських школах. В древньоруській билині про молодця Василя Буслаєва говорить, як мати віддала його учиться грамоті, але грамота йому в

науку не пішла. Посадила пером писати – письмо в навчання пішло, віддала співу навчати, спів в науку пішов.

Літописи повідають, що з монастирських шкіл вийшло багато «гораздих» співаків, які поповнювали численні хори церковних півчих. Також, в братських школах та в жіночих училищах обов'язковим було вивчення церковного співу. Про велику співочу культуру шкіл вказує Є. Мединський. За його висловом, вихованці Львівської, Луцької, Київської та інших братських шкіл складали співочі артелі, які виконували церковні піснеспіви та вірші. Братські школи своїм викладанням співу здійснювали значний вплив на народну музичну культуру України.

Слід зазначити, що основною метою навчання церковного співу дітей було розкриття внутрішньої краси людини

Церковний спів – це не тільки милозвучне сприйняття слухом фонем, але й пізнання волі Божої через слова молитви. Молитва, є звертанням до Бога, розмова з Ним.

Варто зазначити, що спів не є метою церковних зібрань або засобом спасіння. Храмовий спів, за висловом святителя Кіпріана Московського, має на меті служити в похвалу Богу, Богородиці, святим, бути душевною втіхою та прикрасою церкви.

В роботі з дітьми, схильними до девіантної поведінки використовують принцип задоволення потреб в нових емоційних враженнях. Їх можна почерпнути з величезного репертуару церковних піснеспівів, які є емоційно доскональними творами. Сучасні методики, що використовуються у навчанні музики мають основну ціль, направлену на духовний, гармонійний розвиток дитини, як душі такі тіла, через емоційне розкріпачення.

Через спів в хорі відбувається зацікавлення дитини можливістю само реалізуватися в певному виді діяльності, створюється «групи підтримки» дитині, відбувається духовний розвиток учня й отримання ним позитивного соціального досвіду. Саме такі принципи рекомендують використовувати в роботі з дітьми, схильними до девіантної поведінки. Робота виховання таких дітей складна, об'ємна, не дає швидких результатів. Необхідно навчитися помічати та радіти найменшій позитивній зміні.

В недільній школі №2 при Спасо-Преображенському соборі два роки поспіль з благословення настоятеля собору, директора недільної школи, прот. Георгія Щербатюка, обов'язковим предметом для всіх учнів недільної школи є вивчення церковного співу. Займаються разом діти, як обізнані у музичній грамоті, так і ті, які не мають навичок навіть відтворення ритму. Хлопці та дівчата різної вікової категорії: від 6 до 15 років. Використовуючи методи опитування, бесіди та спостереження можна зазначити, що найлегше дітьми сприймаються народні канти та обрядові пісні, зокрема, колядки та щедрівки. Зрозумілі слова та мелодії, притаманні співочому менталітету нашого народу, легко запам'ятовуються та відтворюються емоційно, із запалом. Майже не сприймаються дітьми візантійські, єрусалимські, грузинські, сербські розспіви. Значно легшими і зрозумілішими є київські розспіви та розспіви Києво-Печерської Лаври. Всі учні успішно вивчили тропарне восьмиголосся за

київським розспівом звичайного наспіву, яке використовується на богослужіннях в храмах Чернігова, та, здебільшого, у всій єпархії.

Учні недільної школи, всі без виключення, беруть участь в Різдв'яних та Великодніх концертах своєї недільної школи, де виконують ролі та співають церковні піснеспіви, возвеличуючи Господа, Його Пречисту Матір та святих угодників Божих. Колектив недільної школи за участь у другому фестивалі недільних шкіл, присвячених подвигу жінок-мироносиць, нагороджений Грамотою (2015 р.) та Дипломом за участь в Третньому музичному фестивалі, присвяченому подвигу жінок-мироносиць (2016 р.).

Було проведено анонімне анкетування учнів 1-2 класів недільної школи щодо їх відношення до уроків церковного співу та церковного співу взагалі. В анкетуванні брали участь 18 дітей: 9 хлопчиків та 9 дівчат.

Підсумувавши дані проведеного анкетування свідчить, що основна вікова група опитування – 9 – 11 років.

1. 89% опитуваних залюбки беруть участь в концертних виступах недільної школи, 11% учнів не мають бажання брати участь у масових заходах. Обоє хлопці, відносяться до різних вікових категорій: 9-10 років та 15-16 років.

2. 61% подобається спів, з них церковний спів подобається 66%, що становить 55,5% загальної кількості опитуваних.

3. 33% дітей таких, які не любляють музику взагалі, але їм подобається церковний спів.

4. 5-ти учням подобається музика, але не люблять церковний спів, в той час, як 2-м навпаки, подобається лише церковний спів.

5. переважна більшість дітей, кому подобається церковний спів виховуються в сім'ях інтелігенції.

Підбивши підсумки анкетування, можемо зробити такі висновки:

Діти, які взагалі не люблять музику, тягнуться до церковного співу, як такому виду мистецтва, який сприймається серцем, а не розумом.

Спостерігаючи за поведінкою учнів недільної школи, можна погодитися з С. Максименком: суспільні умови життя та виховання дитини сприяють її розвитку або гальмують його.

Михайлова Анастасія Владимировна
Студентка НАРККиИ

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ МУЗЫКАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ШКОЛАХ ИСКУССТВ

Особенно актуально в сфере преподавания музыкально-теоретических дисциплин - сольфеджио и музыкальной литературы – стало стремление к модернизации учебно-воспитательного процесса.

Устарелые формы изложения теоретического материала приводит к ухудшению уровня восприятия учащимися.

Ведущие, известные миру педагоги, методисты находили нужные формы, они заинтересовывали детей настолько, что не было необходимости их принуждать и заставлять выучивать тот или иной материал или выполнять упражнения. Занятия сольфеджио в руках этих великих людей становилось для учеников увлекательной игрой, хобби.

В.Д. Подвала – известный украинский композитор и педагог, первоначально вошедший в историю как детский композитор. Тянутся к Валерию Давидовичу не только внуки, а и все его ученики, от первоклассников музыкальной школы до студентов училища. Ведь его уроки музыки, с присущими им мастерством и профессионализмом - это еще и уроки доброты, высокой интеллигентности, терпимости.

«Учить детей сочинению лучше всего играючи, - убежден педагог. - Игра - самый понятный для них язык. И тут просто неоценима роль сказки с ее сюжетами и образами. Ведь это их мир.»

Участие же взрослого привносит красоту в сочинение ребенка: возникает более изысканная форма, совершенная мелодия. Ученик получает удовольствие от таких занятий. А похвала дает ему новое вдохновение, побуждает к дальнейшей творческой активности.

Главное же, учить ребят надо тактично, не навязывая собственный композиторский стиль, давать им полную творческую свободу и лишь деликатно направлять детскую фантазию.

На уроках Валерия Давидовича никогда не звучит слово «нельзя». Хочешь, например, подбирать по слуху - подбирай, хоть в педагогике это и считается непозволительным, так как якобы портит музыкальный вкус. Правда, никого из воспитанников Подвалы такое музицирование еще не испортило, иначе не становились бы они хорошими музыкантами. Добрые всходы музыкального поля.

К.Орф – немецкий композитор и педагог. Орф внес неоценимый вклад в область детского музыкального воспитания. Уже в молодые годы, в период основания им в Мюнхене школы гимнастики, музыки и танца Орф был одержим идеей создания педагогической системы. В основе ее творческого метода — импровизация, свободное музицирование детей в сочетании с элементами пластики, хореографии, театра. «Кем бы ни стал в дальнейшем ребенок», — говорил Орф, — «задача педагогов воспитывать в нем творческое начало, творческое мышление... Привитые желание и умение творить скажутся в любой сфере будущей деятельности ребенка».

Главный принцип орф-педагогике — “учимся, делая и творя” — позволяет детям, исполняя и создавая музыку вместе, познать ее в реальном, живом действии, в процессе музицирования, а не наукообразного теоретизирования.

Современные технологии, развитая компьютерная техника требуют идти в ногу со временем, искать оригинальные решения в вопросах преподавания с

целью заинтересованности детей материалом, далеким от их нынешнего технического интереса.

Для начальных классов при изучении базового материала (например, такого как ноты, октавы, регистры, интервалы и т.д.) способствует усвоению так называемое мультимедийное сольфеджио.

Оно являет собой разноцветную, яркую мультимедийную презентацию, воспроизводимую на компьютере.

Так всеми учащимися нелюбимые, но такие необходимые предметы требуют привлечь к себе внимание.

Это легко сделать, внедрив какие-то совершенно новые, широко не использованные ранее, методики преподавания.

Если говорить о сольфеджио, то тут довольно широкое поле деятельности учительской мысли и креатива.

Урок сольфеджио может принимать самые разные, оригинальные до неузнаваемости формы.

Тут можно дать волю своим смелым идеям. Например, рассмотреть следующие, разработанные нами, варианты проведения урока сольфеджио:

- Урок-концерт
- Урок-игра
- Урок-сказка
- Урок-путешествие
- Урок-соревнование
- Урок-творческая студия
- Урок-импровизация

Будучи солидарным с высказыванием К. Орфа, для активизации интереса к урокам сольфеджио и дабы развивалось в детях творческое начало и образное мышление, нами сочинен стих, посвященный интервалам:

Прима – интервал не сложный,
Шаг на месте сделай ты.
А секундой понемножку
На соседний звук шагни.

Терцией через ступеньку
Перепрыгнут три кота.
Ну а квартой позовет нас
В лес охотничья труба.

Квинта – хитрый интервал,
Средний звук он потерял.
Отгадаем пением
Квинты настроение.

Секста – интервал широкий.
То про елочку поет,
То прекрасное далеко
В детство всех нас позовет.

Септима – как крокодил,
длинный хвост он отрастил.
Колко, резко он звучит,
Злится он и говорит:

«Хочу быть я как октава,
Ей досталась моя слава!
Звук один звучит. Но где?
На другой он высоте!»

Повторили сочетание
Двоих звуков, их звучание.
Кто б теперь бы нам назвал
Его имя? – *Интервал!*

То же касается и музыкальной литературы: отойти от «сухого» и скучного изложения теоретического материала и максимально насытить урок яркими красками, чтобы материал, который подается, заиграл образами.

Например, в первый год изучения предмета на тему «Три кита в музыке» предлагается провести урок в виде путешествия по сказке:

«В одной стране было три королевства: королевство песен, маршей и танцев. Королевством маршей правил король Барабан, который очень любил ритм и с раннего утра до позднего вечера стучал на барабанах ритмы всех известных ему маршей, а жители королевства очень любили маршировать. В королевстве танцев правил король Пируэт, где каждый день танцевали разный танец: в понедельник – камаринскую, вторник – вальс, среда – полька, четверг – полонез, пятница – танго, суббота – мазурка, воскресенье – рок-н-ролл. В третьем королевстве правила королева Мелодия, которая любила петь разные песни. Жители королевства собирались в замке королевы, зажигали свечи и пели песни. Однажды на эту страну налетел ураган и перепутал жителей трех королевств. Всем стало непонятно, кто из какого королевства и тогда три короля собрались вместе, чтобы найти своих подданных. Каждого человечка просили спеть, станцевать или промаршировать. Оказалось, что всем им очень понравилось и петь и танцевать и маршировать. Тогда решили короли объединиться и править вместе, жить в одной стране. Эту страну назвали Музыка.»

Все вышесказанное является лишь маленьким зернышком и нужно стремиться вырастить из него цветок, искать все новые и новые пути и варианты неординарного проведения уроков вплоть до создания новой, современной методики.

ЛЮДСЬКИЙ ГОЛОС ЯК НЕРУКОТВОРНИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ

Підхід до сучасних проблем вокальної педагогіки вимагає деякого уточнення та розширення традиційного визначення голосового апарата співака, як «сукупність органів людини, які беруть участь в утворенні співацького голосу, діючи взаємопов'язано і одночасно».

Визнання самого співака (його тіла, а не тільки голосового апарата) основним інструментом, розширює і доповнює сучасне трактування поняття «живого» музичного інструменту, що надає йому нових повноважень і наукової логіки, оскільки, голосовий апарат не може існувати окремо від тіла співака, а його робота повністю залежить від стану органів і систем та загального стану здоров'я виконавця.

В багатьох джерелах минулого можна знайти подібне трактування співацької діяльності. Ще Е. Карузо вважав емоційність, власне, спів «всім тілом», «всією своєю сутністю» основою виконавської майстерності, а академік Л.А. Орбелі наголошував на недоцільності «розбивати» співацький процес на окремі фізіологічні акти. Такий підхід дозволяє розглядати фізичну суть співацького інструменту, як досконалий (духовий музичний інструмент, унікальність якого полягає в тому, що він є живим організмом, для якого звукоутворення – це один з проявів його функціональних можливостей.

Саме голос, цей дар Божий, здатний передати найпотаємніші людські почуття й переживання. Голос людини – це його характеристика. Сократ, до речі, знайомлячись говорив: «Скажи, що не будь, щоб я міг пізнати тебе». Однак для того, щоб заблищати всіма барвами, він має бути сформований, опрацьований. Щоб засобами співу людина могла виражати ідеї, свої почуття, необхідно, крім голосу, володіти музичним й вокальним слухом, мати силу духу, тонкий смак і бути духовно зрілою.

Слід пам'ятати, що праця співака чи вокального педагога має свої особливості. Зірвану голосову зв'язку не можна замінити, як зношену чи пошкоджену струну. Практика показує, що майже всі голоси від природи недосконалі. Тому головне завдання вокального педагога – створення «інструменту» і, одночасно, навчання «гри» на ньому.

Надзвичайно важливим є формування у майбутніх викладачів сольного співу т'юторської позиції (tutor з англ. – вихователь, наставник), особливо актуальної сьогодні у системі музичного навчання. Тут йдеться про дидактичний підхід: навчаючи – виховуй, адже давнє визначення вокального педагога – «дидаскал» [didaktikos – з грецької – повчання). У основі т'юторської позиції лежить особлива взаємодія викладача і учня, у ході якої учень усвідомлено і самостійно підходить до процесу співу, а його наставник коригує й допомагає у осмисленні цього процесу.

Погляд на співацький голос як живий інструмент вирізняє особливості його будови (у порівнянні з рукотворними духовими інструментами), які полягають в тому, що його вібратор (гортань) розміщений всередині повітропровідного каналу, а ємкості з повітрям, за допомогою яких співак «грає» (легені), розміщені в корпусі самого інструменту. Крім того, голосовий апарат вирізняється існуванням багаторівневої системи головних резонаторів (так звана «вокальна маска»), а також, інтелектуально-вольовим «пультом» керування його роботою – сферою свідомості співака.

На думку вокального педагога В. Юшманова (Санкт-Петербург), уточнення вимагає і традиційний погляд на роботу голосового апарата співака за принципом рупора (Дмитрієв, Рокар, Юссон), згідно якого голос утворюється характером коливання голосових зв'язок (складок) і особливостями будови так званої «надставної труби» - внутрішнього простору ротоглотки (ковтального горла). Оскільки, рупор не є музичним інструментом, а лише технічним приладом для підсилення звучання, то порівняння його з голосовим апаратом є не зовсім правильним. В. Юшманов пропонує розглядати голос через:

- **«звукове тіло»**, вібрація якого стає енергетичною основою акустичного феномену, що сприймається і оцінюється людиною як співацький голос, який фактично, є утвореним в дихальних шляхах співака потоком стисненого струменя повітря;

- **утворення звука**, що відбувається за допомогою активного подолання опору інструмента (голосового апарата) потоком повітря, яке видихає співак;

- **музичні якості співацького голосу** (тембральну однорідність звучання, звуковисотну і динамічну стійкість впродовж всього діапазону), які забезпечуються стабільністю побудови інструмента під час співу і рівністю потоку повітря, що співак видихає.

Ця вихідна позиція суттєво корегує уявлення про особливості будови і роботи співацького інструменту оскільки дозволяє розглядати гортань співака, як аналог мундштука в духових інструментах, а вібрацію голосових зв'язок, розміщених в гортані і покритих слизовою оболонкою – збудником коливань енергетично щільного проточного повітряного струменя «звукового тіла». Така функція цілком співпадає з функцією вібратора в духових інструментах.

Порівняння голосового апарата людини з духовими інструментами дає можливість побачити співацький інструмент і його роботу в новому ракурсі і звернути увагу на більш суттєві співацькі можливості виконавця, зокрема, гідно оцінити, наприклад, геніальність природи, яка помістила вібратор співацького інструменту в середню ділянку повітроносних шляхів. Це дозволяє відкрити для себе принципове значення прикриття надгортанником верхнього отвору гортані, про який згадував ще М. Гарсія, і який спостерігається у оперних співаків під час рентгенологічних досліджень.

Отже, чи можемо ми говорити про людський голос як живий нерукотворний музичний інструмент? Можемо, адже на цьому «інструменті» виконується стільки різноманітної музики. Людський голос, мабуть перший «музичний інструмент» на землі – створений Богом.

Що ж відрізняє «живий музичний інструмент» людський голос від інших музичних інструментів?

По-перше, це матеріал, з якого він побудований, – живі тканини, що знаходяться в постійному русі та вміння скоординувати рух м'язів, пов'язаних з голосоутворенням.

По-друге, людський голос виконує дві функції: виконання музики і мовлення. Тут слід зазначити, що у початкуючих часто мовна функція не співпадає з музично-вокальною.

По-третє, будь-який музичний інструмент створюється майстром за певними розрахунками, і відповідним настроюванням, а співаку приходиться повсякчас підстроювати свій інструмент і на ньому грати.

В-четвертих, гра на «живому музичному інструменті» – це складний психофізіологічний процес.

Отже, завдання співака можна сформулювати так: «Добудувати природний «інструмент» і навчитися грати на ньому».

Малишко Сергій Вадимович

*Заступник директора з навчальної роботи ЧИММК НАКККіМ,
доцент ЧИММК НАКККіМ,
кандидат історичних наук*

ХРИСТИЯНСЬКА КУЛЬТУРА НА ПІДВИЩЕННІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ВИСОКОДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Підвищення кваліфікації працівників соціокультурної сфери Чернігово-Сіверського регіону є одним із оперативних та доступних засобів оновлення змісту і форм навчання. Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури НАКККіМ, який єдиний в регіоні, що має відповідну ліцензію на підвищення кваліфікації фахівців галузі «Культура» області в обсязі 800 осіб на рік, здійснює підвищення кваліфікації відповідно до затверджених освітніх професійних програм.

Важливе місце на підвищенні кваліфікації приділяється моральному вихованню слухачів засобами народної педагогіки, що ґрунтується саме на засадах християнської етики.

Оскільки культура українців формувалася під впливом Православної Церкви, саме східний варіант християнства і лежить у більшості традицій, обрядів і норм поведінки українців. Це пояснює необхідність виховання діячів соціокультурної сфери області у дусі народно-християнських традицій, оскільки це впливає на спадковість традицій у культурі України і сприяє відродженню духовності у суспільстві.

В процесі підвищення кваліфікації загальна структура дисципліни «Християнська культура» змінюється, в залежності від категорій слухачів, їх обізнаності в історії християнства, Біблії, етики, естетики тощо.

Так, цикл розподіляється на два блоки: загальний та спеціальний.

До загального (нормативного) блоку входить:

- ознайомлення з історією християнства в цілому;
- огляд історії Православної Церкви, загалом, та Православ'я в Україні, зокрема;
- вивчення основ віровчення, відмінностей релігійних і культурних традицій Православ'я та Римо-католицизму;
- визначення основних норм християнської моралі, етики, етикету;

Спеціальний блок являє собою варіативну частину, що складається із низки проблем і питань, які підлягають висвітленню в ході заняття або круглого столу, та нагальних проблем, з якими стикаються слухачі, оформлених у вигляді питань, рефератів, тощо.

В залежності від категорії слухачів, розроблено низку тем і, відповідно, їх варіативну складову:

1. Релігійні мотиви та архетипи у видовищному мистецтві:
 - архетип як категорія;
 - видовищне мистецтво;
 - філософсько-релігійне підґрунтя певних сцен, ролей, картин;
2. Етика та етикет релігійної людини:
 - етика як філософська категорія;
 - етикет і мораль як норма поведінки;
 - релігійна етика і етика релігії;
 - поведінка релігійної людини як взірець для наслідування;
3. Християнство і язичництво у народних святах та звичаях:
 - народні звичаї як складова духовної культури нації;
 - язичницькі традиції у народних святах;
 - християнізація народних свят;
 - взаємопроникнення язичницьких та християнських елементів у свята і звичаї. Проблема розмежування дохристиянських і християнських традицій;
 - сценарії до свят на релігійну тематику;
4. Християнське мистецтво і його вплив на культуру, світогляд та творчу діяльність сучасної людини:
 - фактори формування мистецтва Християнської Церкви;
 - вплив християнського мистецтва на мистецтво світське;
 - формування світогляду засобами християнського мистецтва;
 - творча діяльність людини на сучасному етапі під впливом християнської релігії;
5. Біблія в історії, культурі, мистецтві, науці:
 - Біблієзнавство як наука;
 - значення Біблії для історичної науки;
 - культура і мистецтво на сторінках Біблії;
 - вплив Біблії на тематику мистецьких творів;

- наукові дослідження Біблії;

6. Історія християнства в контексті державно-церковних відносин:

- християнство в Римській імперії (причини гонінь, отримання офіційного визнання, набуття статусу державної релігії);
- християнство у країнах Західної Європи. Відношення церковної та світської влад;
- державно-церковні відносини у часи Київської Русі;
- литовсько-польська доба в історії стосунків держави і Церкви;
- проблема втручання у церковне життя з боку влади після 1686 р.;
- державно-церковні стосунки в Україні на сучасному етапі;
- шляхи вирішення спірних питань у відношеннях Церкви і закладів культури і мистецтв;

7. Християнська символіка в образотворчому мистецтві:

- поява християнської символіки;
- символи у катакомбному та храмовому живописі;
- колір, світло, тінь як складова символічного образотворчого мистецтва;
- елементи християнської символіки в образотворчому мистецтві світу.

Так, теми №№ 1-4 пропонуються слухачам категорії «працівники закладів культури клубного типу», оскільки матеріал спрямований саме на практичну їх діяльність. Теми №№ 2-5 стосуються, переважно працівників бібліотечних установ. Музикантам та хореографам, з огляду на їх творчу роботу, викладаються теми №№ 1-5, в той час як митцям – №№ 1-5,7.

Керівному складу нами вважається доречним торкатися всіх зазначених тем, оскільки на сучасному етапі розвитку суспільства від керівника вимагається обізнаність у багатьох питаннях, які межують із релігійністю та світоглядом.

Таким чином, Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури проводить цілеспрямовану політику щодо підвищення фахового рівня працівників соціокультурної сфери, особливо на засадах української народної педагогіки, метою якої є формування високодуховної патріотично вихованої свідомої особистості-громадянина України.

Пуларія Тетяна Вікторівна
*Доцент Університету митної справи та фінансів,
кандидат культурології, доцент*

ОБРАЗ СПАСИТЕЛЯ ЯК ВТІЛЕННЯ АРХЕТИПУ САМОСТІ В ЖИВОПИСІ ОЛЕКСАНДРА АНТОНЮКА

Актуальність дослідження. Сучасне мистецтво проникає в усі сфери нашого життя: політику, релігію, ідеологію, стираючи межі між художньою реальністю і дійсністю, естетизуючи реальність. Воно все частіше демонструє нам скепсис, іронію, сарказм, тотальне неприйняття світу, безвихідь, тим самим оголює кризу вищих цінностей, ставить під сумнів їх існування у сучасному суспільстві. З іншого боку, «світоглядний плюралізм автоестетичних позицій», на думку відомого українського філософа В. Личковаха, «засвідчує якраз повну свободу творчості», несумісну з «офіційними догматами нормативної естетики» [6, с. 71], і тим самим вимагає нових теоретичних форм естетичного аналізу. Отже, як слушно зауважує В. Личковах, філософія сучасного мистецтва – «саморефлексія мистецького авангарду й постмодернізму», «некласична естетика», для якої «предмет мистецтва – не «краса», а психологічні виміри людської душі в її численних ликах і личинах» [6, с. 71].

На тлі всезагальної десакралізації, яка іманентно притаманна культурі як системі, а також перетворення мистецтва на предмет моди і комерції, тенденція естетичних пошуків у сучасному українському мистецтві, що спрямовані на інтеграцію вищих духовних цінностей, вимагає, на наш погляд, уважного аналізу з боку естетиків, мистецтвознавців, культурологів.

Саме тому **об'єктом цього дослідження** стала естетична концепція сучасного українського живописця, члена Національної спілки художників України Олександра Антонюка, творчість якого, на наш погляд, є яскравим взірцем самотнього втілення універсальних ціннісних ідей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У мистецтвознавчих розвідках, присвячених творчості О. Антонюка, здебільшого презентуються його окремі персональні виставки («На дорозі в Еммаус» (2011, Галерея сучасного сакрального мистецтва ICONART, м. Львів) [5; 7; 9]; «Сакральна ботаніка» (2012, там же) [8] та ін.), міститься сюжетно-образний аналіз його полотен, звертається увага на їх філософський підтекст та незвичність творчої манери.

Мета статті – розкрити архетипове підґрунтя творчості Олександра Антонюка, своєрідність втілення архетипу Самості як одного з «осьових» в його сакральному художньому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звернення до культурних першоджерел, насамперед, до сюжетів і образів Старого та Нового Заповітів, виявляє філософське підґрунтя образотворчості О. Антонюка. Та художник далекий від канонічного зображення героїв і подій Священної історії. Завдяки відсутності побутового фону, атрибутів земної реальності на більшості полотен О. Антонюка, його картини сприймаються як Текст, що вимагає глибокого і

вдумливого прочитання, занурення у різні культурні шари, спілкування із власним позасвідомим.

Один із найхарактерніших зображувальних прийомів у творчості О. Антонюка – це контраст між піднесеним духовним, втілений у виразних, реалістично зображених очах його героїв, і по-дитячи наївною тілесністю. Очі – універсальний символ носія душі від єгипетських зображень на гробницях, шумеро-аккадської пластики (адоранти), фаюмського портрета до візантійської ікони – у персонажів О. Антонюка традиційно великі. Глибокий і вдумливий погляд однаково людяний у Ісуса і Лева («Лев Тетраморфа», 2009), і навіть у колосків Пшениці («День другий», 2012). Це погляд святого з ікони, проникливий і люблячий, через який і відбувається духовне спілкування. Він звернений до позасвідомих глибин кожного з нас і допомагає відчутти в собі Божественне начало.

І навпаки – зображуючи тілесність, автор вдається до прийомів «наївізму». «Наїв» тут виступає не як стиль (стилістичні рамки взагалі непритаманні образотворчому почерку О. Антонюка), а як спосіб бачення світу, «прадавній казково-міфологічний тип художньої свідомості» (В. Личковах) [6, с. 80], що проявляється синхронно. Це і спосіб дитячого сприйняття, яке ближче за все стоїть до архетипу.

Позитивна містифікація дитинства характерна для християнської культури, на протилежному язичницькій. «Підійшли до Ісуса тоді Його учні, питаючи: «Хто найбільший у Царстві Небеснім?» Він же дитину покликав і поставив її серед них, та й сказав: «Поправді кажу вам: коли не навернетесь і не станете, як ті діти, – не ввійдете в Царство Небесне! Отже, хто впокориться, як дитина оця, той найбільший у Царстві Небеснім» [1, Мт. 18: 1–4]. На думку філософа і богослова В. Зеньковського, «духовний зміст дитинства не може бути охарактеризований як нижча, попередня фаза духовного розвитку. Дитя не тільки не стоїть нижче за нас, але, за словами Христа, ми не можемо досягти ідеалу, якщо не будемо як діти, і це означає, що дитяче духовне життя, духовна організація як тип ближче стоїть до ідеалу, ніж наше» [2, с. 158].

Образ Ісуса Христа займає особливе місце в іконографії творів О. Антонюка, які за сюжетом перекликаються з подіями земного життя Ісуса, старозаповітними пророцтвами про явлення Месії: «В'їзд до Єрусалиму» (2007; 2008) [1; Мт. 21: 7; Ів. 12: 14–15; Лк 19: 35; Мр. 11: 7], «Ісус і Самарянка» (2007) [1, Ів. 4: 4–30], «Пастир добрий» (2007) [1; Ів. 10: 1–21; Лк. 15: 3–7; Мт. 18: 12–14], «Христос у пустелі» (2007) [1, Мт. 4: 1–11], «Христос у золотому човні» (2007) [1, Мт. 13: 2–3], «Сівба» (2007) [1, Мт. 13: 3–8], «Чудесна ловитва риби» (2008) [1, Лк. 5: 5–6], «Чудо в Кані Галілейській» (2009) [1, Ів. 2: 1–11], «Втеча до Єгипту» (2010) [1, Мт. 2: 13–15], «Він прив'язує до винограду свого молодого осла» (2011) [1, Бт. 49: 11].

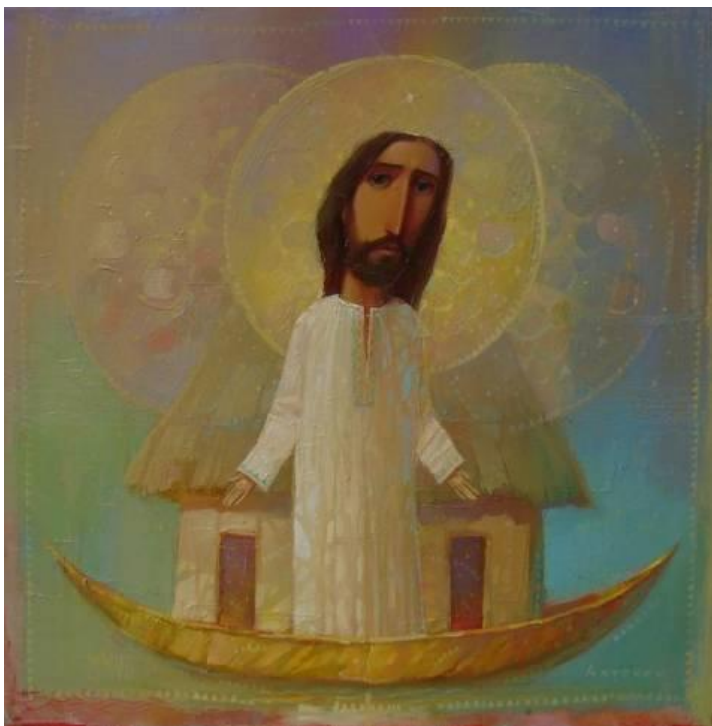
Христос, за словами К. Г. Юнга, є «зримий вираз архетипу Самості», цілісність божественної властивості, перетвореної людини, не заплямованої гріхом [13, с. 49]. «Він в нас, а ми в ньому» [13, с. 49]. Саме це відчуваєш, доторкнувшись серцем і душею до образу Христа, яким він постає на живописних полотнах О. Антонюка. Відбувається це завдяки поєднанню

художником універсальних символів сакральної геометрії та священних біблійних символів, як християнських, так і юдейських.



На одній із картин Ісус зображений всередині круглої риби (алегорія акроніма ІХТІС), згорнутий у формі зародка. Коло (риба), вписане в квадрат самого полотна, утворює мандалу – архетиповий образ, символ «цілісності основи душі», за К. Юнгом, «явище інкарнації божества в людині» [12, с. 279]. В Ісусі, як енергетичному центрі мандали, поєднані два начала: Божественне і людське. Ідея органічності, нерозривності цих двох начал передається в

живописній палітрі контрастом додаткових кольорів: червоного (хітон, німб Христа) і зеленого (риба, океан). Вони протилежні, але потребують один одного, водночас однакові за світлістю і колірною яскравістю [4]: єдність двох протилежностей. Примітно, що в буддійській традиції коло в квадраті символізує перехід з матеріального світу в духовний, а в кабалістичній – символ іскри Божої у тлінному тілі [11, с. 174].



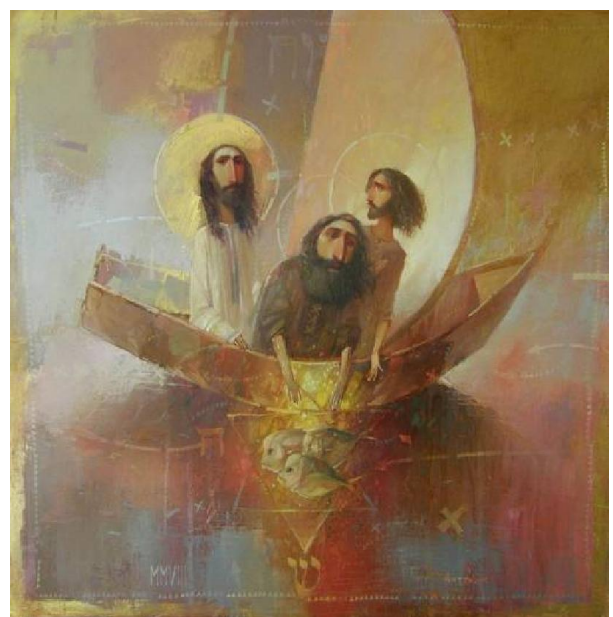
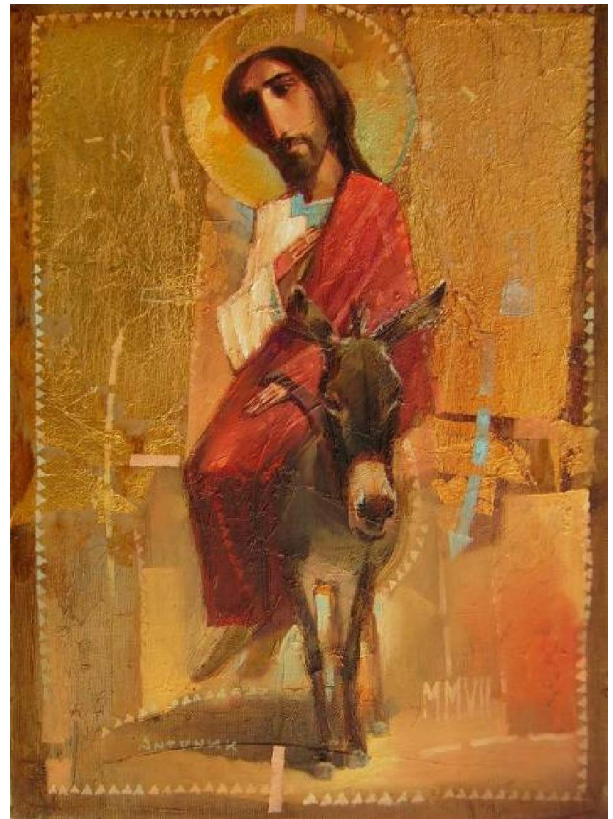
Напевне, наймістичніша фігура сакральної геометрії покладена в композиційну основу картини «Христос у золотому човні» (2007) – фігура Vesica Piscis («Риб'ячий міхур»), отримана перетином двох кіл (двох німбів, з третім – навколо Ісуса – по центру). Внутрішня частина її здавна символізувала три Божественні іпостасі й вважалась найсвятішою християнською емблемою, пов'язаною з новим народженням [11, с. 191]. Ісус перебуває в центрі означеної фігури. Ймовірно, перед нами сцена з Євангелії, де Христос, стоячи у

човні, розповідає свої притчі про таємниці Царства Небесного [1, Мт. 13: 2–3]. І хатинка під солом'яною стріхою, яка постає за Ісусом, і вишитий хітон створюють образ Христа і Храму, близький кожній українській душі.

Для О. Антонюка властиві філософські пошуки спадкоємності Старого і Нового Заповітів, художнє відображення безперервності Священної історії. Напевне тому автор раз у раз повертається до одного й того ж сюжету, переосмислюючи його, наповнюючи новим змістом.

Якщо в першому варіанті картини «В'їзд до Єрусалиму» (2007) фігура Христа верхи на осляті становить основу композиції, художник передає самотність Ісуса, передчуття трагізму подій (в покірливому нахилі голови, жесті руки, притиснутої до грудей), то в другому варіанті картини (2008) образ Христа утворює єдине композиційне ціле з такими важливими символічними образами як Єрусалимський храм, дорога, міські ворота. Від теплого світла Храму до відкритої постаті Ісуса у білому преображенському сяйві розгортається ще одна сакральна форма – спіраль, символ творчої сили, спадкоємності, енергетично зарядженого шляху, вічного повернення до центру [11, с. 184–186].

Взаємопроникнення релігій і філософських вчень прочитується в іконографії картини «Чудесна ловитва риби» (2008), де об'єднуючим символом від герметичної традиції («Те, що зверху, подібне тому, що знизу») до юдейської і християнської виступає гексаграма. Ісус прийшов із дому Давида, знаком якого була шестикутна зірка – діаграма з двох взаємопереплетених трикутників (печать Соломона), що символізує єдність чоловічого і жіночого начал, духа і матерії, статичного і динамічного у досконалому стані Всесвіту, шлях еволюції [11, с. 165–166]. Саме таку форму має невід, наповнений рибами (їх також три), що витягують з дна морського Симон і Андрій – майбутні





«ловці людей» [1, Лк. 5: 10].

Поліфонія архетипних образів утворює іконографічне і смислове ядро картини «Анатомія Фенікса» (2011). Фенікс – легендарний птах, символ самоспалення і воскресіння з попелу, відомий ще з геліопольського міфологічного циклу давніх єгиптян, де він уособлював циклічність сходу і заходу Сонця, в християнській традиції втілює божественну природу Ісуса Христа. Фенікс з розпростертими крилами у О. Антонюка – це і самопожертва Христа заради очищення людства від гріховності, відродження віри і духу

(образ чаші в іконографії полотна як символа віри, жертвовного серця Христа, Божого милосердя і чаші безсмертя, яку втратив Адам): «Я Світло для світу. Хто йде вслід за Мною, не буде ходити у темряві той, але матиме світло життя» [1, Ін. 8:12]. Також це і Животворний Хрест, на якому було розіп'ято Ісуса. Виготовлений, за апокрифами, з Дерева пізнання добра і зла, він стає символом безсмертя, як про це пише святий Іоанн Златоуст: «Діва, дерево і смерть були знаками нашої поразки: дівою була Єва, так як тоді вона ще не пізнала чоловіка; деревом було дерево раю; смертю було покарання Адама. Але ось, знову діва, дерево і смерть, ці знаки поразки, стали знаками перемоги. Замість Єви – Марія: замість дерева пізнання добра і зла – дерево хреста; замість смерті Адамової – смерть Христова. <...> на ту смерть засуджувалися ті, хто будуть жити після неї, ця ж смерть воскресила і тих, хто жив раніше неї» [3]. Цю символіку хреста відображає, на наш погляд, андрогінність фігури Спасителя у О. Антонюка. Лик Ісуса з німбом відтворює ще одну символічну метафору святого Іоанна Златоуста: «І як світильник містить світло зверху на своїй вершині, так і хрест вгорі на своїй вершині мав сяюче Сонце правди», тобто Христа [3].

Багатошаровість культурного підтексту, притаманна живопису О. Антонюка, створюється і суто індивідуальними прийомами образотворчості. Впорядковані ряди білястих крапок і дрібних штрихів на полотнах художника надають їм фактурності й ефекту потертої від часу і місцями вигорілої шкіри, породжуючи у глядача асоціацію із середньовічними окладами священних рукописів. Саме цей прийом дозволяє також об'ємно сприймати зображення, всупереч порушенням лінійної перспективи. Натомість хаотичне вкраплення чисел, арифметичних рядів, хрестиків, стрілочок, елементів часового механізму додає загадковості, утаємниченості алхімічних текстів, а ширше – занурює у світ позасвідомого, світ архетипних символів. Присутність на картинах літер єврейського алфавіту – це і дань східній традиції, і авангардистський прийом

синестезії, і нагадування євангельської сакраментальної фрази: «Споконвіку було слово...» [1, Ів. 1: 1].

Висновки. Таким чином, використовуючи прийоми контрасту, поєднання різних символічних традицій, звернення до культурних першоджерел, О. Антонюк створює для глядача можливість опинитися в середині міфу з його властивістю «вічного повернення» (М. Еліаде), позаісторичних зразків поведінки, що можуть існувати в різних культурних циклах [10].

Відтворюючи архетип Самості в образі Спасителя, художник повертає нам переживання Христа в нас самих як внутрішнє переживання початкової цілісності душі.

Література:

1. Біблія або Книги Святого письма Старого й Нового заповіту/ [із мови давньоєвр. й грец. на укр. дослівно наново пер. проф. І. Огієнком]. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2003. – 1168 с.
2. Зеньковский В. В. Психология детства : [Учеб. пособие для вузов] / В. В. Зеньковский. – Екатеринбург : Деловая книга, 1995. – 346 с.
3. Иоанн Златоуст, святитель. Беседа о кладбище и о Кресте Господа и Бога и Спасителя Иисуса Христа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://http://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Zlatoust/na_kladbishe/
4. Иттен И. Искусство цвета / Иоханнес Иттен ; [пер. с англ. Л. Монаховой]. – [6-е изд.]. – М. : Издатель Д. Аронов, 2011. – 96 с.
5. Крип'якевич-Димид І. Слово про трактор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iconart.com.ua/ua/articles/40>
6. Личковах В. А. Філософія етнокультури: Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури / В. А. Личковах. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2011. – 196 с.
7. Філевич М. Олександр Антонюк: «На дорозі в Еммаус» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iconart.com.ua/ua/exhibitions/33>.
8. Філевич М. Олександр Антонюк «Сакральна Ботаніка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iconart.com.ua/ua/announces/73>.
9. Цимбаліста М. «На дорозі в Еммаус»: презентація живопису Олександра Антонюка у Львові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/kaleidoscope/44708/>.
10. Элиаде М. Аспекты мифа / Мирча Элиаде; [пер. с франц.]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Академический Проект, 2001. – 240 с. – (Концепции).
11. Энциклопедия символов / [сост. В. М. Рошаль]. – М. : АСТ, СПб. : Сова, 2007. – 1007, [1] с. : ил.
12. Юнг К. Г. Поздние мысли // Собрание сочинений: в 19 т. / [пер. с нем., вступ. часть, приложение] / К. Г. Юнг ; [пер. с нем. А. Темчина]. – М. : Ренессанс, 1992. – . – Т. 15 : Феномен духа в искусстве и науке. – С. 271–302.
13. Юнг К. Г. Эон : Исследования о символике самости / К. Г. Юнг ; [пер. с нем. В. М. Бакусева]. – М. : Академический Проект, 2009. – 340 с. – (Психологические технологии).

МУЗИКА У ДУХОВНОМУ РОЗВИТКУ ЮНОЇ ОСОБИСТОСТІ

На зламі двох століть відбулись колосальні зміни в соціальній, політичній та культурній сферах життя, що викликали величезну кількість проблем в інтелектуальному, фізичному та духовному розвитку людини.

У сучасному світі особливо гостро постає питання духовного розвитку юної особистості, її формування та становлення. Естетичне та духовне виховання належать до ряду тих проблем, від яких залежить подальший розвиток людської культури. Комплексне рішення цієї проблеми на сучасному етапі буде сприяти в майбутньому зародженню нових етичних, естетичних, художніх та культурних цінностей.

Головний критерій розвитку юної особистості – її духовність. Розвиток духовності в усі часи був і залишається одним з найважливіших пріоритетів в освіті. Під духовністю ми розуміємо здатність людини розрізняти пріоритети в житті, диференціювати життєві та моральні цінності та підпорядковувати їм свою поведінку, вчинки. Можна з упевненістю стверджувати, що духовність – це найвищий ступінь розвитку особистості, найбільша цінність людської душі, її стрижень і рушійна сила.

О. Ухтомський досліджував питання духовного розвитку особистості. Він розглядав духовність як цілеспрямованість, невтомність, напруженість; енергію, що спрямована на пошук істини. «Люди не стільки великі тим, що «перетворюють світ», скільки тим, що відкривають нові галузі істини, які в світі досі ще не відомі»[4,с.398]. На думку вченого, духовність це практична діяльність людини, яка орієнтована перш за все на перевтілення самої себе та на створення духовного організму.

У християнській релігії термін «духовність» позначає те, що протилежне субстанціональній основі буття – «матерії». Етимологічно слова «дух», «душа» споріднені до «дихання» - ознаки, що безпосередньо відрізняє життя від смерті і дозволяє релігійному усвідомленню людського буття пов'язувати «дух» з потойбічними силами (духами), вважати його безсмертним, божественним.

Духовність як властивість особистості є фундаментальною якістю людини. В той же час, духовність - мета, на яку має бути спрямований виховний процес. Для розвитку духовного потенціалу юної особистості необхідно, щоб дитина з самого раннього дитинства мала змогу доторкнутись до найвищих духовних цінностей. До таких цінностей належать всі види і форми мистецтва. Використання їх в процесі естетичного виховання дитини значно впливає на формування та розвиток особистості.

Серед інших мистецтв музика займає особливе місце в розвитку особистості, особливо в її духовному розвитку. Не випадково античні філософи приділяли музичному мистецтву так багато уваги. Музика як часова форма мистецтва впливає на будь-яку людину, не зважаючи на її вік, стать, соціальне

положення, освіти тощо. Вона є вираженням взаємозв'язку між людиною та оточуючим її світом.

Один з найвідоміших спеціалістів з естетики М.Коган акцентує: «Музика гратиме все більшу роль як в художній культурі, так і за її межами, бо подальше зростання ролі в людському житті науки, абстрактного мислення породжуватиме усе більш гостру потребу в урівноваженні цього напряму людської сфери, його духовних почуттів, його здатності не лише мислити, але і переживати...» [3].

У сучасній соціокультурі музика посідає перше місце в структурі художніх уподобань молоді. Більшість юних слухачів віддають перевагу естрадно-розважальній музиці, яка не потребує інтелектуальних та моральних зусиль для розуміння. Вони не сприймають її як художньо цілісний твір. Така музика відіграє роль фону. За подібною картиною приховані складні протиріччя сприйняття ціннісних орієнтацій в музичному мистецтві.

Ось чому так важливе музичне виховання юної особистості. Чим раніше воно розпочинається (вдома - з батьками, в дитсадках - з вихователями, в недільних школах - з наставниками, в музичних школах - з викладачами тощо), тим успішнішим стає процес духовного розвитку дитини, формування її моральних якостей та естетичних потреб.

Окремо хочеться підкреслити важливість музичного виховання для розвитку мислення дитини, її уваги та пам'яті, волі та пізнавальних здібностей. Музика активізує сприйняття та уявлення, збагачує новими образами, пробуджує фантазію, породжує асоціації, спонукає до творчості та самовираження.

У широкому розумінні музичне виховання – це формування духовних потреб людини, можливості естетичної оцінки життєвих явищ. У вузькому розумінні музичне виховання – це розвиток здібностей до сприйняття музики. Сприйняття музики це складний процес, який складається з багатьох видів музичної діяльності: слухання музики, співу, сольфеджування, виконання творів на музичному інструменті, рухів під музику тощо. Вся музична діяльність потребує від індивіду вольових та емоційних зусиль, уваги та організованості, кмітливості та вміння самостійно розв'язувати творчі завдання.

Музика розвиває духовну силу в юних серцях, створює основу для розвитку творчої особистості. Тому музичне мистецтво разом з усіма мистецтвами посідає важливе місце в духовному розвитку людини.

Література:

1. Аристотель. О душе. Соч. в 4-х томах. –М.:«Мысль», 1976. – Т.1.- С.371-448
2. Буева Л.П. Духовность и проблемы нравственной культуры / Л. П. Буева // Вопросы философии. - №2.- С.15-25.
3. Коган М. Музыка в мире искусств / М.Коган // Советская музыка. – 1987.- №3.
4. Ухтомский А.А. Заслуженный собеседник: этика, религия, наука / А.А.Ухтомский – Рыбинск. 1997. – 598с.

Жлудько Віра Миколаївна
*Доцент ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка,
кандидат педагогічних наук,
член Національної Спілки художників України*

ДУХОВНІ АСПЕКТИ ІГРОДИЗАЙНУ

Нині духовно-творчий розвиток особистості виступає запорукою сталого демократичного майбутнього України. «Майбутнє планети, олюдненого Космосу забезпечать не ті, хто сьогодні має більш високий рівень техніко-економічного, науково-технічного і мілітарного розвитку, а ті, хто має більш розвинутий Sacrum – ціннісну основу духовного здоров'я етносу», – зазначає український філософ В. Личковах [7, С. 103-104].

Сучасна педагогіка, обравши гуманістичний вектор свого розвитку, особливо акцентує духовне виховання майбутнього носія української культури. Крім релігійно-світоглядних впливів це стосується мистецтва, художньої педагогіки, дизайн-освіти, оскільки вони забезпечують невичерпні можливості духовного зростання через художню творчість, дизайн-діяльність.

Темою духовності та впливу релігійного виховання на формування особистості займалися видатні українські науковці, починаючи від Г. Сковороди, К. Ушинського і С. Русової до С. Кримського. Вони продемонстрували широкий діапазон поглядів на виховання й освіту, приділивши особливу увагу духовному вихованню. Ця проблематика є актуальною і для сучасних вчених-педагогів, філософів, психологів, таких як Ш. Амонашвілі, Г. Балл, І. Бех, І. Зязюн, М. Боришевський, Г. Васянович, П. Ігнатенко, В. Моргун, О. Наконечна, В. Рибалка, О. Сухомлинська та ін. Також до проблем духовності у професійній підготовці майбутніх фахівців звертаються К. Дженджера, М. Каранда, Т. Кремешна, В. Личковах, А. Царенок та ін.

І на сьогодні залишається актуальним вислів К. Ушинського: «Гуманна педагогіка – це розвиток духу людського, а не один формальний розвиток» [11, С. 267]. Педагогіка, на його думку, повинна спиратись на арсенал знань усіх наук, які зумовлюють досягнення головної мети – осягнення духовної природи людини, шляхи і умови її розвитку. А передумовою духовного розвитку учня він вважав особистість учителя як духовного наставника. Щодо місця релігії у виховному процесі, то він писав так: «Якщо ми не ставимо релігію осередком гуманної освіти, то тільки тому, що вона повинна стояти на чолі освіти, і тому, що взагалі не ставимо релігійне виховання в число наук. Наука вивчає тільки збагненне, релігія спрямовує дух людини до вічного, і вічно незбагненого. Свідома думка є підстава науки, уроджена кожній людині віра – підстава релігії» [11; С. 268].

За словами відомого педагога-гуманіста сучасності Ш. Амонашвілі, найважливішою місією педагога в усьому світі й у всі часи була одна і та ж – творення Духовної Людини. «Ми самі повинні зрозуміти, що слово учитель після слова Бог очолює усі слова на усіх мовах» [10, С. 1]. Даний вислів

спрямований на постійне удосконалення педагогічного мистецтва, наповнюючи його глибоким високодуховним змістом і витонченістю виконання. Учений-педагог наголошував, що виховання ціннісних орієнтацій не менш важливе завдання, а ніж надання суми знань, оскільки інтелект без моральності може бути навіть небезпечним.

Пам'ятаючи про вагомий внесок християнства у скарбницю світової та національної культури, сьогодні воно здійснюється подолання наслідків атеїстичного контролю над системою державної освіти. Але «на жаль донині в багатьох навчальних курсах недооцінюється роль релігії у формуванні духовної самосвідомості народів» [8, С. 72]. У сучасній духовній літературі відмічається, що освіта, особливо адресована дітям та молоді покликана не лише передавати інформацію. Її над завдання – «зігрівання в юних серцях справжньої істини, любові до ближнього, вітчизни, її культури має бути завданням не меншою, а, можливо, більшою мірою викладання знань. Церква покликана і прагне сприяти школі в її виховній місії, адже від духовного і морального обличчя людини залежить вічне спасіння, а також...майбутнє всього людського роду» [там само].

Незважаючи на переважно атеїстичний характер колишньої ідеології, гуманітарних наук, у тому числі й педагогіки минулого століття, вдалося зберегти безперервність християнської традиції в нашому суспільстві та різних сферах науки і культури, що переконує в її великій всепроникаючій силі. Про це свідчать і семантичні глибини мистецтва, і звернення різних митців протягом багатьох століть і в сьогоденні до релігійно-духовних тем (до Євангелія) як до джерела творчості. «Християнське світовідношення апелює до первинності сакруму в базових своїх догматах і залишається так само актуальним сьогодні, як і на межі ер, проникаючи у текст чи контекст сучасного мистецтва» [6, С. 73].

Відтак, від рівня духовного розвитку майбутнього педагога, як духовно-творчої особистості, залежить його глибина розуміння природи і сенсу творчості з властивою саме їй індивідуальністю, естетичною ірраціональністю, відповідальністю педагога-митця за плоди власного творіння, за виховання світогляду і духовного здоров'я своїх вихованців.

Сенс життя кожної особистості розгортається на шляху її духовного зростання. Тому розглянемо, що таке «дух», «духовність», «духовна особистість» з християнської точки зору. У «Законі Божому» знаходимо релігійне трактування поняття «духу», який височить в людині над тілом і душею та виявляється, зокрема, як совість, як прагнення Бога. Совість спонукає людину виконувати вказане Богом, за виконання чого – винагородження благодаттю, а у протилежному випадку – покарання відчуттям докори совісті. Прагнення Бога пояснюється постійним незадоволенням людиною усім земним і стремлінням до чогось ідеального, живого спілкування з Господом, Любов до Якого перевершує любов до себе і переноситься на інших. [див. 9, С. 72-73].

Актуалізуючи тему духовності, неможливо не спиратися і на ідеї світських філософів різних часів з цієї проблематики. У сфері культури дух є ніби спресованим результатом духовних пошуків поколінь, тому містить в собі

різні модифікації, втілюючись у надособових формах, до яких належить і мистецтво, і форми естетичного досвіду. «Будь-яка культура, – стверджував М. Бердяєв, – це культура духу; будь-яка культура має духовне підґрунтя – вона є продуктом творчої роботи духу...» [1, С. 166]. За С. Кримським, духовна особистість – це «буття, націлене духом», що допомагає людині піднятися «до чогось більшого, ніж життєва даність» [5, С. 60].

Духовна особистість прагне творчості. Сутність цієї теорії розуміється як шлях до збереження, просвітлення й і удосконалення душі; як індивідуальний процес пізнання себе, через повернення до своєї Богом даної, нескінченної, безроздільної свідомості, до чистого первинного стану особистісної душі (як у ранньому дитинстві), очищеної покаанням від нашарувань життєвого (не завжди позитивного) досвіду.

Показово, що світська педагогічна наука виникла на ґрунті теорії та практики церковного виховання. Тому видатна українська вчена-педагог С. Русова рекомендувала звертатися педагогам до тем-першоджерел: народних традицій, християнських істин, як основ духовного пізнання і розвитку особистості. Вона доходила висновку, що виховання дітей має бути позначене ціннісними орієнтаціями через мистецтво, естетичну діяльність, зокрема сприймання та емоції. Задля українських дітей С. Русова пропонувала педагогам впроваджувати релігійне виховання на основі християнської моралі і першоджерел (Вертепу), народних традицій релігійних свят (Різдва, Маковія, Спаса, Великодня). Вона тактовно висловлювала важливість релігійно-морального виховання, спираючись на досвід своєї сучасниці, відомого італійського педагога: «Монтессорі теж визнає потребу релігійного виховання, але, як і до усього другого, ставиться і до цього питання дуже просто: в садку висить картина –Мадонна Рафаеля, діти співають молитви» – от і усе» [3, С. 69].

Близька нам також думка сучасного педагога-філософа Г. Васяновича про дух, який є «втіленням божественного в людині, є дією надсвідомості у свідомості людини, а тому раціональне, формально-логічне визначення духа є неможливим. Можна лише описувати ознаки духа..., якими є: уява-інтуїція-розум, віра-совість-воля, любов-радість-надія та інші фундаментальні атрибути людини духовної» [2, С. 280]. Феномен духовності особистості Г. Васяновичем розглядається у параметрах духовно-розумного, морально-духовного та духовно-естетичного буття.

Таким чином, духовний розвиток особистості реалізується передусім у наступних сферах: 1) розумової діяльності – як шлях від сприйняття інформації про навколишнє до глибокого усвідомлення її сутності; 2) моральної діяльності – через референцію широкого спектру моральних норм (від засвоєння формальних норм ввічливості до прийняття гуманістичних принципів взаємодії з людьми); 3) естетичної діяльності – у напрямі досягнення краси та вироблення потреби створювати прекрасне до оволодіння способами творіння прекрасних учинків, дій, речей [див. 2].

Феномен духовності розглядається як концентрація духовних і психічних сил людини, як те, що відбувається в її внутрішньому світі. Отже, психологи

розуміють духовністю як психічну якість людини – складне поєднання інтелектуальної, чуттєво-емоційної і вольової сфер її психіки, яка виражається у засвоєнні вищих цінностей, в наближенні до ідеалу. З педагогічної точки зору духовність – це рефлексія, зверненість свідомості людини до себе, з метою формування свого внутрішнього світу в гуманному, суто людському спрямуванні [див. 4].

Значне місце у аксіологічних та педагогічних процесах посідає мистецтво, яке має унікальні невичерпні можливості впливу на евристично зростаючу особистість. Саме мистецтво загалом і дизайн, є естетичними засобами вираження духовного в людині. Оскільки провідною формою духовно-творчого розвитку є мистецтво, то, відповідно, в освітній сфері – це художня педагогіка, педагогічний дизайн. Безпосередньо наші педагогічні пошуки шляхів духовного зростання майбутнього педагога ґрунтуються на розумінні того, що можливості мистецтва, дизайну збагачують духовні сили особистості. Високе мистецтво завжди починається з перших кроків художньої творчості, яка виражається в різних видах образотворчої діяльності, дизайні як художньому проектуванні і конструюванні. Усвідомлення понять «дух», «духовність», як релігійно-світоглядних векторів педагогічного дизайну має постійно спрямовувати художньо-ігрову діяльність студентів на широке коло духовних цінностей, на пошук особистісних шляхів до них, а не тільки на естетичний розвиток. Єдність естетичного і релігійного одухотворює особистість. Одухотворений митець намагається зберегти рівновагу між сенсом і формою твору.

Культурна самореалізація в умовах особистісно-ціннісного освітнього простору ототожнюється нами з духовним піднесенням, просвітленням кожної особистості й підростаючого покоління в цілому. Тут передбачається побудова особливих відносин між викладачем та студентом, учителем та учнем, ґрунтованих на партнерстві, співтворчості, довірі та Любові. Почуття – це переживання, пов'язані із задоволенням або незадоволенням духовних потреб людини. Глибокі і змістовні почуття актуалізують і спрямовують діяльність, роблять її продуктивнішою, духовний рівень більше проявляється у змістово-естетичному наповненні, максимальній самореалізації, ірраціональній самовіддачі, гармонійному спілкуванні.

Ігровий дизайн нами розглядається як інтегрована художньо-ігрова діяльність, яка передбачає креативний духовно-творчий підхід щодо формування готовності майбутнього вчителя до навчання ігродизайну учнів у процесі дисциплін художнього і технологічного циклів. Креативність ми співвідносимо із продуктивністю функціонування уяви і мислення, а духовність – із станом емоційно-почуттєвої сфери і рівнем духовного розвитку особистості.

Інтегрований характер ігродизайну передбачає готовність майбутнього вчителя до творчої самореалізації в образотворчому, предметно-перетворювальному, мовленнєво-творчому видах діяльності. Формування студента як високодуховної особистості в ігродизайні здійснюється через кольори, графічне зображення, об'ємне формотворення, художнє слово,

театралізацію. Провідна роль у формуванні духовного світогляду школярів відводиться змісту навчання в ігродизайні – тематиці й сюжетній канві, що зчаста виражається художнім словом. Цікавим і впливовим на духовний розвиток особистості є аспект написання ігродизайнерами розповідей і сценаріїв театралізацій, створення власних завжди позитивних кінцівок до відомих класичних казок, трактування нових сюжетів, вигадкування продовжень цих оповідей.

Ми розглядаємо власне гру та, зокрема, ігродизайн як мистецтво, технологію, тренувальну вправу одухотворення предметного світу. Особливо це стосується театралізованого ігродизайну, а найбільше – лялькового, в якому «оживають» сконструйовані власноруч персонажі і мова якого приваблива і зрозуміла дитині (оскільки гра в цьому віці ще залишається основним її видом життєдіяльності й універсального світо пізнання). Поєднання образної мови театру і дизайну сприяє набуттю досвіду синестезії, що поглиблює творчий потенціал духовного світу вчителя й учнів. «Духовні важелі навчання» методом ігродизайну є не тільки значущими, а незримо провідними завдяки можливості вільної творчості з різних видів мистецтв.

Відтак, ігровий дизайн, який діагностує «Божий дар» кожної юної особистості і сприяє її розвитку в різних видах художньо-ігрової діяльності, які синтезуються, спрямовує кінцевий вектор вище матеріально-естетичної сфери – на духовну. Вважаємо, що здібності, які треба розкрити і розвинути педагогу, це той інструмент завдяки якому особистість духовно зростає сама і той, хто споглядає її плоди творчості.

Пропонуємо деякі приклади духовного самовираження в ігродизайні студентів, які проявляються:

а) у змістовому наповненні ігрової дизайн-діяльності. Особливо це відчутно у зображеннях на релігійну тематику: макетуванні православних храмів (не тільки для копіювання і осмислення взірців довершених естетичних пам'яток архітектури), – наприклад, Чернігівських Спасо-Преображенського собору, П'ятницької церкви; у малюванні й вишиванні образів Святих; створенні писанкових композицій-побажань тощо. Виявилось, що сакральні теми з ігродизайну, торкаючись глибинних почуттів і поглядів, просвітлюють майбутніх учителів, сприяють максимальному розкриттю їх творчих здібностей і розвитку морально-духовних цінностей. Ефективним і логічним (особливо для чернігівських студентів) виявилось вивчення і звернення в процесі ігродизайну саме до Чернігівських духовних християнських найдавніших пам'яток (Спаського і Борисо-Глібського соборів, Антонієвих печер, Іллінської церкви, Троїцького храму, в якому зберігаються моці православних Святих: Феодосія, Філарета, Лаврентія, також князя Ігоря тощо). Досвідом такої духовно-рефлексивної діяльності студентів було створення ними різдвяного театралізованого ігродизайну (вертепних: скриньки, зірки, ляльок, масок, костюмів, аксесуарів, гри- театралізація);

б) в естетичному ставленні до творчого процесу, яке виражається в якості виконання, максимальній старанності при виготовленні проектного завдання,

що називається студентами «по-чесному», «з душею», втіленні любові у власні артефакти;

в) у морально-активній, доброзичливій позиції, підтримці співучасників (особливо у театралізованому ігродизайні), у відповідальності за спільну справу;

г) у змістовно-духовному сприйманні художньо-ігрової діяльності (збагачення релігійно-естетичного досвіду на основі апперцепції як сприймання сконструйованих артефактів).

У педагогічній роботі використовуємо власний багаторічний творчий доробок зі створення робіт у різних художніх техніках: олійний живопис (ікона Святої праведної Анни і Святої Марії, ікона Святого Луки, картини «Дорога до храму»), авторська техніка «текстильний живопис» («Монах», «Різдвяна», «Сонячна», «Віра», «Початок» тощо), композиції з пап'є-маше, чисельні писанки у авторській техніці, які зберігаються як у Чернігові, так і в різних куточках світу.

Отже, дизайн-діяльність, як основа ігродизайну, аналізується за такими основними показниками як: потреба в нових знаннях, здатність до вдумливого аналізу різних предметів, процесів і явищ дійсності, усвідомлення того, що навколишній світ (середовище) – це джерело духовно-ціннісної інформації. Педагогічний дизайн прагне гуманістичної моделі спілкування, релігійно-духовного росту, розквіту креативних начал, виховання людини за образом і подобою Божою.

Література:

1. Бердяев Н. А. Смысл истории / Н. А. Бердяев – Москва: Мысль, 1990. – С. 166.
2. Васянович Г. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): монографія / Г. Васянович. – 2-е вид. – Львів: Львівський державний фінансово-економічний інститут, 2002. – С. 280.
3. Коберник М. О. Історія України першої половини ХХ століття в образах: Методичний посібник / М. О. Коберник. [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://issuu.com/natachamarchenko-bigyn/docs/> – С. 69.
4. Кремешна Т. І. Проблеми духовності у професійній підготовці майбутніх педагогів [Електронний ресурс] – режим доступу: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/1216/1/Problema_duhovnost_u
5. Крымский С. Б. Философия как путь человечности и надежды / С. Б. Крымский. – Киев: Курс, 2000. – С. 60.
6. Личковах В. А., Каранда М. В. Зарубіжна культура ХХ століття: навч.-метод. посібник / Володимир Анатолійович Личковах, Марина Василівна Каранда. – Чернігів : видавництво ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. – 84 с.
7. Личковах В. Греко-слов'янський діалог культур: Статті. Есеї. Акрівірші / Володимир Личковах. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2014. – С. 103-104.

8. Основи соціальної концепції Української православної церкви – Київ: Інформ.-вид. центр УПЦ, 2002. – 80с.
9. Слобідський С., протоієрей. Закон Божий : підруч. для сім'ї та шк. / Серафим Слобідський. – 3 вид. – Київ : Вид. від. УПЦКП, 2000. – 654 с.
10. Приветствие академика Шалвы Амонашвили участникам Второго международного конгресса «Миссия учителя в современном мире» (г. Одесса, 27-30 сент. 2012 г.) // Гуманная педагогика. – №1. (13). –С. 1.
11. Ушинский К.Д. Проблемы педагогики. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 592 с.

Мринська Наталія Анатоліївна
Магістрантка НАКККіМ

ВОКАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЧЕРНІГІВЩИНИ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ КРАЮ

Одне з чільних місць у мистецькому житті України посідає вокальне мистецтво, яке здавна була найбільш дієвим, об'єднуючим чинником самозбереження національних музичних традицій. При цьому, поряд з феноменом інтегруючого фактора, одним з найцікавіших аспектів її розвитку є регіональна диференціація:

особливості вокального виконавства, впливи па його характерні риси, формування в контексті культурного розвитку краю. До проблеми наукового осмислення місця і ролі вокального виконавства як складової розвитку українського музичного мистецтва звертались багато науковців, дослідників-фольклористів, музикознавців. Здобули визнання праці В. Г. Антонюк, Б. П. Гнидя, Л.О. Гриня, М. Грінченка. Помітне місце в українському мистецтвознавстві посіли музично-теоретичні дослідження Н. Горюхіної, А. Лащенко, І.Ляшенка, Б. Фільц.

Проте у вивченні регіональних рис вокального мистецтва залишається багато недосліджених проблем. На сучасному етапі розвитку незалежної української держави актуальним є питання дослідження особливостей регіонального розвитку вокального виконавства з метою збагачення національної вокальної культури унікальним досвідом, набутим кожним регіоном при неповторності його соціально-культурного розвитку.

Вокальне виконавство – явище надзвичайно динамічне, що знаходиться в постійному русі. Процес розвитку вокального мистецтва Чернігівщини досить складний та історично тривалий, безпосередньо пов'язаний з історією краю і є відображенням усіх соціально-політичних подій і перетворені., що відбувалися на цій території.

Витоками формування вокального мистецтва Чернігівщини у межах розвитку української вокальної школи стали народні музичні традиції,

становлення основних форм музичної культури (усна народна творчість, музикування при дворах чернігівської знаті, церковний спів). Історичними передумовами формування української вокальної школи є: прийняття християнства, зміни соціально-політичних формацій (входження до складу Московської держави, утворення Гетьманщини, запровадження та скасування кріпаччини) [4, сi24].

Етапи розвитку музичної освіти та становлення вокальної школи на Чернігівщині наступні: аматорсько-професійний (початок XVIII ст.-1785 р.) етап, що визначається формуванням культурно-освітнього середовища регіону та взаємопоєднання засад аматорської та професійної музичної освіти; офіційно-організаційний (1786-1863 рр.) – етап офіційного впорядкування системи державної освіти і визначення ефективних напрямів музично-виховної роботи з молоддю; громадсько-педагогічний (1864-1883 рр.) етап характеризується поширенням громадсько-культурного руху в губернії, його впливом на державну освітню політику, що позначилося на вдосконаленні форм музичного навчання і виховання молоді; просвітницький (1884-початок XX ст.) – етап найбільшої активізації форм залучення молоді краю до національної культури (товариства «Громада», «Просвіта») та музично-просвітницької роботи серед населення губернії.

Нормативна основа музичної освіти визначалася «Положеннями» 1864 р. та 1874 р., постановою уряду «Про церковний спів» (1866 р.), «Статутом гімназій та прогімназій» (1864 р.).

Початок XX ст. для Чернігівщини ознаменований суттєвою активізацією становлення музичної освіти у напрямку її професіоналізації. У складних суспільно-політичних умовах того часу національно зорієнтовані представники художньої культури пропагували найкращі зразки української і світової музики, сприяли розвитку музично-освітньої справи.

Після революції 1917 року розвиток музичної освіти в Чернігові пов'язаний з професором Московської консерваторії Євгеном Васильовичем Богословським, який у 1919 році переїхав на постійне місце проживання до міста, саме він відновив роботу музичного училища, яке в різні роки називалося музпрофшколою та Чернігівським радянським музичним училищем.

Випускники музичного училища 1920-30-х років стали гідними продовжувачами музичної культури та освіти Чернігова. Працюючи в музичних школах міста у 1930-50-ті роки А.І. Сімкін, О.І. Кресинська, Н.Ф. Володимирська, В.С. Гурко, М.М. Пейсахович, І.М. Слуцький сприяли поновленню роботи Чернігівського музичного училища вже після Другої світової війни.

Власне сучасне Чернігівське музичне училище Училище було засноване згідно з рішенням Чернігівської обласної ради від 16 червня 1961 року. Очолив навчальний заклад випускник Московської та Київської консерваторій, заслужений працівник культури України В.І. Полевик і за 10 років сформував працездатний, високопрофесійний колектив.

У період 1971-1986 років під керівництвом випускника Одеської консерваторії О.В. Шебітченка Чернігівське музичне училище перетворилося у

провідний мистецький заклад Чернігівщини. Починаючи від 1977 року, закладу присвоїли ім'я композитора, професора, народного артиста СРСР Л. М. Ревуцького.

Характерними тенденціями розвитку музичної освіти на Чернігівщині слід назвати пріоритет духовного та морально-релігійного компонента педагогічного процесу; запровадження церковного співу як засобу формування духовності молоді; збереження регіонального культурного чинника у вихованні молоді та в структурі підготовки вчителів; запровадження різноманітних форм організації музичної освіти; культурно-просвітницьку орієнтацію музичного виховання.

За досить короткий час періоду незалежності України вокальне мистецтво досягло високого стилістично-художнього рівня. На сучасному етапі вокальне мистецтво Чернігівщини виходить на новий рівень, який характеризується зростанням духовності та національної свідомості. Як складова вітчизняної культури, воно виконує функції транслятора культурних цінностей в сучасному інформаційному просторі – виховує художньо-естетичну свідомість з позиції високого мистецтва, популяризує класику і новітню музику, здійснює зв'язок між минулим і сьогоденням.

Виконавці демонструють нові творчі здобутки, заряджають високою духовною енергією, натхненням, любов'ю до прекрасного шанувальників співу.

Література:

1. Антонюк В. Г. Українська вокальна школа: етнокulturологічний аспект: Монографія / Рец.: Дунаєвська Л. Ф., Іваницький А. І., Котляревський І. А., Куліш Л. Ю. – К.: Українська ідея, 2001. – 144 с.
2. Васюта О. Кобзарство та лірництво на Чернігівщині. – Чернігів, 2001. – 42 с.
3. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. – К. : НМАУ, 1994. – 320 с.
4. Матвієнко С. І. Музичне виховання в навчальних закладах Чернігово-Сіверщини у XVIII ст. // Наукові записки Ніжинського держ. уп-ту імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2007. – № 1. – С. 124 – 129.
5. Музыка в провинции. Чернигов // Русская музыкальная газета. – 1911. – №3. – С. 88 – 90.

Кирилюк Валерій Михайлович

Доцент НАКККіМ

Заслужений артист України

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАРОДНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Народна творчість – це історична основа, на якій розвивалася і розвивається світова художня культура, одна із форм суспільної свідомості і суспільної діяльності, явище соціально зумовлене. Як і інші форми суспільної свідомості, зокрема, філософія, мораль, релігія, політична і правова ідеологія, народна творчість розвивається під впливом конкретної історичної дійсності. Характер виробничих відносин визначає загальний рівень суспільної свідомості, у тому числі творчої діяльності народу.

Народна творчість включає в себе різні види художньої діяльності народу – поетичну творчість, театральне, музичне, танцювальне, декоративне, образотворче мистецтво тощо. Народна творчість існує як сукупність численних видів, жанрів і родів. Усі її види об'єднує основне – пізнання та відображення трудової діяльності людства, його історії, побуту тощо, хоча кожен із них має певні особливості функціонального призначення та засобів вираження.

Більшості людей притаманна тяга до природи, пізнання свого коріння не тільки як біологічної істоти, а й до свого етносу. Лише зрозумівши природу, культуру свого народу людина пізнає сама себе. Наші предки, у фольклорному мистецтві, залишили неоціненний спадок – знання законів природи та гармонічного співіснування людини з довкіллям, духовної етики.

В українському фольклорі розрізняють багато жанрів та локальних барв народного виконавства, адже для кожного регіону характерні: своя стилізація, своя мистецька лексика, музичний супровід, а також декоративно-вжиткова різноманітність ремесел. Його основою є календарно-обрядовий цикл, тісно пов'язаний з річним виробничим циклом землеробства, а також зі скотарством, вівчарством, розвиненим в західному регіоні. У цьому циклі дуже цікаві обряди, що сьогодні відроджуються по всій території України: колядування, щедрування, які супроводжуються театралізованими виставами “Коза” та “Маланка”.

Останнім часом почали відроджуватися веснянки та купальські обряди. Деякі дослідники фольклору стверджують, що вся народна творчість – це закодована нашими пращурами інформація про гармонійне життя в навколишньому середовищі. На жаль, сьогодні не завжди можливо зрозуміти та розшифрувати підтекст народних творів, в основному – це здогадки підтвержені історичними фактами або гіпотези науковців-фольклористів. Часто фольклорна різноманітність на території України пояснюється різними природними ландшафтами та біоценозами, які мали вирішальний вплив на свідомість людей, їх культуру та побут.

Як і мова народу справжній фольклор не може існувати поза природним етнічним середовищем, адже його основна функція – бути засобом живого контакту. Цьому в значній мірі сприяє автентичний фольклор, під яким ми розуміємо усі види творчої діяльності – словесну, музичну, народні обряди, хореографію, народний театр, різноманітні види ужиткового мистецтва у їх первозданному, адекватному генетичним витокам вигляді. Людина, яка генетично пов'язана з природним фольклорним середовищем, успадкувала фольклорні знання, ремесла, творче вміння своїх пращурів переважно контактним, усним шляхом і передає їх наступним поколінням є носієм автентичного фольклору. Хори, сімейні ансамблі, індивідуальні виконавці, народні майстри ужиткового мистецтва, що відповідають переліченим характеристикам, можуть вважатися представниками автентичної фольклорної традиції. Ці традиції збереглися в основному по селах, на жаль, у вищій школі цьому приділяється ще не достатньо уваги. Хоча в деяких навчальних закладах працюють учбово-експериментальні фольклорні ансамблі, художні майстерні по відновленню різних видів ужиткового мистецтва тощо. Вони сприяють підтримці розвитку фольклорної традиції, особливо там, де вона забувається.

Важко переоцінити значення фольклору для народу, як генетично-спадкової основи етнічного становлення, формування інтелектуальної й художньої самосвідомості та способів поведінки.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики України щодо розвитку вищої школи є формування національних і загальнолюдських цінностей, постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу. Завжди загальнолюдськими цінностями було виховання у підростаючого покоління любові до природи. Саме дохристиянська релігія відображала природні стихії і явища в образі божеств. З приходом християнства на Русь язичницькі обряди переплелися з християнською релігією. Особливо це помітно у фольклорній спадщині.

Народна творчість виникла у нелегкому, тривалому процесі колективної трудової діяльності. Пізнання світу, засвоєння дійсності наших пращурів поєднувалося із формуванням їх художньо-образного мислення. В праці формувалась гнучкість людського тіла та ті риси, які давали змогу мовою танцю відбити складні душевні почуття. У мисливських вправах, вивченні звичок і рухів звірів набувалися акторські здібності.

Розвиток сучасного українського народного хореографічного мистецтва немислимий без знання його історії. Процес становлення і розвиток народної хореографії відображають танці, створені народом у той чи інший історичний період. Ці танці дійшли до нас завдяки зусиллям фольклористів.

Народний танець органічно пов'язаний з народною музикою та іншими видами народної творчості. Здавен він був невід'ємною складовою частиною обрядів, землеробських свят тощо. За функціональним призначенням танці поділяються на мисливські, трудові, військові, жартівливі, танці кохання тощо.

Першоджерелами танцю були різноманітні рухи, жести, що пов'язувалися із трудовими процесами, спостереженнями людини над

природою, враженнями від навколишнього світу. На формування тієї чи іншої танцювальної культури дуже впливали умови життя народу.

У танцях, як і в народних піснях, втілена жива душа народу, його неповторний і своєрідний характер, його національні звичаї та культура.

Щодо характеру виконання народні танці дуже різноманітні: швидкі, повільні, масові та групові, парні та сольні. Виняткового значення набувають імпровізація виконання, засоби співвідношення музики і рухів. Танці найчастіше супроводжуються грою на народних музичних інструментах. На характер, манеру виконання танців впливає народний костюм.

Деякі народні танці носили релігійний характер, особливо ті, що виконувались під час язичницьких обрядів. Довгий час у православ'ї танець вважався гріховною дією. Проте якщо уважно прочитати Біблію у перекладі проф. Івана Огієнка, ми знайдемо рядки, де танцями славили Бога (Книга Вихід 15:19; Псалми 149:3, 150:4). Отже, танець є вираженням високих поривань людської душі.

Значення танцю як засобу художнього відтворення дійсності виявилось вже в первісних мисливських танцях. І досі у північноамериканських індіанців дуже поширені танці бізона, ведмедя; у австралійців – танці кенгуру, ему тощо. Танці майже всіх гірських народів Паміру, Албанії, Чорногорії своєрідно передають кружляння орлів над здобиччю і сутички з ворогами. Давні танці мисливського характеру збереглися у деяких народів колишнього СРСР.

У всіх народів поширені так звані трудові танці, наприклад, “лянок”, “бульба” – у Білорусі, “млин” – у Литві, “так тчуть сукно” – в Карелії, “шевчик”, “кравчук”, “а ми просо сіяли”, “дровосік” – в Україні.

До давніх видів танців відносяться військові, які мають на меті залякати ворогів. В африканських військових танцях брали участь до 1000 чол. У танцях древніх греків, римлян, персів танцювальні рухи майстерно поєднувалися з військово-фехтувальними прийомами. Елементи давніх військових танців збереглися у грузинському танці “хорумі”, українських танцях “аркан”, “гонта” тощо. З глибокої давнини існують танці кохання. Поступово вони видозмінювались. Особливою поетичністю, гідністю вирізняються українські, російські ліричні танці. Властивий народу гумор відбився в українському гопаку, російських переплясах, білоруському танці “юрочки”.

Із давніх, примітивних форм танцю, які видозмінювались протягом тривалого часу, виникла одна з найбільш поетичних і водночас найпростіших жанрових видозмін – хоровод. Витоки хороводів – у старовинних святах та обрядах (завивання берези, запалювання вогнища, плетіння вінків тощо). Хороводи поширені у всіх слов'янських народів. Поступово, втрачаючи обрядовий зміст, вони почали відображати специфіку духовної культури окремого народу. Поетичною чарівністю виділяються українські ігрища, танці, що відбуваються в ніч на Івана Купала, своєрідні хороводи, веснянки та ін. Зміст, динаміка, ритміка, емоційний лад народних танців нерозривно пов'язані з музикою. Особливо важливу роль відіграє ритм.

В Україні значна кількість хороводів у подальшому трансформувалась у побутовий і сюжетно-ілюстративний танець, на основі яких пізніше виникли і

утвердилися український класичний балет і сучасний сюжетний народно-сценічний танець.

Широка популярність українського народного танцю у нашій країні та за кордоном пояснюється невичерпним багатством танцювальних барв, життєрадісним запалом, великою ширістю, тонким і м'яким народним гумором.

Наявність яскравих побутових рис і особливостей, поєднаних з віртуозною технікою, надає українському танцю своєрідного колориту, а самобутні й виразні танці західних областей доповнюють і збагачують хореографічне мистецтво України.

Є.Зайцев виділяє три основні жанри українського танцю:

1. Танці хороводного плану (більшість із них пов'язана з порами року): веснянки, купальські хороводи, осінні ігри, метелиці тощо.

2. Побутові танці: гопак, козачок, метелиця, полька, кадрилі, коломийки, гуцулки, тропотянки тощо.

3. Сюжетні танці, їх основна тема – праця, народна героїка, відтворення явищ природи, народного побуту тощо. до сюжетних танців належать: “Шевчики”, “Лісоруби”, “Косарі”, “Рукодільниці”, “Чабани”, “Аркан”, “Опришки”, “Повзунець”, “Горлиця”, “Гонта”, “Запорожці” тощо.

В постійному, безперервному процесі творчості народна музика, танець видозмінюються, відображаючи зміни в історичному, соціальному, побутовому, культурному житті народу. На основі народного виник професійний бальний танець. Взаємовпливи професійного і народного мистецтва – основа для виникнення нових тенденцій у розвитку класичної народної музики та танцю.

Відомо, що записаний у народі танець дістає справжнє життя лише тоді, коли знаходить своє сценічне втілення в художній обробці хореографа, коли його виконують танцюристи. Дякуючи М.Лисенку, П.Чубинському, Ф.Колеснику, М.Грінченку, В.Верховинцю, В.Гнатюку, В.Шухевичу, С.Титаренку, І.Ющишину, збереглися для нащадків неоціненні скарби народної культури, створеної на протязі віків.

Аналізуючи дослідження українського народного танцю, можемо зауважити, що зібрано, записано і систематизовано велика кількість різноманітних рухів з Полісся, Поділля, Волині, Прикарпаття, Буковини, Закарпаття, а також центральної і південної України. Неоціненний внесок у розвиток і збагачення хореографії зробили П.Вірський, В.Петрик, К.Балог, Д.Ластівка, О.Гомон та ін. Відомий хореограф, науковець і практик К.Василенко у своїй книзі “Лексика українського народно-сценічного танцю” подав теоретичну трактовку лексики українського народного танцю в її становленні та розвитку, класифікував пози та рухи українського танцю, дав нові термінологічні позначення й назви рухів. У своїй роботі автор: розглянув українську хореографічну лексику в її історико-еволюційному, образно-тематичному, структурно-функціональному єднанні; подав лексику танцю в комплексі (руки, корпус, жест, поза, міміка); систематизував та розкрив шляхи збагачення української хореографічної лексики; на конкретних прикладах показав шляхи взаємодії між хореографією різних народів; морфологію

хореографічного па безпосередньо пов'язав із музикою. К. Василенко розглянув питання уніфікації назв рухів та їх класифікацію тощо.

Надзвичайно велику увагу опису народно-сценічних танців приділяв Є.Зайцев. У “Бібліотечці художньої самодіяльності” була надрукована його праця в двох частинах “Основи народно-сценічного танцю”, в якій він обґрунтував використання різноманітних хореографічних вправ, описав елементи рухів народно-сценічних та характерно-академічних танців. Вправи, які добиралися у його збірниках добиралися з метою ознайомлення танцюриста з найхарактернішими особливостями виконання танців різних народів, а також для виховання культури тіла, розвитку техніки, виконавської майстерності танцівника.

Великий внесок у збирання і вивчення українських народних танців зробив А.Гуменюк, створивши збірник “Українські народні танці”. Дослідник побував у найвіддаленіших куточках України, записав і розшифрував сотні народних пісень, танців та інструментальних творів. Особливо цінним сьогодні стало адресність записаних танців, яка, на жаль, сьогодні відсутня у більшості публікацій з народної хореографії. У його збірнику знайшла втілення жанрова і тематична класифікація українських народних танців. Автор висловив свою точку зору про походження і розвиток українського хореографічного мистецтва, його національні та стилістичні особливості, охарактеризував жанри і тематику, а також місце народних танців у репертуарі сучасних танцювальних колективів.

У збірниках “Бібліотечки художньої самодіяльності” друкував свої дослідження хореографічної народної творчості подолян Ю. Кузьменко. У цій же серії побачив світ і репертуарний збірник ансамблю “Галичина” під керівництвом Я. Чуперчука.

У 80-х роках дякуючи “Бібліотечці художньої самодіяльності” хореографічні колективи мали змогу постійно знайомитись із репертуарами та новинками провідних хореографічних колективів. На жаль сьогодні в Україні відсутні подібні видання, що значно збіднює репертуарні дослідження і розповсюдження передового досвіду в вищих навчальних закладах культури та мистецтв. Опрацьований талановитим балетмейстером, народний танець набуває надзвичайно багаті палітри засобів виразності, яка вимагає від танцюриста віртуозної техніки виконання із збереженням водночас національних особливостей танцю.

Народно-сценічний танець, джерелом якого є народна творчість, пройшов довгий і складний шлях розвитку. Він є сьогодні не тільки твором народної хореографії, що зазнав певної художньої обробки і виконується зі сцени, але й заново створений балетмейстером-постановником танець, що нерідко поєднує в собі ознаки і властивості кількох жанрів.

Основою народно-сценічної хореографії, як і взагалі танцювального мистецтва, є танцювальний рух, осмислення його, пластична виразність, темп, ритм тощо. Танець починається з рухів, які органічно поєднуючись, ведуть до зародження образу. Основним засобом виразності в народному танці є лексика.

Серед багатьох рухів, що функціонують в українській хореографії, чітко виділяють певні групи, які створюють її основний лексичний фонд.

Традиційна українська народна хореографія має певну кількість постійних рухів: різноманітних хороводних кроків, тинків, доріжок, вихилясів, вірьовочок, дрібушечок, підсічок, вибиванців, сверделець, плескачків, присядок, обертів, голубців та кабріолей, різноманітних чоловічих стрибків. Бажання ж засобами танцювального мистецтва відтворити нові явища наштовхує балетмейстера на пошуки нових відповідних засобів виразності, введення їх у хореографічний текст. Так, разом із життям розвивається і народний танець, оновлюється, збагачується, модифікується, трансформується існуюча лексика, змінюється інколи і структура руху. Конструктивні лексичні новотворення приживаються у численних танцювальних композиціях і разом з іншими рухами сприймаються як традиційні па. Проте жива традиція дає найбільш точне уявлення про хореографічну лексику, тож не даремно постановники з кожним новим оригінальним твором раз у раз повертають в лексичну скарбницю втрачені рухи.

Особливої уваги Є. Зайцев приділяв впливу народно-сценічного танцю на формування танцюриста, який вивчаючи танці різних народів, їхній стиль та манеру виконання, набуває знань, необхідних для творчого сприйняття і емоційного відтворення образів.

Виконавська майстерність багато в чому залежить від чіткого й легкого виконання технічно складних рухів. Відомо, що острах перед технічними труднощами позбавляє виконавця артистичності. Рухи його сковані, замість осмисленого художнього виконання – боязкість, невпевненість, безбарвність. Народний танець розвиває танцюриста фізично, прищеплює вміння координувати рухи всіх частин тіла, виховує витривалість і техніку правильного дихання. Одночасно з удосконаленням технічних можливостей, йде опанування ним стилістики народної хореографії, її національних особливостей, манери виконання.

Перш, ніж приступити до вивчення рухів того чи іншого народного танцю педагог має провести бесіду з танцюристами про історію даного народу, його побут та культуру, доповнюючи розповідь показом малюнків, фотографій костюмів та жанрових побутових сценок, демонстрацією відповідних кінофільмів. Надзвичайно корисно глибоко аналізувати, вивчати сценічні варіанти народних танців у постановках видатних хореографів – П.Вірського, І.Мойсеєва, Т.Устинової, І.Сухішвілі тощо.

Важливим елементом танцювального мистецтва є музика, до того ж музика виразно емоційна, поетична, здатна хвилювати, захоплювати танцюриста. Взагалі музика, що супроводить танець, відіграє важливу роль у вихованні смаку та музичного слуху танцюриста. Музичний супровід, що використовує педагог під час занять, слід добирати надзвичайно прискіпливо, ретельно перевіряючи відповідність його національним особливостям танцю.

Ритм, метр, темп – це ті елементи, без яких неможливо оволодіти майстерністю танцю. Точний, чіткий ритм забезпечує правильне виховання м'язів, координацію всіх частин тіла, технічність та художню виразність танцю.

Крім того, ритм характеризує ті чи інші національні особливості танців, їхній стиль, колорит. На це потрібно звертати особливу увагу.

Основним завданням педагога є вміння виявляти і розвивати в учнях усе краще, що дано їм природою, і разом з тим прищеплювати любов до праці, до мистецтва. Готуючись до кожного заняття, складаючи план демонстрування нових вправ і закріплення вже вивченого, викладач повинен знати анатомічну структуру кожного танцювального руху, вміти правильно розподіляти фізичне навантаження рухів на м'язи.

Особистий показ тієї чи іншої вправи – одна з найважливіших методичних вимог, що стоять перед педагогом. Вміння розкласти рух на його складові елементи та музично-ритмічну структуру, окремо показати розкладку, щоб учень міг зрозуміти і правильно відтворити заданий рух, також має неабияке значення в методично правильно побудованому занятті.

Під час уроку педагог має вказувати танцюристам на помилки, виправляти їх. Зауваження повинні бути лаконічними, конкретними і доброзичливими, тон – вимогливий, але не образливий. Зрозуміло, що помилки учня не можливо виправити всі водночас. З усіх потрібно вибрати основну помилку і намагатися її усунути.

Якщо танцюристу-початківцю надто часто вказувати на його недоліки, кінець кінцем він втратить свою індивідуальність. Кожне заняття повинне проходити у творчому контакті, взаємодії та взаєморозумінні педагога і майбутнього танцюриста. Це сприяє успіху у навчанні і в результаті дає позитивні наслідки.

Заняття з народно-сценічного танцю варто розподіляти на дві частини: вправи біля станка та посеред залу. Біля станка тренувальні вправи застосовують для розвитку технічних навичок. Завданням вправ біля станка, як відзначав Є.Зайцев, є підготовка суглобо-м'язового апарату до виконання найрізноманітніших танцювальних рухів. Ці вправи виробляють ритмічну чіткість рухів, силу та легкість кидка ноги, стрункість корпусу та стегон, відточеність поз, гнучкість спини та координацію всіх частин тіла. Безпосередньо у процесі виконання вправ біля станка формуються тонус внутрішнього стану, витривалість, вміння підкорити роботу м'язів будь-якому музичному ритму і темпу, вільне і правильне користування дихальним апаратом.

Слід зауважити, що вправи біля станка мають бути короткочасними та конкретними за виконуваним завданням. Необхідно поступово збільшувати технічні труднощі вправ, прискорення ритмів з переходом на півпальці та підскоки в опорних позах, з категоричною вимогою фіксації корпусу та рук у позах та вимагати суворого дотримання поз щодо дотримання музичного розміру. Заняття посеред залу – це в основному робота над етюдами, засвоєнням стилів та манери виконання найрізноманітніших танцювальних рухів, виховання артистичності, музичності, пластичної виразності та віртуозності техніки. Робота над етюдами завершується розучуванням танцювальних номерів. Ускладнюючи етюдну роботу, потрібно виховувати навички ансамблевого танцю.

Починати виконувати вправи посеред залу слід з вивчення танцювальних ходів по колу. Потім варто перейти до засвоєння положення рук та повтору окремих вправ, що виконувались біля станка. Наступним етапом може стати розучування повільних рухів з перегинанням корпусу, різних поворотів, обертання в позах, розтягування тощо.

Завершити заняття педагог може вивченням швидких рухів, побудованих на всіляких вистукуваннях, розворотах, вірьовочках, підскоках, поворотах на одній нозі, різноманітних комбінаціях тощо.

Проте кожен вчитель має творчо підійти до побудови свого заняття, підбору вправ, музики та комбінацій до нього. Слід врахувати, що технічне ускладнення занять не повинне перетворюватись на самоціль і має враховувати фізіологічні особливості та підготовленість танцюристів.

Сьогодні народна хореографія переживає нелегкі часи. Це зумовлено багатьма факторами, основними з яких є недостатність коштів на розвиток вже існуючих танцювальних колективів та створення нових; надзвичайно слабка матеріальна база; “інформаційний голод” навчальних хореографічних закладів; не достатність хореографічної літератури тощо. Це питання є актуальним на сучасному етапі хореографічної освіти, так як у вищих навчальних закладах, де викладається хореографія є такий предмет як “Мистецтво хореографії”, в програмі якого вивчається розділ читання танцю по запису, запис танцю, проте не достатньо нової репертуарної літератури. Сьогодні є багато цікавих сучасних хореографічних постановок, але вони не зафіксовані у збірниках і з часом можуть бути втраченими. Необхідно зауважити, що не маючи сучасних репертуарних збірників, надзвичайно важко навчати студентів композиції постановки танцю, робити аналіз композицій та читати танець по запису. Сучасні технічні засоби дозволяють урізноманітнити методи і форми навчання. То чому б не створити навчальної хореографічної відеотеки та навчальної комп’ютерної програми, яка б дозволяла створювати композиції танців? Було б добре аби вузи активізували і розподілили свою роботу із збору фольклорного матеріалу, зокрема хореографічного, по етнічних регіонах України.

Хореографія – це мистецтво, яке властивими йому засобами відтворює життя народу, його побут, культуру, світогляд тощо, і вона, як і решта видів мистецтв, відбиває процеси, що відбуваються на сучасному етапі розвитку культури.

Література:

1. Василенко К. Лексика українського народно-сценічного танцю. – К.: “Мистецтво”, 1996 р. – 496 с.
2. Гуменюк А. Українські народні танці. – К.: “Наукова думка”, 1969 р.
3. Зайцев Є. Основи народно-сценічного танцю / Бібліотека художньої самодіяльності. № 1 – К.: “Мистецтво”, 1975 р. – 224 с.
4. Зайцев Є. Основи народно-сценічного танцю / Бібліотека художньої самодіяльності. – № 2 – К.: “Мистецтво”, 1976 р. – 288 с.

5. Кузьменко Ю. Танці Поділля. / Бібліотека художньої самодіяльності. № 20 – К.: “Мистецтво”, 1971 р. – 108 с.
6. Стуколкина Н. Четыре эзерсиса. – М., 1972.
7. Чуперчук Я. Голубка. / Бібліотека художньої самодіяльності. – № 24 – К.: “Мистецтво”, 1972 р. – 216 с.

Протоієрей Вадим Малишко
*Настоятель Свято-Троїцької церкви
 с.Халявин Чернігівської єпархії,
 настоятель лікарняного храму
 Чернігівської обласної психоневрологічної лікарні
 на честь ікони Богородиці «Всіх скорботних Радість»,
 голова єпархіального відділу по взаємодії із
 медичними закладами і установами Чернігівської єпархії УПЦ,
 майор медичної служби у відставці*

СВЯТО-ТРОЇЦЬКИЙ ХРАМ СЕЛА ХАЛЯВИН: ВІД ХІХ СТ. ДО СЬОГОДЕННЯ

У фортеці Чернігова свого часу знаходилася дерев'яна церква на честь святих князя Михаїла та боярина його Федора, побудована 1691 р. та "за ветхостью разобрана назад тому лет с двадцать, и отдана в село Холявин в Черниговском уезде по Могилевской дороге лежащи в 1764 году".

1863 р. "тщанием прихожан" збудована Свято-Троїцька церква [див.фото 1.], яку було закрито 1932 р., знову відкрито 1942 р., повторно закрито 1962 р. і 1964 р. розібрано.

1931 р. на Пасху Христову було зроблено фотографію причту церкви: священник, псаломщик, староста і хор [див.фото 2.].



Фото 1. Свято-Троїцька церква с.Халявин
 Побудована 1863 р., розібрана 1964 р.
 На фото відсутній північний тамбур,
 зруйнований у роки Другої світової війни.
 Фото 1960 р.



Фото 2. Причт і хор Свято-Троїцької церкви с.Халявин.
Пасха Христова, 1931 р.

Парафія Свято-Троїцької церкви с.Халявин Халявинської волості була одна з найчисельніших і активних: за першість вона "змагалася" з парафіями с.Козел (нині смт.Михайло-Коцюбинське), с.Петрушин та с.Роїще. Наглядною є інформація щодо сумм пожертв на утримання Чернігівського духовного училища (фінансові відомості того часу нерідко друкувалися у "Губернських відомостях"). Так, 1893 р. від парафії с.Халявин надійшло 35 руб 89 коп і від священника Олександра Іванов-Вишневецького особисто – 614 руб 48 коп, в той час як від парафій с.Петрушин – 27 руб 85 коп, с.Роїще – 26 руб 10 коп і далі менше й менше. До 1917 р. на утримання штату з державної казни виділялося 244 руб 02 коп в рік: священнику – 156 руб 80 коп, першому псаломщику – 51 руб 94 коп, другому псаломщику – 35 руб 28 коп...

1996 р. за активної участі головного агронома СП "Прогрес" Дмитра Макарова була утворена церковна община. Після відповідного звернення до Високопреосвященнішого митрополита Чернігівського і Ніжинського Антонія духовне окормлення і допомогу в облаштуванні церкви було доручено священнику с.Роїще ієрею Рафаїлу Хусаїнову. Спочатку богослужіння здійснювалися у храмі-каплиці на центральному кладовищі, під який було переобладнано приміщення сторожки, а згодом, після 1999 р. – у переобладнаному під церкву приміщенні, наданому СП "Прогрес". Новий храм було освячено вікарієм Чернігівської єпархії Преосвященнішим єпископом Новгород-Сіверським Амвросієм 19 листопада 1999 р.

25 лютого 2001 р. настоятелем церкви було призначено ієрея Вадима Малишка. Того ж року, за сприяння нового настоятеля та стараннями вчителя трудового навчання Халявинської середньої школи Сергія Зубенка було встановлено і 15 жовтня 2001 р. освячено пам'ятного хреста на місці страти та поховань репресованих громадян у 30-х рр. ХХ ст. З 2001 по 2005 рр. біля нього відправлялися заупокійні богослужіння за жертвами політичних репресій, але в подальшому, у зв'язку зі зміною політичної кон'юктури керівництвом області на місцях страти та поховань проводяться лише обласні заходи із залученням осіб-представників УПЦ-КП.

2002 р. в Чернігівській обласній психоневрологічній лікарні, розташованій на території Халявинської сільської ради, було облаштовано та Преосвященнішим єпископом Новгород-Сіверським Амвросієм освячено лікарняний храм на честь ікони Богородиці "Всіх скорботних Радість". Настоятелем храму було призначено ієрея Віктора, якого, у зв'язку із хворобою, 2005 р. було звільнено заштат, а піклування лікарнею та храмом було покладено на ієрея Вадима Малишка.

2009 р. на території лікарні стараннями персоналу та ктиторів було побудовано храм-каплицю на честь великомученика і цілителя Пантелеймона. Освячення каплиці Високопреосвященнішим архієпископом Чернігівським і Новгород-Сіверським Амвросієм було здійснено 29 вересня 2009 р.

Візитації парафії Чернігівськими архіпастирями

25 липня 1879 р. села Халявин та Полуботки було відвідано під час огляду Чернігівської єпархії.

17 червня та 8 [9] серпня 1911 р. с.Халявин відвідав Преосвященніший єпископ Чернігівський та Ніжинський Василій. При спілкуванні з парафіянами він відзначив, що при церкві "...хорошая библиотека, в состав которой входит до 100 наименований книг, между которыми есть весьма ценные, например, сочинение свт.Иоанна Златоуста, свт.Тихона Задонского, протоиер. Г. Дьяченко и других", але з сумом зазначив, що "...не все прихожане усердны к посещению богослужения в воскресные и праздничные дни".

14 грудня 2008 р. с.Халявин відвідав Високопреосвященніший архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський Амвросій, якій звершив Божественну літургію та спілкувався із парафіянами і сільською головою Аллою Лісовою. Владика Амвросій відзначив, що після його попереднього приїзду 1999 р. (на освячення новозбудованого храму) зроблено чимало в оздобленні церкви. Також він надав цінні рекомендації та вказівки щодо подальшого прикрашання храму.

24 червня 2013 р. богослужіння на честь престольного свята Святої Трійці очолив Високопреосвященніший архієпископ Чернігівський та Новгород-Сіверський Амвросій, якому співслужив настоятель храму священник Вадим Малишко.

Священно- і церковнослужителі Свято-Троїцької церкви с.Халявин

Священики

Даниїл – 1770

Бурянівський – 1771 – 1774

Василь Янчевський та Іоанн Янчевський – 1785 – 1796

Федір Стефанів-Ремболович – 1829 – 1832

Іоанн Сочава – 1845 – 1850

Стефан Базилевич – 1872

Олександр Воякович – 1873

Іоанн Чистилін- 1873 – 1887

Георгій Олександрів-Маковецький – 1889 – 1890

Олександр Іванов-Вишневецький – 1891 – 1918

Гавриїл Левченко – 1896

Сергій Чечьотка – 1920-ті – 1932 [Фото 2.]

Циркун – 1942- 1944

Орешка – 1944 – 1955

Рафаїл Хусаїнов, протоіерей – 1998 – 2001

Вадим Малишко, майор медслужби у відставці, проторіерей – 2001 і до сьогодні

Дякони

Тарасевич – 1814

Михайло Лонуцький – 1950

Псаломщики

Василь Корпів-Пискунов, дяк – 1827 – 1832

Симеон Василів-Стешковський, дяк¹ – 1855 – 1909, 30.04.1899 указом імператора Миколи II нагороджений золотою медаллю за 50-річну бездоганну службу у духовному відомстві (вручена 5.12.1901)

Роман Стефановський – ? (не раніше 1873) – ? (не пізніше 1887)²

Василь Краснопольський – 1905

Іоанн Олексіїв-Максимович – 1909 – 1914

Іоанн Трухан – 1914 – 1926

Іоанн Пусь – 1926 – 1928

Віталій Романенко³ – 1998 – 2003

Сергій Малишко, кандидат історичних наук – 2001 і до сьогодні

Пономарі

Іоанн Ленківський – 1795

Андрій Олексіїв-Стефановський – 1823 – 1832

¹ Пострижений у чтеця.

² За інформацією по єпархії станом на 1876 р. при церкві було два псаломщика

³ Нині священник Чернігівської єпархії

Роман Андрійов-Стефановський – 1850 – 1886

Олександр Малишко, магістр педагогічної освіти – 2001 і до сьогодні

Регенти

Ніна (Лариса) Малишко – 2001 і до сьогодні

Церковні старости

Іоанн Макнєвський-Зубок – 1845

Іоанн Василів-Мехед – 1914

Михайло Буштрук – ? – 1962

Дмитро Макаров – 1998 і до сьогодні

Голови парафіяльних попечительств

Василь Булах, козак – 1869

Василь Стодолінський, губернський секретар – 1869

Василь Товстоліс, губернський секретар – 1869

Костянтин Товстоліс, дворянин – 1873

Євстратій Ніколаєв – 1874

Члени парафіяльних попечительств

Гавриїл Зубок-Макієвський, штабс-капітан у відставці – 1873

Загорулько Марія Анатоліївна

*Старший викладач Чернігівського базового
медичного коледжу Чернігівської обласної ради,
кандидат філософських наук*

ІСТОРИОГРАФІЯ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ «ЧЕРНІГІВСЬКИХ АФІН» ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО

Вивчення літературно-мистецької спадщини чернігівського культурного осередку доби українського Бароко – т.з. «Чернігівських Афінів» – розпочалося у середині ХІХ ст., коли вітчизняні дослідники зацікавились українською старовиною, в тому числі давньою українською літературою, але у зв'язку з вивченням творчого спадку діячів Києво-Могилянської колегії.

У 1847 р. виходить друком стаття М. Максимовича «Про Лаврську Могилянську школу», в якій вперше ставиться питання про стилістично-композиційне новаторство декламації Софронія Почаського «Євхаристиріон» (1632) і акцентується увага на цьому творі як духовному виразникові своєї доби, адже в ньому яскраво виразився жанр барокової панегіричної поезії та символіко-метафорична образність. А в 1849-1850 рр. була надрукована його

«Південно-руська книжкова старовина». По суті, М. Максимович стає засновником культурно-історичної школи в українському національному літературознавстві. У сферу його досліджень входять і представники чернігівського культурного осередку, зокрема Лазар Баранович, Іоанн Величковський, Олександр Бучинський-Яскольд та ін. [4]. Увага, головним чином, була зосереджена на огляді старовинних книжок XVII-XVIII ст. та загальній характеристиці тогочасної літератури. Такого ж характеру був «Обзор русской духовной литературы, 862-1720 гг.» свт. Філарета Гумілевського, надрукований у Санкт-Петербурзі у 1857 р.

Відомий український літературознавець М. Петров з 60-х рр. XIX ст. розгортає активну діяльність з вивчення рукописних зібрань, що були свого часу в бібліотеці Києво-Могилянської академії. У своїх статтях «Про словесні науки та літературні заняття в Київській академії від початку її до перетворення у 1819 році» (1867, 1868) М. Петров уперше в українському літературознавстві звернув увагу на місце шкільних поетик у вітчизняному літературному процесі.

З другої половини XIX ст. з'являються окремі дослідження, власне, про діячів чернігівського культурного осередку. Наприклад, «Лазар Баранович» А. Страдомського (1852), «Щодо історії старовинної руської літератури» (Вип. I. Лазар Баранович; Вип. II. Іоаникій Галятовський) М. Сумцова (1885). У цих працях окреслюються життєвий та творчий шляхи видатних діячів українського Бароко – представників «Чернігівських Афін».

Дослідник давньої української літератури В. Перетц аналізує твори: «Filar wiagu», знову знайдене джерело Лазаря Барановича», та «Księga śmierci» архієпископа Лазаря Барановича» (1898) [8]. У «Київській старовині» В. Горленко публікує статтю «Грецькі музи в малоруському зображенні (малюнок та пояснення до нього)» (1884), в якій описує зображення із панегірика настоятелеві Чернігівського Єлецького монастиря Тимофію Максимовичу. Цей рукописний панегірик був складений вихованцями Чернігівського колегіуму.

На межі XIX-XX століть філологи підійшли до вивчення давніх українських поетик та шкільних драм. Раніше розпочаті дослідження з українського літературознавства вони продовжували і на початку XX століття. Результатом їхніх досліджень стали праці: «Начерки з історії української літератури XVII та XVIII століть: Київська штучна література XVII-XVIII ст., переважно драматична» (М. Петров, 1911), «З історії руської драми: Шкільні дійства XVII-XVIII ст. та театр єзуїтів», «Щодо історії руської драми: Поетика М. К. Сарбевського за рукописами музею князів Чарторийських у Кракові» (В. Резанов, 1910, 1911). У 1915 р. виходить друком розвідка П. Попова про маловідомий твір знаного церковного діяча, архімандрита Чернігівського Свято-Успенського Єлецького монастиря Іоанікія Галятовського «Грѣхи розмаитїи» [9].

У зв'язку із вивченням барокового феномену шкільної драми цінною у праці М. Марковського «Найдавніший список «Енеїди» І. П. Котляревського і деякі думки про генезу цього твору» (К., 1927) є згадка про чернігівську

поетику 1745 р. «Аполлонів театр», в якій містився драматичний твір «Діалог Енея з Турном». Цінність розвідки полягає в тому, що згадана поетика не дійшла до нашого часу. Водночас, на прикладі аналізу М. Марковського можна стверджувати, що в поетиці 1745 р. містилася одна з ранніх спроб «перелицювання» Вергілієвої «Енеїди», ще до І. Котляревського. Згаданий дослідник вивчав також творчість Антонія Радивиловського [5].

Таким чином, у другій половині XIX – першій третині XX століть поступово формувався культурно-регіональний напрям дослідження духовної спадщини чернігівського осередку, а саме його літературної діяльності. Вивчаючи київські стародруки, дослідники звертаються і до чернігівських видань. Наприклад, «Панегірик Крщоновича Лазарю Барановичу – невідоме чернігівське видання 80-х років XVII ст.» (П. Попов, 1927). Проте, окремого «чернігівського» напрямку дослідження на той час не існувало.

Зовсім інша історіографічна ситуація спостерігається в контексті краєзнавчих студій. З другої половини XIX століття розпочинається активне й цілеспрямоване вивчення історії Чернігово-Сіверського краю, в тому числі історії чернігівської духовної семінарії (яка бере свій початок від Чернігівського колегіуму з 1786 р.). Над цим працюють М. Благовещенський, П. Богуславський, М. Докучаєв, В. Дроздов, М. Лілеєв, В. Литинський, О. Лохвицький, А. Страдомський. На початку XX ст. продовжують досліджувати історію чернігівської духовної семінарії П. Добровольський, С. Нікольський [див. 4; 10]. Внесок згаданих дослідників є вельми цінним у тому плані, що з деякими творами діячів ЧЛФК ми можемо познайомитися тільки завдяки вищезазначеним роботам. Наприклад, про риторику «*Clavis scientiarum...*» («Ключ знань...») 1708 р., написану вірогідно першим префектом колегіуму Антонієм Стаховським, дізнаємось з роботи М. Докучаєва [10]. Тому роботи дослідників кін. XIX – поч. XX ст. з історії чернігівської духовної семінарії залишаються незамінним джерелом у вивченні духовної спадщини Чернігівського літературно-філософського кола доби українського Бароко – «Чернігівських Афін».

У другій половині 40-х рр. XX ст. розпочинається нова сторінка у дослідженні старовинної української літератури, пов'язана із використанням О. Білецьким терміна «бароко». Надалі відомі вчені І. Голеніщев-Кутузов, І. Єрьомін, О. Морозов неодноразово висловлювалися про можливість застосування терміну «бароко» для характеристики українських та російських літературних творів XVII-XVIII ст. Відтоді відбувається якісна зміна в оцінці творчого доробку письменників періоду українського Бароко, в т.ч. творчого спадку діячів чернігівського літературно-мистецького осередку. На відміну від дослідників кін. XIX – поч. XX ст., які відмічали «схоластичність», наслідування західноєвропейських поетик і польського вірша, а також часто марне (ігрове) віршування, дослідники Д. Наливайко, І. Іваньо, Л. Сазонова, Л. Софронова та ін. намагалися зрозуміти не просто механізм поетизування, а суть бароковості, її загальні принципи, в тому числі й естетичні.

У другій половині XX ст. Г. Сивокінь та В. Маслюк продовжують вивчати вітчизняні латиномовні поетики та риторики, серед яких є такі, що

були написані у Чернігівському колегіумі, наприклад поетика «*Cunabula erudita*» («Колиска освіти») Йосипа Лип'яцького, прочитана у 1734-1736 роках.

У 60-70-ті рр. ХХ ст. з'являються нові дослідження, присвячені Іоаннові Величковському, Антонію Радивиловському (праці В. Кречотеня), Іоаникію Галятовському (роботи І. Чепіги). У 80-90 рр. ХХ ст. В. Шевчук вводить у науковий вжиток назви «Києво-Чернігівська школа поетів» та «Чернігівська школа поетів» [12]. У 2002 р. назву «Чернігівські Афіни» вводять у культурологічний обіг для позначення літературно-мистецького осередку, заснованого Лазарем Барановичем [11].

Із здобуттям незалежності України розпочинається новий період у вивченні культурологічної регіоніки, активізуються дослідження у царині естетики, культурології, філософії, давньої української літератури, мистецтва, пов'язані з філософією етнокультури [див. 1]. Створюється низка розвідок з історії філософської та естетичної думки др. пол. ХVІІ – поч. ХVІІІ століть на Чернігівщині (роботи С. Мащенко, М. Ольховик, І. Соломахи, Л. Чорної, О. Чорного, В. Шевченка та ін.), а також з культурології і мистецтвознавства чернігівського культурного осередку зазначеного періоду (А. Адруг, Г. Самойленко).

У ході вивчення культурної ситуації на Чернігово-Сіверщині доби українського Бароко виявлено, що в чернігівському культурному осередку активно розвивалася філософська думка, пов'язана з діяльністю Чернігівського колегіуму. У науковий обіг вводиться поняття «Чернігівське літературно-філософське коло» для позначення чернігівського культурного осередку другої пол. ХVІІ – першої пол. ХVІІІ століть, що об'єднує церковних, освітніх, культурних діячів того часу. У цьому значенні використовується і назва «Чернігівські Афіни» [6, с.6].

Варто зазначити, що на сучасному етапі спостерігається досить-таки активне вивчення духовної спадщини «Чернігівських Афін» у сфері літературознавства. Так, наприклад, І. Бетко, С. Журавльова, О. Зосимова, І. Ісіченко, Т. Левченко, Т. Сидоренко, Л. Ушкалов, О. Циганок, В. Шевчук досліджують творчість Лазаря Барановича, Іоаникія Галятовського, Іоанна Величковського, свт. Іоанна (Максимовича), Івана Орновського, свт. Димитрія (Туптала) та ін. в контексті історії українського літературного процесу др. пол. ХVІІ – поч. ХVІІІ ст. Але останнім часом більш помітною стає зацікавленість до, власне, естетичних досліджень духовного спадку «Чернігівських Афін». У 2013 р. була надрукована колективна монографія «Історія української естетичної думки» (за ред. проф. В. Личковаха). Протоестетиці Чернігівського літературно-філософського кола приділяється увага у трьох підрозділах цієї монографії [2; 3; 7].

Отже, на сучасному етапі літературно-мистецька спадщина «Чернігівських Афін» доби українського Бароко досліджується у різних наукових дисциплінах: історії, культурології, філософії, літературознавстві, естетиці. Це дає можливість цілісно осягнути творчий спадок діячів «Чернігівських Афін», краще дізнатися про духовні цінності, ідеали,

переживання наших предків і водночас більше дізнатись про самих себе: хто ми такі є, що нам властиве, що є сродним для української душі.

Література:

1. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка: Серія «Філософські науки». – Вип. 66, 75, 95. Матеріали I, II, III Всеукраїнських Кулішевих читань з філософії етнокультури / За ред. проф. В.А.Личковаха. – Чернігів, 2009, 2010, 2011.
2. Ємець Н. А. Світоглядно-філософські засади української естетичної думки Бароко / Н. А. Ємець // Історія української естетичної думки. – К: Центр учбової літератури, 2013. – С. 106-113.
3. Загорулько М. А. Естетичний тезаурус Чернігівського літературно-філософського кола в контексті ідей українського Бароко / М. А. Загорулько // Історія української естетичної думки. – К: Центр учбової літератури, 2013. – С. 132-140.
4. Малиневська В. М. «Чернігівські Афіни» у наукових дослідженнях кінця XIX – початку XX століття / В.М. Малиневська // Діалог культур: Україна – Греція : Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ – Салоніки – Патри – Афіни – Одеса – Київ); Київ, 20-21 вересня 2012 р. [Упор.: С. М. Садовенко, Л. В. Терещенко-Кайдан]. – К., 2012. – С. 116–120.
5. Марковский М. Антоний Радивиловский – южнорусский проповедник XVII столетия / М. Марковский. – К. : Типогр. Императорского Ун-та Св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1894. – 223 с.
6. Мащенко С. Т. Українські мислителі XVII-XVIII століть на Чернігово-Сіверщині / С. Т. Мащенко. – Ч.: Чернігівські обереги, 2003. – 155 с.
7. Ольховик М. В. Універсалії, принципи і мотиви українського Бароко / М. В. Ольховик // Історія української естетичної думки. – К: Центр учбової літератури, 2013. – С. 113-132.
8. Перетць, В. Н. „Filar wiary” и „Księga śmierci” архієпископа Лазаря Барановича / В. Н. Перетць. – К. : Тип. Н. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1898. – 2 нн.+ 35 с.
9. Попов, П. Н. Грехи rozmaityi, малоизвестное сочинение Иоанникия Галятовского / П. Н. Попов. – К.: Лито-типография М. Т. Мейландера, 1915. – 17 с.
10. Травкіна, О. І. Чернігівський колегіум (1700-1786) / О. І. Травкіна. – Чернігів: ДКП РВВ, 2000. – 120 с.
11. Чернігівські Афіни / [Передм., упор. текст. матеріалу, коментар А. Макарова]. – К.: Мистецтво, 2002. – 288 с.
12. Шевчук В. Іван Величковський та Києво-Чернігівська поетична школа другої половини XVII століття / В. Шевчук // І. Величковський. Повне зібрання творів. – К.: Дніпро, 2004. – С. 5–24.

Любич Олександр Анатолійович
*Доцент Академії Державної пенітенціарної служби,
кандидат історичних наук*

КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ В ХІХ ст.

Протягом довгого часу в науковий обіг залучались нові джерела і література, що присвячені окремим проблемам вивчення Чернігівщини. Досліджували різні територіально-інформаційні рівні локальних об'єктів – обласний, районний, але мав перевагу, як правило, мікрорівень – історія окремих населених пунктів, культурних та культових закладів, архітектурних та інших пам'яток, біографістика тощо. У зв'язку з важкістю дослідження Чернігівщини комплексні краєзнавчі роботи майже не велись. Тільки в останній час постала нова історична субдисципліна – історична регіоналістика, яка висуває нові краєзнавчі підходи. Пропонується вихід за межі традиційного «історического провинциализма» і утвердження погляду на «місце» як на специфічний соціокультурний об'єкт [1, с.142].

Вивчення Чернігівщини в ХІХ ст. розпочали свідки подій, які здебільшого, приділяли увагу містам регіону, торгівлі, життю і побуту його мешканців. Першими дослідниками краю були офіцери генерального штабу російської армії [2, 3]. Спроби дослідити торгівлю на Чернігівщині здійснив О. Китченко [4]. І. Аксаков вивчив діяльність Кролевецького ярмарку і культуру слобідського населення регіону [5].

Особливим центром краєзнавчих досліджень на Чернігівщині став (створений у 1835 році) губернський статистичний комітет. Своїм завданням він проголосив повне, загальне вивчення краю, збір і перевірку статистичних даних, упорядкування різних описів губернії. Перу одного з перших випускників Харківського університету О. Маркевичу (1790-1865 рр.) належить «Историческая и статистическая записка о дворянском сословии и дворянских имуществах в Черниговской губернии» [6]. Вчений вивчив процес закріпачення селян регіону і незаконне збагачення дворян, формування великого землеволодіння. Прикладом регіонального підходу до вивчення краєзнавства може слугувати праця О. Шафонського (1740-1811 рр.) «Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России, с частей которой это наместничество состоит». Вона має дві частини: у першій відомості з історії краю, а в другій дані про правову систему, звичаї, побут населення, розвиток господарства на Чернігівщині [7].

У другій половині ХІХ ст. «... місцева історія була піднята до рівня національної» [8, с. 32]. З цього часу почали формуватись наукові основи краєзнавства на українських землях. Вже стала традиційною думка про те, що в ХІХ ст. працювали «Киевская школа историков документалистов» В. Антоновича і «народницька школа» М. Грушевського [9]. Школу В. Антоновича називали ще і «обласною» [10]. Із «Киевской школы ...» вийшов О. Лазаревський (1834-1902 рр.), один із творців історико-

краєзнавчих студій на Чернігівщині. З метою організації системних історико-краєзнавчих досліджень на території краю, О. Лазаревський разом з О. Марковичем і С. Носом планували створити в Чернігові історичне товариство, але місцева адміністрація відхилила їх клопотання. Це не спинило дослідників і у 1862 р. Чернігівський губернський статистичний комітет видав першу «Памятную книгу Черниговской губернии», яка, крім статистичних даних, мала матеріали з історії та етнографії краю першої половини ХІХ століття. У «Журнале заседаний Черниговского губернского статистического комитета» за 1863-1866 рр. знайшли місце підготовлені ними програмні документи історико-краєзнавчих досліджень: «О собирании сведений для изучения крестьянского быта в экономическом отношении», «Доклад о способе проведения однодневной переписи (жителей городов Черниговской губернии)». Але, повністю досягти своєї мети краєзнавцям не вдалося. Для вивчення Чернігівщини велику цінність має праця О. Лазаревського «Описание старой Малороссии» [10], завдяки якій було значно збагачено базу джерел з історії краю. Після від'їзду у 1868 році О. Лазаревського з Чернігова, губернський статистичний комітет зменшив масштаби своєї краєзнавчої діяльності, обмежившись виданням окремих статей і публікацій. Заслуговує на увагу стаття секретаря губернського статистичного комітету К. Корвина-Піотровського «Материалы для истории, этнографии и статистики Черниговской губернии» (1887 р.), у якій було розглянуто процес адміністративно-територіальних змін, що відбулись на Чернігівщині в ХІХ столітті [11, с. 65]. Роботи О. Страдомського, Ф. Дмитревського, І. Кибальчича, М. Лілеєва стали продовженням розвитку історико-краєзнавчих досліджень в регіоні.

З кінця 1850-х років розпочинається зростання церковно-історичного краєзнавства, яке було пов'язане з діяльністю відомого історика і богослова чернігівського архієпископа Філарета (Гумілевського). Завдяки його ініціативі у 1859 р. було утворено комісію з підготовки повного опису Чернігівської єпархії. Результатом багаторічної роботи комісії стало семитомне «Историко-статистическое описание Черниговской епархии». У збірці розміщено матеріали про економічний стан більшості населених пунктів Чернігівщини, відомості про головні виробництва і прибутки від торгівельної діяльності в першій половині ХІХ століття.

У 1865 р. була опублікована праця М. Домантовича «Черниговская губерния» [12], яка має цікавий краєзнавчий матеріал. Книга розпочинається з історичних даних і характеристики географічних умов краю, значну частину тексту автор присвятив опису промисловості регіону, відомостям про освіту, побут населення.

Могутнім поштовхом для розгортання краєзнавчих дослідів стали реформи місцевого самоврядування, перш за все земська (1864) і міська (1870). Співробітниками статистичного відділення при Чернігівській земській управі були такі відомі науковці, як П. Червинський, В. Варзар, О. Русов. Вони ініціювали дослідження в галузі економічного життя регіону [13]. Результатом цієї роботи стали «Труды статистического отделения при Черниговской

земской управе» (1877) і описи Чернігівського та Борзнянського повітів. У 1879 р. О. Русов на прохання Ніжинської повітової земської управи збирав матеріал для статистично-економічного опису повіту. Праця «Неженский уезд: статистико-экономическое описание», надрукована в наступному році в Києві, отримала високу оцінку краєзнавців та істориків. Протягом другого періоду перебування на Чернігівщині (середина 1894-1898 рр.) О. Русов зібрав матеріали для видання праці «Описание Черниговской губернии» Т.І-ІІ (надруковані в 1898-1899 роках). У першому томі проаналізовано клімат, географію і ґрунти краю. Другий том присвячено відомостям про населення, народну освіту, торгівлю, промисловість регіону.

У 1870-х рр. відомий педагог і просвітник С. Русова заклала основи краєзнавчого напрямку, яке ґрунтувалось на принципах регіонального підходу і народності [14, с. 33-34].

У 1880–1890-х роках у краєзнавстві Чернігівщини відбувся перехід від зібрання фактичного матеріалу до його аналізу, що поклало початок нового етапу досліджень. Окремі аспекти життя селян Чернігівщини стали предметом дослідження Ю.Е. Янсона [15]. Питанням краєзнавства були присвячені праці П. Кितिцина, І. Петровського та інших дослідників [16]. У цей час Д. Міллер та М. Стороженко працювали над історією і особливостями побуту малоросійського козацтва [17, 18].

На рубежі ХІХ-ХХ століть активно працювали Чернігівська вчена краєзнавча комісія і Ніжинське історико-філософське товариство. У цей час дослідницькою роботою займалися Д. Добровольський, М. Лілеєв, М. Доброгаєв, К. Карпинський, О. Єфімов, К. Гамбурзький та інші. У 1895 р. М. Бережков видав працю [19], у якій одним із перших дослідив вплив митного тарифу 1822 р. на життя і побут населення Чернігівщини.

Завдяки плідній праці дослідників вдалося зберегти для нащадків безцінні матеріали з побуту, життя і традицій мешканців Чернігівського краю ХІХ століття.

Література:

1. Репнина Л. Новая локальная история: сборник статей [горизонты локальной истории Восточной Европы в ХІХ-ХХ веках]. – Челябинск, 2003. – 400 с.
2. Военно-статистическое обозрение Российской империи, издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального штаба. Том ХІІ, часть 2. Черниговская губерния: [сост. подполковник Мицевич]. – СПб. : Типография Департамента Генерального штаба, 1851. – 350 с.
3. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния / М. Домонтович. – СПб.: Типография Генерального Штаба, 1865. – 250 с.
4. Аксаков И. Исследование о торговле на украинских ярмарках И. Аксакова, действительного члена императорского Русского географического общества / И. Аксаков. – СПб.: Тип. Императорской А.Н. 1858. – 390 с.

5. Китченко О. О торговле и торговых пунктах в Малороссии / О. Китченко // ЧГВ. – № 50. – 1852. – С. 230–260.
6. Маркевич А. Историческая и статистическая записка о дворянском сословии и дворянских имуществах в Черниговской губернии: в 4 т. / А. Маркевич // Материалы для статистики Российской империи – Т. 2. – Ч. 4. – СПб. : Скоропечатная Либермана Я. И., 1842. – 220 с.
7. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание / А. Шафонский. – К., 1807. – 300 с.
8. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістика в Україні / Я. Верменич. – К.: Науково-видавничий центр «Наша культура і наука», 2003. – 120 с.
9. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні / М. Грушевський. – Львів: Світ. – 1925. – 130 с.
10. Антонович М. Козацький проект Василя Капніста / М. Антонович // Сьогочасне і минуле. – 1939. – № 2. – С. 16–22.
11. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии: Материалы по истории заселения, землевладения и управления. В 3 т. – Т. 1.: Полк Стародубский / А.М. Лазаревский. – К: Типография К. Н. Милевского, 1888. – 634 с.
12. Корвин-Пиотровский К. В. Материалы для истории, этнографии и статистики Черниговской губернии / К. В. Корвин-Пиотровский. – Чернигов : Типография Губернского Земства, 1887. – 70 с.
13. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния / М. Домонтович. – СПб. : Типография Генерального Штаба, 1865. – 250 с.
14. Варзар В. Воспоминания старого статистика / В. Варзар. – Ростов-на-Дону, 1924. – 240 с.
15. Соловей М. В. Шкільна географія і краєзнавство у педагогічній спадщині Софії Русової / М. В. Соловей // Географія та основи економіки. – 2001. – № 1. – С. 54–67.
16. Янсон Ю.Э. Опыт статистического исследования о крестьянских наделах и платежах / Ю.Э. Янсон. – СПб: Книжный магазин А.Ф. Цинзерлинга, 1881. – 70 с.
17. Кितिцын П. Малороссийская губерния / П. Кितिцын. – К.: Тип. ген. Бруня, 1889. – 230 с.
18. Миллер Д. Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии. Превращение козацкой старшины в дворянство / Д. Миллер // КС. – 1897. – № 1. – С. 1–31; – № 2. – С. 118–220; – № 3. – С. 351–374; – № 4. – С. 1–47.
19. Бережков М. Город Нежин в начале XIX века, по описанию московских путешественников / М. Бережков. – Нежин, 1895. – 140 с.

Малишко Сергій Вадимович
*В.о.заступника директора з навчальної роботи ЧИММК НАКККіМ,
доцент ЧИММК НАКККіМ
кандидат історичних наук*

«ГОД ОДИННАДЦАТЫЙ»: СТОРИНКА З ЖИТТЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ 1871 р.

«Черниговские епархиальные известия», засновані 1861 р. святителем Філаретом (Гумілевським), станом на 1871 р. відкрили наступну десятирічну сторінку свого існування. За досить короткий час вони розвинулися і стали не лише засобом масової інформації свого часу для всієї єпархії, а й цінним джерелом з історії Православної Церкви, загалом і Чернігівської єпархії, зокрема. На думку низки дослідників, серед яких О. Гейда, С. Малишко, О. Маслюк, О. Тарасенко, ЧЕИ і на сьогодні зберігають цінну наукову інформацію цього періоду.

Так, О. Тарасенко зазначає, що спочатку «Известия» склалися з двох частин: щотижневої офіційної та неофіційної, яка виходила один раз на два тижні, яка мала назву “Прибавление к Черниговским епархиальным известиям”. Випуски мали порядкові номери від одного до двадцяти чотирьох, а іноді на них зазначалися лише числа, відповідно, перше і п’ятнадцяте кожного місяця, інколи і те і інше одночасно.

1871 р. Чернігівські єпархіальні ізвестія (використовуємо саме цей термін, оскільки в Російській імперії лише в Чернігові видавалися «Известия», а не «Ведомости») виходили з періодичністю два рази на місяць (як офіційна, так і неофіційна частини), а вартість річної підписки становила 3 руб. 60 коп. (середній прибуток парафіяльного священика становила від 50 до 100 руб. на рік).

Загалом, за десять років своєї діяльності ЧЕИ виробили як загальну структуру, так і основну проблематику публікацій. Зрозуміло, офіційна частина містила розпорядження Св. Синоду та єпархіального керівництва.

Цінну інформацію про загальний стан і статус єпархії містить відомість про кількість різних видів зборів від єпархій на духовну освіту в цілому. Так, сума відрахувань від Чернігівської єпархії становила 35 820 руб., що приблизно дорівнювало таким єпархіям, як Київська (36 020 руб.), Харківська (34 060 руб.) та Ярославська (37 020 руб.), в той час, як середній показник становить 25 629 руб., а переважна більшість єпархій (напр., Мінська, Литовська, Курська, Волинська, Кавказька) сплачувала і того менше: 6 090 руб., 2 700 руб., 20 300 руб., 11 400 руб., 11 520 руб. відповідно.

Якщо розпорядження Св. Синоду стосувалися, переважно, загальних питань життя Церкви, то розпорядження єпархіального управління висвічували життя єпархії.

Зокрема, це – 1) нагородження і висловлення подяк священно- і церковнослужителям, церковним старостам та активним парафіянам; 2) переміщення та призначення священно- і церковнослужителів з одних місця на

інші; 3) висвячення священнослужителів на вакантні місця в єпархії; 4) оприлюднення заповітів та друк некрологів; 5) новини єпархії: як то освячення храмів, надання фінансової допомоги, розірвання шлюбу, оголошення про розшук, відомості про навернення у Православ'я впродовж 1869-1870 рр. і т.п.

Так, на шпальтах видання читаємо: «Иеромонах Черниговского Елецкого Успенского монастыря о.Владимир 13 ноября 1871 года награжден набедренником¹ по поводу совершившегося пятидесятилетия (!)² служения его в священном сане...» У XIX ст. нагороду дійсно потрібно було заслужити.

Особливу увагу заслуговують матеріали, у яких висвітлюється стан освіти в Чернігівській єпархії XIX ст. В контексті цього на сторінках видання містилася інформація і про Чернігівське єпархіальне жіноче училище, зокрема, фінансові відомості і відомості пожертв, журнали засідань ради училища та звіт про стан училища у 1869-1870 навч.році.

Певну цікавість для дослідників можуть представляти матеріали, що стосуються духовної освіти на Чернігівщині: 1) вищої: Правила прийому до Чернігівської духовної семінарії, історія Чернігівської семінарської церкви до 1817 р., журнал педагогічних зборів правління Семінарії, протоколи переведень із/у інших(-і) семінарій(-ї), програми навчальних дисциплін з морального богослов'я та Священного Писання тощо та 2) середньої спеціальної: Журнали правління Чернігівського духовного училища, Журнали з'їзду депутатів Чернігівського, Стародубського училищних округів, відомості про учнів зі слабкою підготовкою.

Таким чином, Чернігівські єпархіальні ізвестія є цінним джерелом з історії Чернігівської єпархії, а їх значення для вивчення історії Православ'я на теренах України взагалі ще не досліджене. О.Ф. Тарасенко, свого часу, склав бібліографічний покажчик публікацій, але комплексний сучасний аналіз, в тому числі із використанням інформаційних технологій та конвент-аналізу, ще чекає на свого дослідника.

Десятирічний термін, який минув, для ЧЕИ був етапом становлення і розвитку, як самостійного видання, що, висвітлюючи життя єпархії, в той же час було і показником рівня духовності в суспільстві.

¹ Друга за порядком нагорода у священників.

² Прим.автора

Малетич Ангеліна Олексіївна
*Учениця I курсу біолого-хімічного профілю
Чернігівського обласного педагогічного ліцею
для обдарованої сільської молоді
Чернігівської обласної ради*

ПЕРЕДУМОВИ РОЗГОТАННЯ НАРОДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СВЯЩЕНИКАМИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ

Чернігівська єпархія – одна з найстаріших православних єпархій на теренах сучасної України. Церковна традиція, спираючись на свідчення Никонівського літопису та “Житие святого Леонтия Ростовского”, пов’язує її заснування з приходом до Києва у 992 р. митрополита Леонта, який висвятив єпископів до Новгороду, Чернігова, Ростова, Володимир-Волинського та Білгорода. Першим чернігівським єпископом став Неофіт (992–?). У XI ст., окрім земель Чернігівщини, до складу єпархії входили землі сучасних Брянської, Орловської, Калузької, Тульської, Рязанської, Смоленської, Володимирської, Московської областей Росії, а також Гомельської області Білорусії.

На початку XVI ст. Чернігово-Сіверську землю було приєднано до Московського князівства, а місцева паства опинилася під управлінням чернігово-брянських єпископів.

Відродження чернігівської кафедри відбулось у 1657 р., коли архієреєм став колишній ректор Києво-Могилянської колегії, ігумен Кирилівського монастиря Лазар (Баранович). Єпископська резиденція була облаштована у Новгород-Сіверському Спасо-Преображенському монастирі. У 1672 р. кафедру було перенесено до відбудованого чернігівського Борисоглібського монастиря.

Після підпорядкування у 1686 р. Київської митрополії Московському патріарху православна церква в Україні почала поступово втрачати свої національні особливості та привілеї. Зокрема, з 1780 р. архімандритів та ігуменів до українських монастирів призначав Св. Синод. У 1785 р. Чернігівська єпархія була поділена на Чернігівську й Новгород-Сіверську. Такий поділ проіснував до 1797 р. [12].

Відзначимо, що XVIII ст. в історію православної церкви України внесло дві якісно різні тенденції її життєдіяльності. Перша була пов’язана з фактичною самостійністю вітчизняної православної церкви, коли залежність від константинопольського патріарха стала номінальною, друга – з поступовою втратою незалежності, ліквідацією національних релігійно-церковних особливостей, з уніфікацією всіх сторін діяльності тепер уже за загальним зразком.

У цей час чітко простежувався великоросійський державницький інтерес у політиці призначення архієреїв, зокрема, на чернігівську кафедру. Відбувалося поступове поглинання російськими синодальними структурами традиційних організаційних церковних засад, що спочатку проявились у знищенні виборності духовенства та соборноправ’я, а згодом в обмеженості

повноважень Київського митрополита, а відтак – трансформації української єпархій в типові периферійні церковні одиниці.

Викоріненню з церковної практики національно-церковних особливостей сприяла політика Миколи I (1825–1855). За його правління був підготовлений проект масового переселення українського православного духовенства з правого берега Дніпра на Московщину й завезення на українські землі російських кліриків, які впроваджували “обрусительну політику” [20, с. 43]. У центрі уваги Російської православної церкви опинилося парафіяльне священство, яке відтепер мало здобувати освіту в семінаріях Москви, Петербурга, Казані.

Проте, заходи з русифікації не укорінилися в українських духовних школах, семінаристи створювали з-поміж себе гуртки, в яких спілкувались рідною мовою, до якої звикли з дитинства, співали українські пісні, знайомилися з літературною спадщиною. Не стала виключенням й Чернігівська духовна семінарія. Так, починаючи з 70-х рр. XIX ст., вихованці семінарії почали брати активну участь у розповсюдженні нелегальної літератури та роботі таємних гуртків. Регулярно проводились для семінаристів літературно-музичні вечори, на яких були присутні також учні інших навчальних закладів міста, представники інтелігенції. Відвідували учні семінарії й заходи за межами свого навчального закладу, зокрема, так звані “літературні суботи” у будинку українського письменника М. Коцюбинського та “Курені” відомого етнографа С. Носа [28, с. 16].

Запровадженню цілеспрямованих заходів, направлених на збереження церковної старовини сприяло юридичне оформлення найвищого церковного органу – Св. Синоду (1721) і виданим тоді ж “приговора” Синоду. Згідно останнього документу, з усіх єпархій необхідно було передати до Москви “вещи старые и зрядные, может быть безценно отдадут старые монеты, каменные хорошія...где ихъ можно разобрать, а что не куріозное отдать имъ, а что куріозное, деньги дать достойной цены...” [10, с. 2].

Згодом за збереження церковного майна відповідали єклезіархи та бібліотекарі. У 1775 р. було започатковане систематичне та обов’язкове звітування місцевих духовних консисторій перед Св. Синодом про стан збереження церковних цінностей у ризницях монастирів та церков.

Участі церковно- та священнослужителів у розгортанні народознавчих спостережень, збиранні та вивченні старожитностей, сприяв процес інституалізації різного роду установ, як суто наукових, так і церковно-наукових. Перші з них утворювалися в імперських центрах – Санкт-Петербурзі та Москві. Так, 1804 р. при Московському університеті розпочало роботу Товариство історії і старожитностей російських [23]. Подібним за змістом роботи завдання стояло і перед Археографічною комісією (1834), заснованою при департаменті народної освіти в Санкт-Петербурзі [1]. До цього часу належить відкриття першої наукової установи в Україні. Нею став Тимчасовий комітет для дослідження старожитностей в Києві, заснований у жовтні 1835 р.

Подією надзвичайної ваги стало заснування 1845 р. у Санкт-Петербурзі Російського географічного товариства, метою якого стало вивчення “...рідної

землі, людей, що на ній живуть” [25, с. 1], що передбачало збирання географічних, статистичних та етнографічних відомостей на широких теренах Російської імперії. До збору відомостей за першими етнографічними програмами установи долучились і церковники.

Починаючи з 60-х рр. XIX ст. до пошуку предметів старовини, справи охорони пам'яток та їх реставрації долучилася Російська археологічна комісія (з 1864 р. – Московське археологічне товариство). Тоді ж у Росії була створена Комісія для розгляду та опису архіву Св. Синоду (1865), яка крім справ власне цього архіву, приділяла увагу архівам духовних консисторій.

У цей час в Україні розпочав роботу Південно-Західний відділ Імператорського Російського товариства (1873–1876), який був орієнтований на вивчення Київщини, Волині, Поділля, Полтавщини, а також Чернігівщини. До кола інтересів його членів увійшли статистичні, географічні, історичні, лінгвістичні, а також етнографічні дослідження.

Наприкінці XIX – початку XX ст. до справи охорони пам'яток історії та культури почали долучатися церковно-археологічні товариства та комітети. Одне з провідних місць серед церковно-історичних громадських формувань в Україні посіло церковно-археологічне товариство при Київській духовній академії, засноване 1872 р. Тоді ж при академії було відкрито церковно-археологічний музей.

Одним із основних здобутків церковно-археологічних комісій та товариств було облаштування музеїв-давньосховищ, у яких зберігались колекції предметів церковного вжитку та церковної історії, що виникли при храмах як сховища релігійних старожитностей. Першим і найбільшим церковно-історичним музеєм в Україні став Київський музей при Київській духовній академії (1872), який складався з відділів рукописів, богослужбового начиння та історичних реліквій [27, с. 76]. У 1887 р. на кошти Свято-Володимирського братства було засноване Свято-Володимирське давньосховище [22], започаткований музей церковних старожитностей у Кам'янець-Подільську при Казанському кафедральному соборі (1890) [21]. Дещо пізніше розпочали свою роботу Полтавське (1906) [19] та Чернігівське давньосховища (1908) [16, с. 8].

Наприкінці XIX – початку XX ст. активізували роботу й православні братства. Задля комплектування та поповнення давньосховищ новими експонатами, з метою подальшого їх вивчення, братства проводили археологічні розкопки. Науково-дослідна робота православних братств була тісно пов'язана й з видавничою діяльністю.

Такі ж тенденції були характерні для розвитку методичного інструментарію народознавчих досліджень. Народна творчість, етнографія здавна були одними із головних засобів пізнання життя мешканців того чи іншого краю. На хвилі виявлення інтересу до народної культури, почали з'являтися спеціальні програми-питальники, метою складання яких було виявлення старожитностей, зокрема археологічних, етнографічних, церковних, чи не найперші з них – істориків В. Татищева та Г. Міллера. В Україні це “Програма” (1779) етнографа та історика Ф. Туманського (1750–1810), що

включала в собі широкий спектр питань. До справи популяризації народознавчої діяльності долучилися єпархіальні часописи.

Принагідно відзначимо, що у 1861 р. ініціював заснування “Черниговских епархиальных известий” владика Філарет (Гумілевський). Відповідно до програми такого роду видань, часопис поділявся на дві частини – офіційну та неофіційну. Так, сторінки офіційної частини містили височайші маніфести, розпорядження місцевої єпархіальної влади, директиви Св. Синоду тощо. На шпальтах неофіційної частини – друкували нариси з історії єпархії, описи церковних старожитностей, пастирські проповіді та повчання, а також різного роду розвідки, авторами яких були священники, у тому числі – знавці місцевих старожитностей.

Однією із перших на шпальтах “Черниговских епархиальных известиях” архієпископа Філарета (Гумілевського) була надрукована “Программа для собирания сведений о древностях” (1898) [24]. Крім позицій з історій парафіяльних церков, зруйнованих стародавніх церков, цвинтарів, окремо – церковну та монастирську архітектуру, іконопис (особливо перекази про чудотворні ікони), вироби священного характеру, вона містила питання суто етнографічного характеру (зокрема про стародавні розмальовані печі, одяг, домашнє начиння тощо) [24, с. 476–479].

Суттєвим імпульсом до подальшого розгортання плідної пошукової роботи, у тому числі в напрямку вивчення традиційно-побутової культури населення краю, стали археологічні форуми. Так, під час підготовки до XII археологічного з’їзду в Харкові (1902) на шпальтах “Черниговских епархиальных известий” було розміщено п’ять методичних розробок збирацького спрямування.

Наприкінці XIX – початку XX ст. до різнопланової дослідницької роботи прилучилися також губернські вчені архівні комісії. В Україні наприкінці XIX – першій половині XX ст. діяло сім губернських вчених архівних комісій: Таврійська у Сімферополі (1887–1923), Чернігівська (1896–1919), Херсонська (1898–1910; 1915–1918), Катеринославська (1903–1916), Полтавська (1903–1919), Харківська (1915–1916) та Київська (1914–1916).

Підводячи підсумок, наголосимо, що окрім безпосереднього обов’язку, звершувача таїнств та богослужінь, священники знаходили час для реалізації своїх зацікавлень, тому активно долучались до роботи, як суто наукових, так і церковних установ, які займалися народознавчими дослідженнями.

Література:

1. Археографічна комісія [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Археографічна_комісія. – Назва з екрану.
2. Гейда О. “Черниговские епархиальные известия” : історія створення та діяльність (1861–1911) / О. Гейда // Сіверянський літопис. – 2007. – № 2. – С. 49–59.
3. Гейда О. Андрій Іванович Страдомський – маловідомий історик Чернігівщини / О. Гейда // Сіверянський літопис. – 2003. – № 5–6. – С. 45–49.

4. Гейда О. Археологічні матеріали в “Историко-статистическом описании Черниговской епархии” архієпископа Філарета (Гумілевського) / О. Гейда / Міжнародна археологічна конференція студентів та молодих вчених. – К. : “Наукова думка”, 1996. – С. 14–15.

5. Гейда О. Благодійна діяльність Братства святого Михаїла, князя Чернігівського у сфері церковно-краєзнавчих досліджень [Електронний ресурс] / О. Гейда. – Режим доступу : <http://tour-cn.ua/publ/50-1-0-441>. – Назва з екрану.

6. Гейда О. Відновлення православної ієрархії на Лівобережній Україні у першій половині XVII ст. [Електронний ресурс] / О. Гейда. – Режим доступу : www.history.org.ua/.../Чернігівська%20міс. – Назва з екрану.

7. Гейда О. До історії створення “Историко-статистического описания Черниговской епархии” / О. Гейда // Скарбниця української культури: Зб. наук. праць / Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, Чернігівське відділення Інституту української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – Чернігів, 2010. – Вип. 12. – С. 169–176.

8. Гейда О. Дослідження церковної історії Чернігівщини у першій половині XIX ст. / О. Гейда // Сумська старовина. – 2003. – № 11–12. – С. 57 – 64.

9. Гейда О. З історії вивчення церковної старовини на Чернігівщині наприкінці XIX – на початку XX ст. / О. Гейда // Україна на порозі XXI століття : актуальні питання історії. Збірник наукових праць. – К. : “Наукова думка”, 1999. – С. 132–140.

10. Гейда О. Пам’яткоохоронна діяльність церковних установ Чернігівської єпархії у XVIII – на початку XX ст. [Електронний ресурс] / О. Гейда. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/ist/2008_52/Geqda.pdf. – Назва з екрану.

11. Гейда О. Церковні архіви : принципи формування та облаштування (за матеріалами Чернігівської єпархії) / О. Гейда // Семінаріум. Історія Церкви та церковно-історичної науки / Упорядник О. Ф. Тарасенко. – Чернігів, 2008. – С. 73–82.

12. Гейда О. Чернігівська єпархія – сторінки минулого на тлі сучасності [Електронний ресурс] / О. Гейда. – Режим доступу : <http://dc-summit.info/razdely/vera/1630-chernigivska-yeparhija.html>. – Назва з екрану.

13. Гейда О. С. Історичний опис чернігівського Спасо-Преображенського собору протоієрея Іоанна Єленєва / О. С. Гейда // Чернігівські старожитності : Зб. наук. пр. / Нац. архітектур.-іст. заповідник “Чернігів стародавній”, Центр пам’яткознавства Нац. акад. наук України і Укр. т-ва охорони пам’яток історії та культури ; [редкол. : А. Л. Курданов (голова) та ін.]. – Чернігів : “Десна Поліграф”, 2012. – С. 67–72.

14. Гейда О. С. Охорона і вивчення пам’яток церковної архітектури на Чернігівщині (II пол. XVII – I пол. XX ст.) / О. С. Гейда // Сіверянський літопис. – 2004. – № 2–3. – С. 38–41.

15. Гейда О. С. Розвиток церковно-історичного краєзнавства на Чернігівщині у другій половині XIX – на початку XX ст. : до постановки

проблеми / О. С. Гейда // Україна і Росія в панорамі століть. – Чернігів, 1998. – С. 187–195.

16. Гейда О. С. Розвиток церковно-історичного краєзнавства на Чернігівщині у другій половині XVII – на початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “історія України” / Гейда Ольга Сергіївна ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – 20 с.

17. Гейда О. С. Хто був автором семитомного опису Чернігівської єпархії? / О. С. Гейда // Український історичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 179–189.

18. Гейда О. С. Чернігівські святі Михайло та Федір в історико-краєзнавчих студіях другої половини XIX – початку XX ст. / О. С. Гейда // Святий князь Михайло Чернігівський та його доба : Матеріали церковно-історичної конференції / Чернігівське єпархіальне управління, Інститут археології НАН України, Генеральна дирекція Чорнобильської АЕС, Управління культури Чернігівської обласної державної адміністрації, Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка ; Редколегія : В. П. Коваленко (відп. редактор) та ін. – Чернігів : “Сіверянська думка”, 1996. – С. 56–60.

19. Довідка про Полтавський краєзнавчий музей : За матеріалами, підгот. В. Мокляком у рамках участі у Програмі підтримки музейн. працівників 2005–2006 рр. Міжнар. фонду “Україна – 3000” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrmuseum.org.ua/ua/print/museums/show/poltkraezn. – Назва з екрану.

20. Дорошенко Д. Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу [Електронний ресурс] / Д. Дорошенко. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1962/file.pdf>. – Назва з екрану.

21. Кошель О. Між церквою і наукою : Іст. нарис діяльн. Подільського церковного іст.-археол. т-ва (1865–1920) / О. Кошель – Кам'янець-Подільський, 1998. – 52 с.

22. Мандзюк Ф. Г. Володимир-Волинський Свято-Успенський собор : Іст. нарис / Ф. Г. Мандзюк. – Луцьк : “Вісник”, 2001. – 80 с.

23. Московское общество истории и древностей российских [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/sie/11384/МОСКОВСКОЕ>. – Назва з екрану.

24. Программа для собирания сведений о древностях // Черниговские епархиальные известия. – 1898. – № 11 (Часть неоф.). – С. 469–479.

25. Російське географічне товариство [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_географічне_товариство. – Назва з екрану.

26. Русанов Ю. А. Чернігівська громада в українському національно-культурному русі у другій половині XIX – початку XX століття : історіографічний аспект : автореф на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.06 “історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни” / Русанов Юрій Анатолійович ; Національна академія наук

України інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 1996. – 20 с.

27. Хіміч Я. Мистецькі скарби Церковно-Археологічного музею при Київській Духовній Академії (1872–1923) / Я. Хіміч // Вісник Державної академії керівників кадрів культури і мистецтв. – 2006. – № 2. – С. 75–79.

28. Ципляк Н. О. Чернігівська духовна семінарія у соціокультурному та громадському житті Північного Лівобережжя (кінець XVIII – початок XX ст.) : автореф на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 – “історія України” / Ципляк Наталія Олегівна ; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2012. – 19 с.

Слесаревский Юрий Валериевич
Студент ЧДУ ПР

СТРАНИЦЫ ИЗ ЖИЗНИ ЧЕРНИГОВСКОЙ ЕПАРХИИ НАЧАЛА XX В. ПО МАТЕРИАЛАМ ЕПАРХИАЛЬНОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПРЕССЫ

Из местных известий Черниговской епархии за 1903 г., события которые способствовали развитию.

14-го февраля прибыл в Чернигов новый начальник губернии статский советник Алексей Александрович Повстов, занимавшее ранее должность Вице-губернатора. 18-го февраля бывший губернатор, тайный советник Евгений Константинович Андриевский, Высочайшее назначен на должность Начальника Главного Управления почты и телеграфов, отбыл вместе с семейством на новое место своего служения в Петербург. 23-го февраля в помещении Елецкой церковно-приходской школы происходили чтения о клятвах собора 1667 года, которые вёл преподаватель Черниговской духовной семинарии иеромонах Евгений. На собрании присутствовали старообрядцы, которым о. Евгений объяснил заблуждения по ключевым их позициям в вопросах вероучения. В дальнейшем старообрядцы подобные чтения не посещали.

Один из благочинных Черниговской Епархии донес, что в церквях вверенного ему округа с давних времен вошло в привычку проводить таинство брака вечером, от этого вызывает неподобство и смех, производит в храме шум. Черниговская Духовная Консистория постановила: употребить пастырское воздействие на прихожан верных им церкви и совершать таинство брака днем.

Также не без внимания осталась деятельность Братства св. Михаила которым главная задача стояла: 1) оградить православное население епархии от влияния ложных учений и в привлечение в лоно св. Церкви раскольников-старообрядцев, штундистов и других заблуждающихся; 2) распространение религиозно-нравственного просвещения в духе Православной Церкви. Братство

активно вело просветительскую деятельность, а именно: 1) заботилось о том чтобы законоучетили церковно-приходских школ на уроках знакомили детей с расколами и их заблуждениями; 2) обращало внимание на благоустройство церковно-приходских школ; 3) утверждало тематику бесед вне богослужения; 4) заботилось о возможно широком распространении печатных изданий; 5) пополняло библиотеку новыми книгами и прочее.

23-го марта 1903 года в Малиноостровском монастыре Новозыбковского уезда происходило весьма скромное, но редкое торжество. Чествовали поднесение наперстного креста с украшениями настоятельнице монастыря, игуменье Еликониде, приложившей много сил и энергии на благоустройство обители.

Также в этот 1903 год вышли душе полезные книги:

1) «Борьба со штундою» свящ. Иустина Ольшевського, епархиального наблюдателя церковных школ миссионера Полтавской епархии. Указанная брошюра представляет собой краткий обзор семи бесед о штундизме, веденных автором на педагогических курсах в г. Карловке Константиноградского уезда Полтавской губернии. В первой беседе автор говорил о происхождении и распространении штундизма, во второй – излагал сущность заблуждения секты; в третьей – указывал средство борьбы с нею; в четвертой давал ряд практических указаний миссионерским деятелям; в шестой предлагал миссионерскую программу преподавания Закона Божия; в седьмой указывал свод библейских текстов, которые подтверждают эти истины и обличают заблуждения штундистов.

2) «Раскол и его путеводители» свящ. Константина Попова содержит 54 рассказа, в которых он знакомит читателей с характером мирозерцания и внутренней жизни раскольников, показывает их недостаточную образованность и осведомленность, рутину и малограмотность.

3) «Сборник пастыря. Сборник статей и заметок по вопросам пастырского служения» свящ. Серапиона Брояковский представляет собой сборник статей и рассказов и служит современным практическим пособием для поиска ответов на животрепещущие вопросы, возникающие в деятельности сельского пастыря.

Огромный интерес представляет помещенный на страцах издания отчет о том, «что читает наш православный сельский народ и как ему помочь в выборе чтения». Число грамотных в каждом приходе из года в год увеличивается и вследствие этого в среде простого народа усиливается жажда чтения и знаний. Таким образом, стали издаваться дешевые книги для народа в тысячных экземпляров. Для духовенства эти явления не могут считаться безразличными: чтение сильно влияет на склад мыслей и убеждений всякого человека, а особенно на необразованного, каков наш крестьянин. Поэтому вопрос о том, что читают прихожане, должен интересовать каждого священника, заботящегося о духовном развитии своей паствы. Владимирским земством был проведен опрос местных жителей касательно того, какие книги для чтения распространены у них. Один священник писал: «хотя любовь к чтению у крестьян и есть, но за неимением книг остается бесплодной». Крестьяне отдавали предпочтения книгам духовно-нравственного содержания, житиям

святых и религиозно-нравственным книгам. Из этих данных священник может подчеркнуть для себя мысль, что наш народ до сих пор ещё хранит ту любовь к «божественным» книгам. Что даёт духовенству в этом случае? Пусть они прежде всего внимательно следят за тем, какие книги читают его прихожане. Узнать это можно из разговоров с крестьянином, а особенно – при посещении домов прихожан. Жажду народа к духовному чтению нужно удовлетворять положительным путём – распространением среди него подходящих религиозных- нравственных книг. Теперь таких книг и листовок выходит много. Их издают и монастыри (напр. «Троицкие листки»), и журналы (напр. «Воскресный день», «Кормчий», «Миссионерское обозрение»), и братства (напр. Пресвятой Богородице в Петербурге), и религиозно-нравственные общества и отдельные книгоиздатели (Тузов, Бримантов и другие)...

Отдельно на страницах ЧЕИ печаталась информация касательно и женского епархиального училища. В училище преподавали специалисты I класса, а именно: прот. Афанасий Тупотило, кандидат академии, священник Николаевской церкви г. Чернигова Василий Покашевский, кандидат богословия и другие. В ходе воспитания и обучения Совет и преподаватели с точностью следовали Высочайше утвержденным для епархиальных женских училищ уставу и программе, а также руководствовались распоряжениями Святейшего Синода и учебного комитета. Поведение в течении всего учебного года было вполне доброе.

Напоследок хочется отметить, что духовная жизнь Черниговской епархии развивалась с каждым днем и это развитие помогало людям заглянуть во внутренний мир своей души.

Бричка Анна Володимирівна
Аспірантка НАКККиМ

ЗВ'ЯЗОК ВИДАТНОГО УКРАЇНЦЯ ПАЇСІЯ ВЕЛИЧКОВСЬКОГО З ЧЕРНІГІВСЬКОЮ ЗЕМЛЕЮ

В історії української культури в цілому та православної церковної спадщини зокрема Паїсій Величковський займає особливе місце. Проте, життя, діяльність і творчість П. Величковського як і раніше залишаються недостатньо дослідженими. Більш того, часто діяльність П. Величковського розглядається однобоко, дослідником береться лише його окрема частинка, чи період біографії та подається ніби повноцінний огляд його духовної спадщини. Такі автори часто навіть і не підозрюють, що, висмикнувши слово з контексту, вони спотворили те, що говорив Величковський, що він робив. Тому дослідження біографії Паїсія Величковського наразі є вельми актуальним.

Діяльність преподобного П. Величковського була різноманітна. Він був і аскет-подвижник, і вчитель благочестя, і мудрий начальник монастирської громади, і старець. З його ім'ям цілком обґрунтовано пов'язують відродження чернецтва в Молдавії, Румунії, Росії, Болгарії, Сербії. Сам, подаючи приклад аскетичного життя, він мудро керував створеним ним чернечим братством і зумів виховати сонм подвижників, гідних своїх наступників і продовжувачів своєї справи.

Паїсій Величковський (в миру Петро Іванович Величковський) народився 21 грудня 1722 року в Полтаві. Паїсій походив із сім'ї з багатими релігійними традиціями, що не могло не вплинути на його світогляд. Батьки майбутнього старця були люди освічені й талановиті. Сім'я Величковських займала вагомє місце в Полтаві і користувалася повагою громадян.

Вже з дитинства Петро читає Біблію та твори святих отців. Він перечитав усі духовні книги, які тільки знаходив у своєму будинку і в соборній бібліотеці: Святе Письмо Старого і Нового Завіту, життя святих, повчання святого Іоанна Златоустого і святого Єфрема Сирина і багато інших книги.

З дитинства Петро Величковський проявляє здібності до «мовчазної медитації» практиків ісихазму¹. Так, Петро був дуже тихим, лагідним, серйозним, мовчазним і глибоко релігійним хлопчиком. Петро став усамітнюватися в своїй кімнаті, віддаючись, за його власним висловом, «ненаситному читанню» книг і молитві. Його мовчазність була разюча. Рідні цілими днями не чули від нього жодного слова.

У віці 13 років Петро вступив в Київські Братські училища, початкову щабель Київської Академії, де провчився три роки. Мабуть, успіхи його були виняткові, однак юнак вважав, що в шкільній програмі занадто багато уваги приділяється античним язичницьким авторам, і необґрунтовано мало – писанням святих отців. Ще тоді, в шкільні роки, він встановив для себе три правила: якщо ближній мій грішить, його не засуджувати; ні до кого не мати ненависті; від щирого серця прощати образи.

Восени 1738 Петро Величковський, залишає навчання і йде від світу. Йому майже сімнадцять років. Починаються його мандри по монастирях в пошуках духовного росту і починаються вони з Чернігівської землі. Подорож Петра до Чернігова та Любеча не була спонтанною, а, скоріш за все тісно пов'язаною з внутрішньою потребою духовного вдосконалення та пошуком ідеальної моделі чернечого співжиття. Перебуваючи декілька днів у ієромонаха Пахомія в Чернігівському Борисоглібському монастирі, відвідавши печери, вклонившись чудотворній Іллінській іконі та побувавши у друкарні, в якій майже десять років пропрацював його прадід видатний поет Іван Величковський, Петро отримує пораду йти у Любецький Антонієвський монастир. 6 серпня 1741 р. Петро був пострижений в рясофори з ім'ям Платон.

Далі його маршрути охоплюють Лівобережну Україну, потім Платон разом з іншими братами переселяється в Києво-Печерську Лавру. Він думав,

¹ Ісихазм походить від грецького слова ісихія – «мовчання», «внутрішня тиша», внутрішній спокій

що подальше життя проведе в Лаврі, але, згадавши свій намір піти зі світу в мандрівництво, прийняти Христові злидні і знайти духовного наставника, в 1742 р. залишає Україну, вступає в межі Валахії і поселяється в скиту Треінстені.

У Валахії Платон перебував майже чотири роки. В цей час він вивчає румунську мову, але головну мету свого перебування бачить в отриманні від тамошніх старців настанов з практики ісихазму.

Подальші мандри приводять його на Афон, де він провів 17 років. Це були роки духовного зростання і вибору подальшого шляху. Тут, при постригу в мантию старцем Василем Поляномерульским (з яким, в наслідку, його пов'язувала міцна дружба), Петро-Платон отримав ім'я Паїсій.

Він активно займається пошуками книг, творів святих отців, які розповідають про чернече життя, можуть допомогти в його вдосконаленні. На Афоні почала своє існування громада Паїсія, склалися і ті принципи монастирського життя, якими будуть відрізнятися його монастирі.

Старець Василь Поляномерульски пояснив небезпеку самотньої безмовності Паїсія Величковського і необхідність жити гуртожитком для початківця подвижника. П. Величковський, підкоряючись радам старця, приймає юного ченця Віссаріона, який зі «сльозами благав» прийняти його до себе в учні.

Слідом за Віссаріоном потягнулися й інші. П. Величковський спочатку так само відмовляється прийняти їх до себе, стати для них духовним керівником, посилається на своє невміння і недосконалість. Але врешті-решт погоджується.

Таким чином, з'явилася громада Паїсія Величковського, з якої потім «виросло» кілька монастирів. Вже на самому початку, ми бачимо прагнення Паїсія Величковського влаштувати спільне життя по-євангельському, на підставі писань святих отців. Саме євангельський ідеал, який закладений у писаннях святих отців, і став основою принципів, на яких будувалася життя монастирів Паїсія величковського. Це буде відображено і в статуті, який він складе для свого братства, і в його листах про чернече життя.

Громада зростає, і в 1758 р. П. Величковського висвячують на священника. Оскільки число насельників дедалі збільшується, Паїсій просить у монастиря Пантократора порожню келію пророка Іллі. Авторитет старця був настільки великий, що колишній патріарх Константинопольський, який тоді проживав у монастирі Пантократор, обрав його духівником.

Тим часом, число братії в Іллінському скиту продовжувало зростати. Через тісноту приміщень, відсутність коштів, непомірні податки старець Паїсій був змушений відмовляти в прийомі новим братам, і це спонукало його шукати іншу обитель. Саме це й посприяло поверненню Паїсія Величковського до Валахії.

Залишаючи Афон, Паїсій Величковський вивіз із собою не лише книги, які йому вдалося зібрати на Святій Горі, а й міцне братство, основи якого були закладені завдяки писань святих отців.

Подальше життя Паїсія Величковського було пов'язана з Молдовою і Валахією. Останні роки він провів в найбагатшому Нямецькому монастирі. Братство, яке зібралось навколо нього ще на Афоні, розрослося настільки, що займало тепер кілька монастирів. Тільки в одному Нямецькому проживало понад тисячу осіб. Був ще Секульський монастир і кілька скитів, старцем і духовним керівником яких був Паїсій Величковський.

Книжкові заняття – переклади і листування святоотецьких праць – отримують в Молдові подальший розвиток. Старець Паїсій не тільки сам перекладав, а й залучав до цього заняття ченців, схильних до книжкової справи, направляв їх вчитися давньогрецької мови в Бухарест. Була створена велика перекладацька школа.

Вивчаючи біографію старця, підкреслимо, що пуповиння роду Величковських було зосереджене у Любечі на Чернігівщині з якого вийшло чимало знатних постатей. Отже, Паїсій Величковський походив із сім'ї з багатими релігійними традиціями, що не могло не вплинути на його світогляд. П. Величковський вже змалку читав Біблію та твори святих отців. Почерпнуті із писань святих отців знання та власний духовний досвід зумовили подальший шлях Паїсія Величковського як аскета, практика «мовчазної медитації» ісихазму, вчителя благочестя, мудрого начальника монастирської громади і старця. Намагаючись поширити слово святих отців, завдяки своїй великій ерудиції та вченості, П. Величковський фактично створив слов'янську аскетичну літературу, наблизивши до слов'янського чернецтва саме першоджерело чернечої освіти. Ґрунтуючись на слові святих отців, він побудував чернечу громаду на засадах любові, рівності, взаємоповазі, безкорисливості, баченні Господа у кожному.

Махонін Сергій Сергійович
Студент ЧДУ ПР

ІСТОРИКО - СТАТИСТИЧНИЙ ОПИС ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ ЧЕРНІГІВЩИНИ

Святитель Філарет (Гумілевський) за своє життя залишив багато робіт різного жанру. В основі робіт архіпастиря, як зазначав митрополит Мануїл (Лемішевський), була критика. Але писав владика ясно, розкривав тему і чітко доносив інформацію.

Будучи з 1848 р. єпископом Харківським та Ахтирським, святитель Філарет написав свою відому працю – «Історико-Статистичний опис Харківської єпархії», що характеризує владика як відповідальну, впевнену особистість, та соціального перфекціоніста.

З 1859 р. – Святитель Філарет займає Чернігівську та Ніжинську кафедру. За роки перебування на цій кафедрі, архіпастир написав «Історико-Статистичний опис Чернігівської єпархії», який нараховує 7 томів, і друкувався з 1873 р. уже після смерті автора. Саме цю працю ми і розглянемо.

Порівняємо стан приходів Чернігівської єпархії в описах владики Філарета (у ХІХ ст.) із станом на сьогоднішній день.

Мета дослідження: на основі розглянутих даних, дати оцінку культурній і духовній спадщині, станом на сьогодні, а також вказати фактори, які впливали на теперішню ситуацію.

Ми зробили певну вибірку, керуючись сучасним станом храмів, та кількістю прихожан:

1.Салтикова Дівиця.

Станом на ХІХ ст. , у містечку два храми:

1) Свят. Миколая (прихожан на 1860 р.: 466 ч.; 490 ж.)

2) Апостолів Петра і Павла (прихожан на 1860 р.: 241 ч.; 258 ж.)

Станом на ХVІІІ ст., у містечку було ще три святині – Успенський храм (мав при собі школу), храм архангела Михаїла (при ньому була школа, сінокіс та сад), який був закритий після 1830 р.; древній храм Різдва Христового, про який мало відомо.

На сьогоднішній день, Салтикова Дівиця має статус села із населенням у 1200 осіб. До 2006 р. храму в селі не було, але за допомоги вихідця із цього села, було побудовано храм із дзвіницею в честь свят. Миколая. Храм вражає красою архітектури, величним розписом і великим позолоченим іконостасом. Відкритий був 29 листопада 2006 р.

2. Куликівка

За переказами, храм стоїть на місці двору першого поселенця. Дата заснування першого храму не відома. Храм освячений в честь архістратиґа Михаїла, збудований із дерева. 1734 р. сталася пожежа, храм згорів. У тому ж році його відбудовують. 1781 р. недалеко від старого дерев'яного храму будують новий із каменю, теж у честь архістратиґа Михаїла. 1787 р. будівництво завершено. Храм не відзначався архітектурною довершеністю, але міцний (товщина стін – один метр). Однокупольний, висотою 70 ф., довжиною – 68, шириною – 40. Покритий залізом, обштукатурений всередині і зовні. Іконостас дерев'яний, у три яруси із різьбою та позолотою. 30-ті рр. ХХ ст. був закритий. У середині храму поставили млин. Але у роки Другої світової війни 20 березня 1942 р. був відремонтований і відкритий, і з тих часів ніколи не закривався. На сьогоднішній день, у містечку діє саме цей кам'яний храм архістратиґа Михаїла. Храм перебуває у чудовому стані, і підтримується силами священника і прихожан.

3. Киянка

У селі храм свят. Миколая побудували 1744 р. із будинку, який служив тимчасовою резиденцією архієрея, і був недалеко від села. Вже в той час, до

приходу Киянки входили селища Жолвитка та Гушин. У роки Другої світової війни, 1943 р., Великодню літургію правили у церковно- парафіяльній школі, так як діючого храму не було. Лише 1993 р., з благословення митрополита Чернігівського та Ніжинського Антонія, була зареєстрована місцева спільнота в честь свят. Миколая. Місцева влада передала спільноті стару будівлю школи, де 1943 р. служили Пасхальну службу. Розпочалися активні ремонтні роботи. З часом, територію храму обнесли парканом, зробили опалення, перекрили дах. На сьогоднішній день, силами священика та прихожан, храм стає із кожним днем тільки краще.

4. Березна

Станом на 1874 р. у містечку був кам'яний Соборний храм в честь Благовіщення Богородиці. Храм мав два вівтаря та три престоли, бокові – св. Вмч. Георгія та свят. Миколая. При храмі була тепла церква в честь Святої Троїці із дзвіницею. Збудований храм ще 1780 р. на місці дерев'яного, який згорів від удару блискавки. Був також і храм св. Вмч. Варвари, який відновили у 1824 р. Храм Вознесіння збудований 1761 р., мав три престоли, бокові – св. Вмч. Георгія та свят. Миколая. Це козацький, великий храм, побудований без використання ні одного цвяха. Храм Успіння Божжої Матері, збудований 1693 р. і дерев'яна Церква Покрова, збудована 1692 р., і була до 1780 р. соборною.

Усі ці храми були всередині міського валу. А за його межею – храм апостолів Петра і Павла, збудований 1700 р.

Таким чином, у містечку, станом на 1874 р. було не менше шести діючих храмів (кількість усіх храмових будівель – не менше 10) і не менше 5 дзвіниць. Станом на 1935 р. із десяти храмів не діяв не один. У 30-ті роки ХХ ст., Соборний храм Благовіщення був закритий. Місцеве населення розбирає цегляну кладку храму для власних потреб. 1943 р., під час бомбардування німецькими військами м. Березна, снаряд влучив у Благовіщенський храм. Споруда не зазнала великих пошкоджень. Після війни, місцеві продовжували розбирати храмову споруду. Місцевою владою було вирішено підірвати храм, а цеглу та інші матеріали передати для потреб колгоспу. Храм Вознесіння порівнювали із найкращими світовими зразками. Храм зруйнували перед війною. Уціліла лише одна ікона Георгія Побідоносця. Вона потрапила у Київський музей укр. Мистецтва. Храм Покрова Богородиці у 30-ті р. ХХ ст. перетворили у будинок культури.

Храм апостолів Петра і Павла у військові роки був госпіталем. Померлих ховали прямо під стінами споруди. 1945 р. храм було передано вірянам, але через 17 років – знову закрили. Храмову споруду було передано місцевій школі. Місцева влада мала намір перебудувати храм на спортзал. Після знесення купола роботи припинились, і відновились у середині 80х р. ХХ ст., коли місцеве населення збирало підписи про передачу храмової споруди у власність церковної общини. Після відмови зі сторони влади, у м. Березна почався бунт. Люди взялися за руки і стали живим парканом навколо храму, і за ніч збудували великий паркан. Влада передала будівлю храму вірянам. До будівлі храму із південної сторони збудували приміщення, у якому є діючий

храм в честь Покрова Богородиці. Станом на сьогоднішній день, храм апостолі Петра і Павла відбудовується.

5.Седнів

Перший храм датувався ще роком заснування містечка, та був у честь вмч. Георгія. 1767 р. – він був уже настільки старий, що у ньому не звершувались богослужіння. У 1866 р. ще раз перебудовувався, дзвіниця і великий притвор збудували у 1882 р., і обнесли храм цегляним фундаментом.

Храм Покрова Богородиці, збудований у 1715 р.

Храм Різдва Богородиці, збудований у 1690 р. всередині давнього замку.

В храмі були такі ікони:

- Таємна Вечеря. Рибейро (оригінал)
- Madonna de la Segiolla. Рафаель Санті
- Різдво Христове. Маротті
- Спаситель. Дольче Карло
- Ікони Спасителя та Різдва Богородиці, написані Андрієм

Івановичем Лизогубовим.

Також, за містечком був храм Воскресіння Хрмстова, а неподалік від нього – храм Успіння Богородиці. До наших днів зберігся дерев'яний храм св. Вмч. Георгія, який почали відновлювати у 1970 р. Роботи не були завершені повністю. Пізніше, храм відновили, і він зберігся до наших днів у тому ж вигляді, яким був за часів св. Філарета. Тільки тепер він не має старої дзвінниці і старого притвору.

Зберігся і храм Воскресіння Христова, який має ще і престол в честь Благовіщення. В даний час – діючий. На погості Воскресенського храму був похований місцевий подвижник – Григорій Мирошников. У роки, коли храм був закритий, був похований на центральному кладовищі. 2006 р. на могилі поставили кам'яний хрест та плиту із портретом подвижника.

Зберігся до наших днів і храм Успіння Богородиці, який був збудований 1860 р. – нині теж діючий.

Таким чином, підводячи підсумок, зазначимо, що ситуація різко змінилася. Звичайно, ми маємо наслідки революції 1917 р., яка впевнено відкинула релігію. Не пожаліли святиню навіть із культурної її важливості. Войовничий атеїзм залишив нас можливості відвідати старовинні храми. Православна віра сьогодні зцілює свої рани. Храми відбудовуються. Але головним питанням було, є, і буде – кому молитись у цих храмах? Адже, беручи до уваги ситуацію на сільських приходах, кількість прихожан менша, у порівнянні з ХІХ ст. Це знову таки плоди революції 1917 р. та пропаганди атеїзму. В першу чергу, слід відновлювати духовність в душах людей, і вони самі будуть хотіти відбудовувати храми. По словам Тертуліана: “душа по природі християнка”, і спостерігаючи за ситуацією у суспільстві, люди повертаються до Бога. Тому, будемо сподіватися на краще, та робити все, що у наших силах.

Федорович Анна Андріївна
*Вчитель II категорії загальноосвітньої школи №3 м. Чернігова,
магістр педагогічної освіти*

ЧЕРНІГІВСЬКА ЗЕМСЬКА ФЕЛЬДШЕРСЬКА ШКОЛА: МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДУ

Згідно з «Положенням про губернські і повітові земські установи» поряд з іншими обов'язками щодо розвитку місцевого господарства до компетенції земств належало завідування земськими лікувальними і благодійними закладами, турбота про опіку бідних, невиліковно хворих та божевільних, а також сиріт і калік, заходи, спрямовані на припинення жебрацтва, піклування про народну освіту, народне здоров'я і в'язниці тощо. Відповідно до цього, земські видатки поділялись на обов'язкові і необов'язкові (на народну освіту, медицину, ветеринарію, утримання органів управління і т.п.).

Необов'язкові видатки за 24 роки (1866 – 1890) зросли з 43,6 до 53,2%, що свідчить про переорієнтування земської діяльності; адміністративні видатки скоротилися з 14,4 до 7%, на освіту та медицину зросли відповідно з 7,6 до 14,7% із 9,2 до 15,5%. Це є доказом активної ролі земства у створенні народної школи та поліпшення медичного забезпечення населення.

У земських бюджетах найбільшу частину становили видатки соціального характеру – на медицину і народну освіту. Земства остаточно спеціалізували та виокремили медицину й народну освіту, що було важливо з погляду відкриття ясел для дітей, встановлення стипендій, організації опіки над хронічними хворими, сімейної опіки над душевно хворими.

Чернігівське земство витратило чимало коштів на фельдшерську школу. Проаналізуємо обсяги видатків й статті їх використання. У 1867 році земство асигнувало 550 руб. 24 коп. на перебудову кам'яного флігеля, де знаходилася лазня, з метою пристосування її для приміщення фельдшерської школи. У 1868 році в будівлі були знов зроблені перебудови, на які витрачено 239 руб. 6 коп. Того ж року була вперше виконана стаття, на утримання школи – виділено 2667 руб. 8 коп. Наступного року перебудови в школі ще продовжувалися, хоч і незначні, видатки становили 2304 руб. 26 коп. Протягом 1870 – 1871 років сума витрат склала 5379 руб. 65 коп.

З 1872 року постановою земських зборів утримання фельдшерської школи переводиться на рахунок губернських витрат і в той же час починається розширення бюджету школи. Того року було виділено 3 293 руб. 83 коп.

У 1885 році відкрили лабораторію, придбали для неї мікроскоп, на що витратили 400 руб. На той час школа мала бібліотеку, фізичний кабінет, лабораторію з мікроскопо-хімічним гістологічним приладдям, анатомічну залу і патолого-анатомічну колекцію. У 1885 році бюджет закладу склав 12924 руб. 37 коп.

У 1887 році виділили 9304 руб. 60 коп. Того року стали вперше видавати випускникам-фельдшерам довідкові книги з хірургії, анатомії, фармакології, інших предметів для практики. У 1888 році бюджет школи склав 9845 руб.

74 коп., що на 541 руб. 14 коп. більше. Наступного 1889 року було розширено приміщення школи, оскільки третій клас довелося перенести в окрему кімнату при лікарні аби учням було ближче до лікарні, де проходила їхня практика. Утримання школи склало 9236 руб. 56 коп. Протягом 1890 – 1891 років шкільні видатки сягали 18465 руб. 85 коп. (9094 руб. 02 коп. у 1890 році і 9371 руб. 83 коп. у 1891 році).

Видатки 1892 року склали 9 659 руб. 64 коп. Були виписані періодичні видання: «Природа і полювання» та «Фельдшер». Підписку продовжили і в 1893 році: «Всесвітня ілюстрація», «Світ Божий», «Дитяче читання», «Фельдшер», в результаті чого шкільні видатки сягали 9 524 руб. 26 коп.

У 1894 році шкільна бібліотека знову поповнилася значною кількістю творів російських й іноземних авторів. Всього було придбано 51 екземплярів, не рахуючи 14 брошур, виданих Санкт-Петербурзьким комітетом письменності. Продовжували виписуватися вищезазначені журнали. Витрати школи склали 9 828 руб. 46 коп.

Видатки 1901 року зафіксовані постатейно. Як ми бачимо, витрати збільшилися. Якщо проаналізувати постатейно, то на зарплату виділяли 4450 руб. 89 коп., порівняно з 1884 роком більше на 150 руб. 33 коп., також зросли видатки на навчальні посібники, сягнувши 806 руб. 87 коп. (нагадаємо, що в 1884 році вони склали 163 руб. 96 коп.). Освітлення, опалення, страхування та розваги поглинули 826 руб. 06 коп.

Що стосується стипендій Чернігівського губернського земства на фельдшерсько-акушерських курсах, то у 1897 році члени губернської земської управи представили на зборах 33 чергової сесії доповідь, в якій торкнулися одного з питань земської медицини. Мова йшла про брак фельдшерок-акушерок, тому управа запропонувала заснувати 10 стипендій. Потреба у цьому була, оскільки, як вказувалося вище, жінки зі своїми проблемами радше зверталися до фельдшерок, ніж до чоловіків-фельдшерів. З іншого боку, навіть наявні фельдшери виявилися перевантаженими повсякденною роботою, тому для акушерської справи потребувалися додаткові кваліфіковані кадри – акушери. Підготовка акушерок коштом Чернігівського земства розпочалася з кінця 70-х років XIX ст.

У 1897 році було відкрито при чоловічій фельдшерській школі паралельні класи для фельдшерок. Але, як виявилось, земці трохи поспішили: після двох випусків ці класи довелося закрити через брак слухачок. Потрібно було шукати фельдшерок-акушерок на стороні, і ці пошуки не завжди виявлялися успішними. Відтак у 1897 році вирішили заснувати 15 стипендій (по 1 на кожен повіт) по 180 руб. на рік для тих, хто навчався в провінційних фельдшерських школах і по 250 руб. для тих, хто навчався в Петербурзі і Москві. При цьому пропозиція брати від стипендіаток підписку про обов'язок відпрацювати земству за стипендію була відхилена.

У наступному 1898 році управа доповіла зборам про те, що є вже 12 осіб, які скористалися установленими минулого року стипендіями, на Різдвяних курсах у Петербурзі, на Єкатерининських у Москві, у фельдшерській школі у Воронежі. Земство у свою чергу збільшило кількість стипендій до 45 (по 3 на

кожен повіт) з тим, щоб щорічно їх призначалося не більше 15, зрівнявши розмір всіх стипендій до 250 руб. Було також піднято знов питання про те, щоб забезпечити роботу майбутнім фельдшерам-акушеркам і лікарським помічницям, шляхом взяття від них підписки про зобов'язання відпрацьовувати за своє навчання – рік за 1,5 року. Ця пропозиція викликала багато заперечень, підставою яких була упевненість в тому, що і без цих обов'язків стипендії принесуть користь, зобов'язання ж перед земством по суті нічого не давали. Проте ухвала про взяття підписки була затверджена.

Звіт 1899 року засвідчив, що дівчата отримали вже 31 стипендію, у 1900 році їх було 41. У 1901 році було зараховано ще 4 нових стипендіатки, але до кінця звітнього року їх кількість залишилася сталою, оскільки, по – перше, 2 закінчили вже курс, а, по – друге, виникли обставини, що змусили декількох стипендіаток припинити навчання на деякий час або назавжди.

У звіті за 1902 рік знаходяться відомості, що чисельність всіх стипендіаток за весь період існування закладу була 69, з яких 25 осіб вибули: 9 з різних причин і 16 – по закінченню курсу. З-поміж останніх на службі земства перебували тільки 5 осіб. Витрати земства на забезпечення жіночим медичним персоналом за цей період досягли 37500 руб.

Аналіз кошторисних витрат на Чернігівську земську фельдшерську школу засвідчив, що вони мали тенденцію до зростання в порівнянні з першими роками існування закладу. Із скромної цифри 2-3 тис. руб. вони майже доведені до 12000 руб. Потреби школи розширювалися як в кількісному, так і в якісному плані, і земство завжди охоче задовольняло їх. Загальна сума витрат на школу обійшлася земству за 33-літній період її існування у 280416 руб. 51 коп. Розділивши цю суму на кількість навчених за цей період фельдшерів – 353 особи, отримаємо 794 руб. 38 коп. – вартість підготовки одного земського фельдшера. Водночас розділивши цю суму на 353 плюс 110 (як вказано в архівних даних), тобто на 463 всіх учнів отримаємо 605 руб. 65 коп. – вартість навчання однієї особи. Певно, можна погодитися з думкою одного з гласних, що земство зробило фельдшерську школу «ситою по горло».

У той же час залишається невирішеною проблема раціонального розподілу медичних коштів, а оплата фельдшерської праці за обставин постійного зростання інфекційних хвороб потребувала свого подальшого збільшення. Крім того, постійне тертя фінансових питань між представниками місцевої влади на Чернігівщині і медичною громадою призвели до гальмування процесу створення ефективної санітарної системи та своєчасного епідеміологічного моніторингу. Ці прорахунки в організації системи охорони здоров'я однозначно відбилися на якості надання медичних послуг, що в подальшому спровокувало погіршення епідеміологічної ситуації в Чернігівській губернії.

Таким чином, підсумовуючи викладене, зазначимо, що Чернігівське земство вишукувало різноманітні способи задля забезпечення в необхідній мірі коштами фельдшерську школу, асигнуючи одноразові цільові та щорічні видатки на потреби закладу. У перше десятиріччя свого існування земська медицина краю не відчувала гострого дефіциту в питанні фінансового

забезпечення свого розвитку. Земські установи Чернігівщини отримали від держави значну матеріальну підтримку для покращення системи охорони здоров'я, що суттєво вплинуло на загальний рівень медичного обслуговування. За умов фінансового благополуччя земські лікарі міцно трималися за свої робочі місця, і тому кадрова плинність в земській медицині була майже відсутня.

Мамчич Олена Борисівна

Завідувач кафедри мов і методики їх викладання

ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка,

кандидат педагогічних наук, доцент

ДУХОВНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Сучасна система освіти передбачає створення умов для самореалізації особистості. Основна мета навчання та виховання – професіоналізм майбутнього фахівця. Отже, «якість вищої освіти – це сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства" .

Духовна культура створює особливий світ цінностей, формує та задовольняє інтелектуальні, емоційні потреби особистості, адже «класичною тріадою духовної культури є: істина, добро, краса». До складників духовної культури ми відносимо знання, інформацію, значення, норми, звичаї. Особистість – це сукупність суспільних відносин, але вона є такою настільки, наскільки реалізується у діяльності. Як зазначав О. Леонтьєв, поняття особистості так само, як і поняття індивіда, виражає цілісність суб'єкту життя, це особливе цілісне утворення, нею не народжуються, а стають. Доведено, що виховати особистість здатна тільки особистість, яка завжди визначається духовністю, інтелігентністю, рівнем інтелекту, повагою до себе і до інших, почуттям власної гідності і, безперечно, вмінням відчувати **Слово** і вдало ним користуватися. Саме такий учитель може задовольнити потреби сучасного суспільства. На думку Ш. Амонашвілі, «...слово «вчитель» після слова БОГ очолює усі слова в усіх мовах « Отже, навчити розуміти слово необхідно і можливо. Варто тільки намагатися формувати особистість майбутнього педагога таким чином, щоб духовність і культура переважала б в усьому, і перш за все – в знаннях. Основна мета початкової школи – допомогти дітям в інтелектуальному, духовному, емоційному, фізичному та соціальному розвитку, створити їм відповідні умови для навчання. Саме тому поняття "**мовна особистість**"(В.Виноградов) є зараз особливо актуальним,

консолідуючи підходи таких наук, як психологія, комунікативна лінгвістика, педагогічна риторика, лінгводидактика. Мовна освіта й мовленнєвий розвиток учнів – одна з центральних проблем сучасності, але сьогодні проблема оволодіння мовою – це проблема не стільки лінгвістична, скільки соціально-психолого-педагогічна. Аналізуючи її, неможливо не взяти до уваги, що рівень підготовки вчителя є відповідним рівнем професійної майстерності високоосвіченої мовної особистості, адже освіченим є той, хто володіє високим рівнем культури та духовності.

Концептуальною ідеєю дослідження є положення про те, що формування лінгвістичної культури майбутнього вчителя є соціальною вимогою, базується на психолого-педагогічній теорії і практиці, спрямовано на реалізацію міжособистісних відносин у професійній діяльності і створення умов для вдосконалення мовної та мовленнєвої культури студентів на засадах кращих національних духовних традицій

Саме мова, її вивчення – це перш за все шлях набуття знань для того, щоб потім, поступово накопичуючи їх, послідовно передати нащадкам найважливіше, найцікавіше. Відомо, що мова бере участь у творенні людини, оскільки мова сама в собі має свого роду енциклопедію знань (А. Білецький). І дійсно, енциклопедичний рівень мовних знань може мати будь-яка людина. Важливо, якщо ці знання має фахівець, учитель, який вільно володіє граматично правильно спрямованим головним знаряддям їхньої передачі – словом. Саме тоді можна сподіватися, що вчителеве слово позитивно впливатиме на результат навчання та виховання учнів. Мова є не тільки предметом навчання, а й засобом духовного плекання особистості. Отже, і мовна особистість, якою повинен бути вчитель, теж не виникає сама по собі. Сприяє цьому саме "освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави, оскільки метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства ..." . Вона складається не тільки з особистісних характеристик людини взагалі, а є результатом об'єднаних зусиль співпраці викладача та студента. Звідси і **актуальність дослідження**.

Метою дослідження є визначення, наукове обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічної технології формування професійної – лінгвістичної – культури майбутнього вчителя у вищих навчальних закладах та вироблення таких спеціальних прийомів для організації процесу набуття теоретичних знань, практичних умінь і навичок, що сприяють підвищенню рівня мовної обізнаності студентів, духовної культури педагогічної особистості.

Саме мова та мовлення, вміння володіти ними складає "індивідуальний тезаурус" особистості. О.Лазурський, досліджуючи особистість, дійшов висновків, що кожна особистість здійснює відповідний шлях розвитку, досягаючи, зрештою, того чи іншого рівня, отже, розвивати особистість означає розвивати її у постійному контакті із суспільством. Адже мова, "як дзеркало, відображає обидва світи: поза людиною, тобто той, що її оточує, і в людині, тобто той, що є створеним нею самою" . Таке дзеркало може бути кривим, якщо система особистісних орієнтацій не дозволяє носієві мови правильно оцінювати

своє місце у суспільстві. Якщо рівень мовної та мовленнєвої культури особистості є обмеженим, це свідчить про інтелектуальне та духовне жебрацтво мовної особистості як носія певної мови. Мовна ж особистість майбутнього вчителя потребує постійної уваги та підтримки для створення умов та напрямків правильного її розвитку. І процес цей є наскрізним. Виховати у студента інтерес до вивчення мови, одного зі складних навчальних предметів, є основним завданням, адже інтерес до навчання є важливим особистісним утворенням. Навчати мови без виховання інтересу до неї, її історії, духовних засад – справа марна. Саме інтерес до предмета, пізнання його глибинного змісту, його духовної складової забезпечує свідоме вивчення, розвиває почуття, асоціативне мислення, надає нового імпульсу розвитку процесу самосвідомості. Майбутній педагог може виховати інтерес до слова у своїх учнів, якщо сам він є зацікавленим пізнати це унікальне явище – мова – і володіє нею бездоганно.

Основними завданнями дослідження є розробка і випробування комплексу логічних і послідовно пов'язаних між собою індивідуально орієнтованих моделей методик, що утворюють принципово нову раціональну інтегративну систему структурного формування теоретичних знань і практичних умінь та навичок як основної умови набуття лінгвістичної культури майбутніх учителів як основи їх духовної культури.

Саме сучасний когнітивний підхід до вивчення мови "дозволяє зв'язати воедино процеси людської свідомості, мислення та мови з процесами дійсності, що в них відображується". Отже, "якщо зіставити мову та мовлення, то мова виступає саме тим початком, що має закони, які є здатними керувати мовленням. Думка стає доступною, якщо вона є втіленою в мові". І, дійсно, за думкою англійського вченого Х. Алдера, важко уявити собі свідоме мислення без зв'язку з мовою, бо мова є єдиним розумним засобом підтримки соціальних контактів. Можливості мислення мовної особистості мають постійно розвиватися. Мислення педагога є особливим складом мислення. Воно наповнюється новим змістом, власними спостереженнями мовної особистості вчителя за навчанням та поведінкою своїх учнів. Більш високий рівень організації мислення визначається не тільки вродженими факторами, а й вихованням духовності, освітою, стилем життя. Людина взагалі "створюється" тією мовою, носієм якої вона є, культурою цієї мови, духовністю та ментальністю. Отже, ми всі є творцями нашої мови. І тільки від носіїв мови залежить, чи відобразить мова діалектику життя, що змінюється та міцніє, чи залишатиметься нікому не потрібним "мертвим морем" слів. Зразкове, вишукане, шляхетне мовлення, на жаль, зараз майже не зустрічається. Воно лишається прерогативою спеціалістів. Той "мовний матеріал", який, в особі абітурієнта, отримує вища школа від школи середньої, досить часто не відповідає рівню навіть школи початкової. Це і абсолютна відсутність чуття тексту, розуміння його будови, семантичної наповненості. Звідси – і невміння продемонструвати знання пунктуації. Граматичний обрис слова часто лишається невідомим для учня саме з причини незнання ним його лексичного значення. Роздуми про семантичну картину світу тоді "розбиваються" об

загальну непоінформованість та низький рівень інтелекту учнів, а іноді, відверто кажучи, і окремих педагогів. Негаразди, що відбуваються у суспільстві, призводять до падіння інтелектуальної та духовної культури особистості, адже мова є потребою людини виразити, отже, об'єктизувати себе. Сутність мови зводиться до духовної творчості індивідуума (М. Бахтін).

Мова опосередковує багатогранну розумову діяльність особистості, зокрема, її сприймання, уяву, мислення, ось чому рівень лінгвістичної та комунікативної культури завжди презентує рівень особистісної духовної обдарованості та досконалості. Безумовно, мова є дещо більшим, аніж інстинкт особистісного інтелекту, вона є органом народного духу, тобто мова є не тільки інструментом пізнання та комунікації, а й культурним **кодом нації**, носієм і хранителем етичних та естетичних понять, архетипів поведінки, які формують відмінний від інших націй погляд на зовнішній та духовний світ, що, зрештою, створює менталітет нації. Тому надзвичайно важливо, задовольняючи потреби суспільства, враховуючи соціальні функції мови, керувати процесом **формування** професійної лінгвістичної культури особистості. Сучасна лінгвістична освіта є орієнтованою на соціалізацію особистості, на гуманістичний підхід до кожного студента, мовне середовище, що формується мовним колективом через окремі мовні особистості, конструює мовний стан. Досягти високого рівня мовної обізнаності майбутнього фахівця можна, використовуючи ситуації проблемного навчання, проектного навчання, ТРВЗ, технології критичного мислення, **моделюючи** такі активні методи і форми їхнього втілення, що сприяють формуванню та всебічному розвитку культури та духовності мовної особистості. У процесі навчання мови, підкреслюємо, необхідно враховувати особистісно-діяльнісний підхід, міжпредметну координацію, контекстні умови, когнітивність, адже означені складники є основою лінгвопедагогічного підходу у підготовці майбутнього фахівця. На жаль, й дотепер бракує нових інтегрованих **авторських методик** формування лінгвокультури фахівця, адже рівень мовного інтелекту залежить від ступеня розвитку суспільства, від умов навчання мови окремого індивідуума, від виховання в особистості духовності, мовної інтуїції, відчуття енергії Слова, розвитку внутрішнього мислення та мовлення. Оскільки мова входить у життя через конкретні висловлювання, через конкретні ж висловлювання і життя входить у мову, безсумнівно, що саме оточуючий світ Слова створює для особистості відповідне **мовне поле**, яке потребує постійного енергетичного зарядження. Для того щоб воно було позитивним, маємо в процесі навчання та виховання розвивати духовну культуру мови та мовлення студента. Мова і культура є взаємопов'язаними: культура впливає на мову та мовлення, а рівень мови та мовлення є ознакою індивідуальної культури особистості. Саме тому культурою мовлення важливо володіти усім, хто за родом своєї діяльності є пов'язаним із людьми, організовує та спрямовує їхню роботу, виховує. Мова свідчить про смак людини, вона є частиною нашої загальної поведінки в житті, визначає ступінь психологічної врівноваженості, ступінь можливої закомплексованості людини. І, дійсно, так: ми знаходимося "в обіймах" своєї мови, вона визначає відповідний **мовний імідж** особистості. Саме мова

створює певне коло, в якому людина формується з дитинства, відображає рівень свого духовного виховання в сім'ї, адекватності своєї поведінки, демонструє набуті мовні вміння та навички, що є виробленими в результаті спілкування з довірливим. Це означає, що основи плекання мовної особистості необхідно закладати від самого народження дитини й розвивати їх постійно. Вже з раннього віку цей процес має набути свідомого навчального та виховного напрямку, що є націленим на регуляцію та підсилення позитивних моментів та намагання уникнути негативних.

Три галузі людської культури – наука, мистецтво і життя – поєднуються тільки в особистості, яка залучає їх до своєї єдності, бути особистістю означає бути суб'єктом діяльності, спілкування, самосвідомості. Саме тому мова та мовлення особистості безпосередньо впливають на створення перцептивної карти реальності – унікальної моделі сприйняття кожною людиною оточуючого світу (Х.Алдер). Те, як педагог, мовна особистість, сприймає закони мовленнєвого оточення, свідчить про якість його власного самостійного розуму, реалізацію духовних потреб, правильного оцінювання свого особистісного професійного престижу. Корируючи слово, керуючись ним, висловлюючи свої думки, намагаючись досягти якомога успішнішого результату може тільки та особистість, яка є здатною чітко усвідомлювати своє духовне та вчительське призначення і пам'ятати про те, яку відповідальність вона має перед суспільством, а особливо – перед самою собою. Отже, мовна особистість є **комунікативним партнером**, який, завдяки вільній мовленнєвій орієнтованості, є здатним продемонструвати свої здібності, рівень мислення та культури. Ще С. Рубінштейн ототожнював процес розвитку здібностей людини з процесом розвитку самої людини. Його думки набули подальшого розвитку. Оскільки "особистість педагога як складна система завжди перебуває у певному локальному просторі", викладач має постійно сприяти "індивідуалізації" (К. Юнг) процесу освіти та розвитку індивідуальних психологічних властивостей, якостей, що роблять людину неповторною духовною особистістю.

Саме творча діяльність, що є спрямованою на формування таких якостей особистості, як динамічність розуму, сміливість та незалежність суджень, умінь аналізувати та синтезувати явища, процеси тощо, переконує в тому, що від ступеня сформованості мовної культури залежить професіоналізм лінгвістичної особистості, її лінгвістична активність, рівень вербальної адаптованості, лінгвістична відповідність, комунікативна орієнтація.

Оскільки "слово як уявлення є тільки точкою опори або місцем прикріплення різноманітних ознак", а "життя слова з психологічного, внутрішнього боку полягає у застосуванні його до нових ознак, і кожне таке застосування збільшує його зміст" (О.Потебня), основним завданням викладання циклу лінгводисциплін у системі безперервної освіти має бути таке знання мови, що дозволяє через слово відчути свою причетність не тільки до сучасної семантики, а й до древніх коренів мови, її духовних засад, її самотності й неповторності. Необхідно абсолютно по-іншому подивитися на процес набуття лінгвознань майбутніми фахівцями та втілювати інноваційну

інтегровану модель мовної та мовленнєвої підготовки педагогічної особистості.

Отже, знання мають розглядатися перш за все як основа свідомого формування та вдосконалення умінь та навичок, як інструмент посилення практичного напрямку навчання рідної мови, як засіб синергетичного розвитку духовної та інтелектуальної культури особистості. Таким чином, реалізується не тільки інформативна, а й комунікативна мета вивчення мови як основна, саме тому рівень мовної та мовленнєвої культури перевіряється синтаксичною вивіреністю, досконалістю мови особистості та, зрештою, демонструє рівень її зв'язного мовлення. Навчаючись у вищому навчальному закладі, майбутній фахівець поступово накопичує різний за своїм потенціалом педагогічний, лінгвістичний та комунікативний досвід, адже рівень розвитку особистості є різним. Саме так формується педагогічна, лінгвістична, комунікативна **особистісна модель**, яка виявляється у відповідній структурі особистісних духовних якостей, і саме формування такої моделі вважаємо **інноваційною перспективою** наших подальших досліджень. Її параметри свідчать про самовизначення особистості, окреслюють шляхи її духовного самовдосконалення та рівні самосвідомості, адже самореалізація, самопізнання і саморозвиток особистості є єдиним процесом.

Література:

1. Алдер Х. НЛП: современные психотехнологии. – СПб: Питер, 2000. – 160 с.
2. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
3. Потебня А.А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – 622 с.

*Безпала Світлана Станіславівна
Викладач ЧИММК НАКККіМ*

ПОЧАТКОВА ЕСТРАДНО-ДЖАЗОВА ОСВІТА В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЧЕРНІГОВА)

З кінця минулого століття мистецтво джазу значно поширилось в нашій країні та нині займає особливе місце у сучасній вітчизняній музичній культурі. Свідченням тому стає: творча діяльність відомих у світі вітчизняних джазменів та колективів; розширення інфраструктури: поступова популяризація джазу шляхом ЗМІ, функціонування джаз-клубів, поява різних за статусом (міські, всеукраїнські, міжнародні) та типом (дитячі, юніорські, професійні) джаз-фестивалів, розгалуження «трирівневої» спеціалізованої освіти (початкова, середня, вища).

Перші спроби заснування естрадно-джазової спеціалізації в музичних школах розпочато ще у 80-х рр. ХХ ст. в крупних культурних центрах України (Київ, Одеса, Львів, Донецьк). Лише з 2000-х рр. даний напрямок почав з'являтися в навчальних планах початкових спеціалізованих музичних закладів малих обласних центрів нашої країни. Відповідну спеціалізацію на початковому рівні освіти було впроваджено і в Чернігові.

У 2004 р. в Чернігівській музичній школі №2 ім. Є. В. Богословського (за ініціативою колишнього директора Смоляка Л. І.) відбулося відкриття єдиного в місті та області вечірнього естрадного відділу. Специфіка викладання на ньому досить незвична, оскільки навчання зорієнтоване на учнів як молодшого віку так і дорослих (до 25 років). Ідея створення даного відділу полягає в тому, що б надати можливість студентам та робітничій молоді (які з певних причин не змогли навчатися музиці з дитинства) здобути музичну освіту [3, 23].

Якщо естрадно-джазовий профіль існує порівняно давно в значних містах України (наприклад у Києві та Одесі з 1980 р., у Львові з середини 80-х рр., в Донецьку з 1987 р.) і можна скористатися певною мірою досвідом його впровадження у початкову навчальну практику, то відповідне включення до освітнього процесу щойно згаданого закладу було цілком новаторською справою і тому вимагало детального вивчення. (Хоча, набагато раніше, з 1974 року, подібний відділ існував при Київській вечірній музичній школі робітничої молоді ім. К. Г. Стеценка) [2, 38].

В свою чергу, керівництво Чернігівської МШ №2 зустрілося з традиційними, для початкового періоду існування будь якої нової форми, проблемами, зокрема: поганою матеріально-технічною базою, недостатньою кількістю навчальної літератури, фонічного та нотного матеріалу, відсутністю навчальних програм, та головне – кваліфікованих спеціалістів з деяких дисциплін. Однак на даному етапі більшість проблем матеріального, кадрового та методичного забезпечення вдалося подолати, та навчальний процес йде згідно плану. За сприянням директора школи Ковалю О. М. (з 2009 р.) значно покращилося матеріально-технічне забезпечення: придбано необхідну для роботи естрадників звукопідсилюючу апаратуру та музичні інструменти, спеціально оснащено навчальні аудиторії.

Нині на вечірньому естрадному відділі працює висококваліфікований викладацький склад (більшість викладачів з *консерваторською* освітою): Безпалій С. Г. (труба, джазовий ансамбль), Безпала С. С. (музично-теоретичні дисципліни, синтезатор, ансамбль, композиція та імпровізація), Бройко О. Б. (ударні інструменти), Брязкало Ю. А. (електро- та бас-гітара, естрадний ансамбль, імпровізація), Гаврилішин Я. І. (саксофон), Куса Ю. В. (синтезатор, концертмейстер), Степаненко Т. Ю. (завідуюча відділом, естрадний вокал, вокальний ансамбль).

За час існування відділу (викладачем Безпалою С. С.) були розроблені спеціальні навчальні програми з теоретичних предметів: естрадно-джазове сольфеджіо, історія естрадної та джазової музики, які відповідають специфіці даної спеціальності та зміцнюють міжпредметні зв'язки [1, 86].

Для надання ясності та повноти картини що до становлення джазової

освіти на початковій ланці при Чернігівській МШ №2, надамо систематику дисциплін передбачених навчальним планом: фах (духові та ударні інструменти, синтезатор, естрадний спів, електро- та бас-гітара); музично-теоретичні дисципліни (естрадно-джазове сольфеджіо, музична література, історія джазу та естради); колективне музикування (малі форми (дует, тріо, квартет) та ансамблі різного типу (вокальний ансамбль, комбо, вокально-інструментальний ансамбль, «шведський склад»)); предмет за вибором (основи імпровізації, композиція або одна з перелічених вище дисциплін).

Спираючись на певний досвід можна зазначити декілька методичних і практичних особливостей викладання тих чи інших предметів. Головною та загальною для усіх є – спрямованість на академічну методику (на перших роках навчання), з поступовою орієнтацією на джаз (в середніх та старших класах).

На уроках з фаху в якості навчального матеріалу використовується естрадно-джазовий репертуар, який на сьогодні став більш доступним: фортепіанні твори О. Пітерсона, Ч. Корія, К. Кріт, М. Шмітца, А. Дворжака, джазові стандарти в обробці Д. Крамера, збірки «Джаз для дітей», американські посібники з фонограмами Дж. Аберсольда, Дж. Бергонци, Б. Столоффа, та інші. Але, в першу чергу, обов'язковими для вивчення є українські естрадні та джазові твори вітчизняних авторів (Г. Сасько, М. Скорика, Т. Петренко, Є. Філіпова та інших).

Учні естрадного відділу вивчають спеціально розроблений курс естрадно-джазового сольфеджіо, який не відходячи від академічної практики включає елементи музичної мови джазу, а саме: специфічний ритм, акордику та її літерно-цифрове позначення, гармонічні та мелодичні звороти, блюз, типи фактури, теоретичні та практичні основи джазової імпровізації.

Обов'язковим, також, є предмет «колективне музикування». Виходячи з практики, більш ефективною та доступною для початкового рівня виявилася ансамблева його форма, що відзначилося певними успіхами. На сьогодні на вечірньому естрадному відділі існують чотири (різних за складом та типом) колективи: переможець всеукраїнського конкурсу вокальний ансамбль «Акцент» (керівник Степаненко Т. Ю.), ансамбль молодших учнів «Джаз-Джуніор» (керівник Безпалій С. Г.), переможець обласних та всеукраїнського конкурсу ансамбль «Драйв-Джаз» (керівники Безпала С. С. та Брязкало Ю. А.) та багаторазовий переможець обласних конкурсів вокально-інструментальний ансамбль «Сеньйори сі-бемолю» (керівники Безпалій С. Г. та Безпала С.С.).

Склад даних ансамблів дозволяє виконувати твори різних музичних напрямів та жанрової палітри. Репертуар колективів спрямований на інструментальні та вокально-інструментальні твори різних стилів естрадної та джазової музики, а саме: традиційна естрада, поп-музика, рок, диксиленд, свінг, бі-боп, латин-джаз та інші.

За час свого існування ці колективи неодноразово виступали на звітних концертах ДМШ №2 ім. Є. В. Богословського, приймали активну участь у культурно-мистецьких заходах міста Чернігова та обласному конкурсі «Граємо джаз» де отримували перші місця [3, 24]. В березні 2016 року «Драйв-джаз» став лауреатом всеукраїнського конкурсу молодих виконавців джазу «Джаз-

палітра» у м. Черкаси, учасниками якого були студенти музичних училищ та вищих мистецьких навчальних закладів (зокрема консерваторій) з дванадцяти міст України.

Не зважаючи на ці успіхи, в галузі початкової естрадно-джазової освіти все ще залишаються певні недоліки. Нагальною потребою сьогодення є створення вітчизняних підручників та методичних посібників українською мовою; якісних нотних видань, ансамблевого репертуару заснованого на інтонаціях української музики та зорієнтованого на молодший учнівський вік.

Підсумовуючи, слід зазначити, що перші результати роботи по вихованню естрадних та джазових музикантів досить обнадійливі – про що і свідчать, зокрема, перемоги у міських, обласних, всеукраїнських та міжнародних конкурсах, а також продовження освіти деякими випускниками в середніх та вищих музичних учбових закладах. Крім того проводиться постійна цілеспрямована робота з пошуку та підготовки можливих абітурієнтів з даного фаху.

Література:

1. Малісов Н. Військова музика Чернігівщини. І не тільки...(історія та сьогодення) / Н. Малісов. – Чернігів: ТОВ «Видавництво «Десна поліграф»», 2015. – 95 с.
2. Симоненко В. Українська енциклопедія джазу / В. Симоненко. – К.: Центрмузінформ, 2004. – 230 с.
3. 45 років. Чернігівська музична школа №2 імені Є. В. Богословського. / упорядник О. М. Коваль. – Чернігів: ФОП Ремізова В. М., 2014. – 30 с.

Мартинюк Ірина Анатоліївна
*Доцент НУБіПУ,
кандидат психологічних наук, доцент*

РОЗВИТОК ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК АКТУАЛЬНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

У сучасному світі освіта покликана стати продуктивною силою й гарантом національної безпеки держави, оскільки соціально-економічний розвиток суспільства все більше залежить від знань та освіченості кожного громадянина. Сьогодні інформація, знання, а також мотивація до їх постійного оновлення і навички, необхідні для цього, стають вирішальним чинником європейського розвитку, конкурентоспроможності та ефективності ринкової праці.

Відтак, вітчизняні вчені висувають різні ідеї щодо удосконалення сучасної освіти. Зокрема, В. Андрущенко, В. Лутай говорять про необхідність

реформування освіти на основі нової її філософії, спрямованої на формування нового типу практичного світогляду. В. Кремень обґрунтовує доцільність використання синергетичного підходу в освіті, що сприяє збагаченню навчально-виховного процесу діалоговими засобами і методами освітньо-педагогічної взаємодії, що, у свою чергу, інтенсифікує розвиток як учнів, так і викладачів. В. Андрущенко наголошує на необхідності збереження національної ідентичності української освіти: сердечності, духовності та душевності, людськості і людяності, народності і родинності, патріотичності і моральності в усіх загальнолюдських вимірах. Т. Годіна зауважує на необхідності освоєння методологічної основи, яка зробить можливим знайти необхідні дані, навчити навігації у морі знань, які в дійсності складають частку в океані; необхідності оволодіння інтелектуальними інструментами, які зроблять можливим визначити свою позицію, маршрут слідування і благополучне прибуття в «порт». Сьогодні вітчизняні вчені єдині в думці про те, що освіта перестає бути коротким відрізком життя людини, а стає постійним процесом у її житті, що вимагає оновлення традиційних форм організації освітньої діяльності.

Вище викладене дає підстави стверджувати про важливість розвитку у студентської молоді готовності до самоосвітньої діяльності.

Аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників з окресленої проблеми став підґрунтям для формулювання такої концепції самоосвітньої діяльності особистості. Самоосвітня діяльність – це діяльність, що спонукається внутрішніми мотивами самовдосконалення та передбачає застосування спеціальних засобів пошуку і засвоєння соціального досвіду. Самоосвітня діяльність може здійснюватись як у межах навчального закладу (і бути зумовленою самостійною навчальною роботою), так і поза ним (людина набуває нового соціального досвіду у сферах, прямо не пов'язаних з навчальним планом чи навчальними програмами; або у період по закінченні навчального закладу). Результатом самоосвітньої діяльності стає новий соціальний досвід (нові знання, уміння, навички) та саморозвиток особистості загалом (нові особистісні якості, нові погляди, переконання). Процес самоосвітньої діяльності має цілеспрямований та творчий характер, несе на собі відбиток особистості. Критеріями самоосвітньої діяльності є: самостійність та ініціативність щодо пошуку та опанування соціального досвіду; стійкий пізнавальний інтерес, що підтримується метою; наявна особистісна значущість, часто пов'язана з практичною діяльністю людини. Стимулювати розвиток самоосвітньої діяльності можуть: а) якась інформація чи діяльність, що провокують виникнення стійкого інтересу до опанування знань та умінь; б) поява нових знань та умінь у ході виконання певної цілеспрямованої діяльності; в) постановка людиною перед собою мети у певній сфері, яка надалі визначатиме самостійність у пошуку задач та шляхів їх розв'язання.

Особливого значення набуває розвиток готовності до самоосвітньої діяльності у студентському віці. У результаті аналізу психологічних особливостей студентства як соціальної групи, вікових психологічних особливостей студентської молоді, впливу навчання у ВНЗ на формування

особистості нами було здійснене теоретичне узагальнення психологічних передумов, що визначають доцільність та необхідність розвитку готовності до самоосвітньої діяльності у студентському віці. Зокрема: 1 – вікові психологічні особливості: спрямованість особистості на самоствердження, становлення особистості як суб'єкта власного розвитку, розвиток вольового потенціалу, інтелекту (людина оволодіває найскладнішими способами інтелектуальної діяльності, при цьому розвиток інтелекту тісно пов'язаний з розвитком творчих здібностей), рефлексії, максимальна працездатність, виробляється стійкість властивостей особистості; 2 – психологічні особливості студента як суб'єкта учбово-професійної діяльності: поєднання інтелектуальної та соціальної зрілості уможлиблює формування високої пізнавальної активності у професійній сфері, що опановується, може самостійно організувати свою діяльність, з'являється почуття відповідальності за своє майбутнє, відбувається найскладніше структурування інтелекту, посилюються свідомі мотиви поведінки, формується самосвідомість, професійне самовизначення; 3 – можливості самої учбово-професійної діяльності, до якої залучений студент під час навчання у ВНЗ: розвиває інтелект, особистісні якості, розкриває потенційні можливості особистості; успішність цієї діяльності додає віри у себе, у свої здібності; дає можливість опанувати способи діяльності; формує професійну спрямованість особистості; сама організація цієї діяльності передбачає стимулювання студента до самостійної роботи з оволодіння майбутньою професією.

Сама готовність особистості до самоосвітньої діяльності розглядається нами як стійке психологічне утворення, що інтегрує особистісні якості, здібності, мотивацію, знання, уміння, навички, необхідні для здійснення цієї діяльності, проявляється як налаштованість до самоосвіти і забезпечує її ефективність (у результаті чого виникає якісно новий стан особистості: нові знання, уміння, навички, нові особистісні якості, нові погляди та переконання).

Бабич Дмитро Вікторович
Магістрант НАКККиМ

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВО-ОРКЕСТРОВА СЛУЖБА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Нині у Збройних Силах України жоден урочистий захід або церемонія не обходиться без участі військових оркестрів. Забезпечення військових ритуалів, культурно-масових та спортивних заходів, церемоніалів, концертна та гастрольна діяльність, сприяння культурно-естетичному та художньо-мистецькому вихованню особового складу, зміцнення престижу військ правопорядку як у державі, так і за її межами.

Витоки військово-оркестрової служби сягають своїм корінням у глибокі віки. Так, збереглося немало історичних документів, підтверджуючих використання музики, як правило, військово-прикладного характеру, в ратній справі.

Історія військової музики розпочинається ще на зорі стародавніх цивілізацій, коли бойові сигнали труб закликали до боротьби і перемоги. Так, на сторінках Біблії сурма згадується 64 рази.

Досліджуючи історію духового музичного мистецтва України, В. Богданов вказує, що у Київській Русі наприкінці I тисячоліття труби, сопелі, накри, литаври, варгани, тулумбаси супроводжувала військові походи, звучали під час ритуалів посвячення у воїнів, клятви на вірність князю, виходу у похід, зустрічі переможців, урочистої відправи загиблих у бою воїнів, а також славлення князя дружинниками. Слов'янські дружини мали найпростіші музичні інструменти. В їх військовому побуті застосовувалися турові роги.

Невід'ємною приналежністю військово-музичного інструментарію цього часу, окрім сурн і труб, була бубна.

Барабани в тому вигляді, в якому вони відомі в даний час, з'явилися в у війську лише наприкінці XVI або на початку XVII століття, в період реорганізації полків. Разом з барабанами у військах введені і литаври, що замінили незручні накри і громіздкі тулумбаси. Литаври істотно відрізнялися від накр тим, що мали мідні чаші резонаторів; настроювалися вони за допомогою натягування шкіри спеціальними гвинтами.

У козацькому середовищі військова музика зароджується наприкінці XVI ст. Невіддільна від військового побуту, вона поділялася на "ратну" (для військових походів, урочистих зустрічей послів), "генеральну" (існувала при гетьмані) та "полкову" музику (при кожному козацькому полку та полковому музикантському цеху). На Січі, як зазначає І. Крип'якевич, на Січі в одному полку з 500 вояків був 1 трубач, 1 сурмач і 1 довбуш. Бубни або литаври використовувалися в особливих випадках. У військових походах чільне місце посідали трубачі, які подавали різні сигнали. З утворенням Гетьманщини була створена мережа полкових військових музикантів, службова діяльність яких включала сигнальну службу та участь у церемоніях. Полкові музики підпорядковувалися полковому уряду і належали до розряду полкових військових служителів

Військовий оркестр складався з невеликої кількості учасників, що грали на трубах, сурмах, валторнах, гобоях, а очолював його старший трубач.

Військові музиканти служили впродовж кількох років, а бувало і кілька десятків років. Кадри для військових оркестрів поповнювались, насамперед, вихованцями полкових артилерій.

Показово, що литаври, бубон, як і прапор, булава, бунчук та печатка, були знаками (клейнодами) гетьманської влади. Як зазначає В. Богданов, службова діяльність полкових козацьких оркестрів включала сигнальну службу та участь у церемоніалах.

На мініатюрах, що зображають узяття фортець або облогу міст часто можна бачити сурмачів, барабанщиків. І, не дивлячись на відсутність

конкретних фактів, що дають підставу говорити про систему підготовки військових музикантів того часу, проте, можна припустити, що така система існувала.

У стародавньому Ніжині ще в середині XVII століття традиції розвитку цієї музики були закладені військовим оркестром Ніжинського полку територіальної одиниці війська Богдана Хмельницького, утвореної 1648 року. З історії відомо, що за часів Магдебурзького права у 1627 році в самому Києві відбулися перші представлення військової музики жанрами офіційно-церемоніальним, службово-стройовим, сигнально-фанфарним, побутово-розважальним й іншими.

З введенням у Ніжині у 1629 році Магдебурзького права подальшого розвитку набула й військова музика. Так само, як і в Києві звучанням труб, фанфар, літавр, барабанів тільки в меншій чисельності виконавців.

До початку XVIII століття військова музика вже пройшла значний шлях. Вслід за турьим рогом і ударними інструментами, які були постійними супутниками російських дружин, у військах вводяться труби і бубна. Число стягів (прапорів), труб і бубни указувало на кількість війська.

Наступні події, пов'язані з реформами Петра I, в корені змінили всю організацію військової музики і повернули її на шлях розвитку по європейському зразку.

Перші відомості про заходи Петра I по організації військової музики відносяться до 1699 року. За свідченням І. Р. Корба, секретаря посла цесаря, цього року бранденбургский посланник привіз з собою до Москви хор хлопчиків-музикантів (гобоїстів). Петру вони принесли велике задоволення своїм виконанням, і він запропонував продати йому весь оркестр. Хлопчики були куплені за 1200 злотих і згодом передані у гвардію.

Наказом Петра I №2319 від 19 лютого 1711 року затверджувався точний штатний розклад військових оркестрів з переліком музичних інструментів і термінами їх експлуатації. У всіх піхотних полках (у тому числі і в гвардії) було затверджено штати військових оркестрів: один гобоїст-іноземця (капельмейстер) і вісім гобоїстів-росіян – загалом – дев'ять виконавців. Крім того, в полках було по шістьнадцять рот барабанщиків. Оркестри і барабанщики були і у кавалерійських, артилерійських, інженерних і інших польових частинах, а також в гарнізонних військах.

Багата своїми давніми традиціями творчість військових оркестрів Чернігівщини.

Ще на початку XX століття серця і душі шанувальників духової музики своєю урочистістю, чарівністю, натхненням, звичайно ж, і майстерністю зігрівали оркестри Резервного, Острозького, Переволочинського полків та охорони губернатора в Чернігові.

А в Ніжині в цей час традиції оркестрової духової музики розвивалися у діяльності військового духового оркестру 44-ї артилерійської бригади. Диригував бригадним оркестром італієць Стабілле.

Треба зазначити, що в середині 20-х років минулого століття отримана тоді військово-капельмейстерська освіта у ті складні часи, все ж таки, давала

можливість професійно працювати зі штатними військово-духовими оркестрами молодим фахівцям.

В середині 40-х років в Чернігові функціонували три військові оркестри: штатний у складі 32-го мостобудівельного залізничного полку і два позаштатних у складі полків авіаційної дивізії дальньої дії, якою командував генерал-майор авіації Тупіков.

У наш час в арміях чи не усіх країн світу існують професійно вишколені військово-духові оркестри, які виконують широкий спектр як службових, так і культурно-виховних функцій. Наприкінці ХХ ст. широкої популярності в Європі набувають міжнародні фестивалі військово-духових оркестрів, які регулярно проводяться у Франції (м. Альбервіль), Італії (м. Модена), Німеччині (м. Берлін), Польщі (м. Краків-Катовіци) тощо. Грандіозні військово-оркестрові шоу розгортаються, наприклад, на московському фестивалі “Спаська вежа”. І в Україні щорічно збільшується кількість учасників фестивалю “Сурми України”, який з 1999 р. щорічно проходить у м. Суми – одному із найдавніших центрів української військової музики. Втім, попри універсальний характер діяльності Військово-оркестрової служби Збройних Сил України та вже майже двадцятирічну історію її розвитку, у вітчизняній науковій літературі фактично відсутні дослідження цієї важливої галузі військового будівництва.

Згідно з Директивою начальника Генерального штабу Збройних Сил України становлення Військово-оркестрової служби Збройних Сил України розпочинається у травні 1992 р. Фундаментуючою її основою стала військово-оркестрова служба Київського військового округу, яка мала на той час вже значний музично-історичний досвід та висококваліфікованих військових музикантів.

Музичним символом Збройних Сил України є Зразково-показовий оркестр Збройних Сил України, який з 2010 р. очолює підполковник Ігор Биковський та його заступник – капітан Максим Гусак. Цей військово-музичний підрозділ носить почесне звання “Заслужений оркестр України” і налічує 100 музикантів, які об’єднані у різножанрові колективи: духовий оркестр, естрадний (Біг-Бенд), диксиленд (Джаз-Бенд), фольклорний гурт “Святовид”, чоловічий вокальний квартет “Гетьман”. З 1992 р. по 2011 р. оркестром Почесної варти було проведено більше 4000 заходів, у тому числі на державному рівні – 634 зустрічі президентів, прем’єр-міністрів, 502 – міністрів оборони, начальників генеральних штабів іноземних держав. Щорічно проводиться майже 70 заходів за планом Адміністрації Президента України, Міністра оборони України, начальника Генерального штабу Збройних Сил України та близько 180, пов’язаних із покладанням вінків, похованням військовослужбовців у м. Києві.

Військові музичні підрозділи – спеціальний структурний підрозділ ЗСУ – вимагає спеціальної фахової військово-музичної освіти для керівників та офіцерів оркестрів.

На сьогодні військово-диригентська кафедра у складі Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного існує вже 18 років і є єдиною в Україні, яка здійснює підготовку військових диригентів для Збройних

Сил, а також інших військових формувань України. Навчання здійснюється за спеціальністю “Музичне мистецтво”, спеціалізацією “Диригування військовими оркестрами (ансамблями пісні і танцю), оркестрові духові та ударні інструменти”, за напрямом підготовки “Музичне мистецтво”.

Сьогодні Військово-музичне управління Збройних Сил України володіє потужним мистецьким арсеналом. Якщо оперувати цифрами, то це 54 військово-музичні підрозділи, у тому числі 49 військових оркестрів, 5 Центрів військово-музичного мистецтва і кафедра військового диригування в Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Загальна кількість особового складу військово-музичних підрозділів складає 1800 осіб.

Таким чином, військово-оркестрова служба, розвиваючи історичні традиції вітчизняної та зарубіжної військової музики, сформувалася у потужний підрозділ Збройних Сил України, а її поліфункціональна діяльність набула сучасного європейського рівня. Охоплюючи всі роди і види військ, вона формує естетичні параметри сучасного українського “звукового армійського середовища”, що відповідає універсальному характеру її діяльності. Стройовий вишкіл та високий рівень професійної майстерності, підготовка молоді генералії військових диригентів, міжнародний розмах діяльності дозволили військово-духовим оркестрам стати гідною візитівкою України у світі.

Горобець Ганна Олександрівна

Регент хору Спасо-Преображенського собору м. Чернігова

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЦЕРКОВНОГО СПІВУ У ЧЕРНІГОВІ

Непересічним явищем культурного життя Чернігова кінця ХХ – початку ХХІ століття стало відродження традицій церковного вокально-хорового мистецтва шляхом поновлення діяльності храмових хорів. Причини стрімкого розвитку церковного співу треба шукати у релігійній основі духовної вокально-хорової культури, засоби функціонування якої регулюються, насамперед, релігійними канонами. Стрімке відродження церковного співу пояснюється і внутрішніми закономірностями хорової культури, яка впродовж багатьох епох відображала суспільну свідомість у нерозривній єдності духовної і світської галузей.

Серед діячів нової генерації чернігівських церковних регентів періоду кінця ХХ - початку ХХІ століття можна назвати Андрія Пархоменка, Аліну Ткаченко, Олександра Корзаченка, Анастасію Сластьон. Фактично, саме молодь сьогодні є головним рушієм церковно-співацького життя Чернігова. Зазвичай, співаки і регенти більшості церковних хорів Чернігова – це студенти

чи випускники Чернігівського музичного училища імені Л. Ревуцького або вищих навчальних музичних закладів України.

1992 р. викладач Чернігівського музичного училища імені Л. Ревуцького Андрій Пархоменко (випускник Одеської консерваторії) сформував та очолив хор церкви Казанської Божої Матері. Цей колектив привернув увагу своєю музикальністю, цікавою інтерпретацією старовинної та сучасної духовної музики, відродженням забутих авторів. Згодом на основі цього хору А. Пархоменком було утворено Православне співацьке товариство. Хоровий колектив Православного співацького товариства постійно виступав з концертами у Борисоглібському соборі, художньому музеї, музичних школах міста, Будинку культури зв'язківців, у міському палаці культури міста Славутича, брав участь в урочистостях з нагоди 1000-річчя Чернігівської єпархії. Один з учасників Православного співацького товариства – Олександр Корзаченко (випускник Чернігівського музичного училища) очолив хор Свято-Воскресенського храму й досі є його регентом. Всі хористи цього хору мають спеціальну музичну освіту, їх середній вік – близько тридцяти років.

З відновленням діяльності Спасо-Преображенського собору першим регентом його хору став Юрій Піщик, який закінчив Чернігівське музичне училище ім. Л. Ревуцького. Ю. Піщик працював на посаді регента у 1989-1997 рр. і продовжив традиції регентської справи, започатковані регентом хору Свято-Воскресенської церкви Геннадієм Денисюком. Робота регента Ю. Піщика позначилася і композиторською діяльністю. Для хору Спасо-Преображенського собору він зробив ряд обробок і написав ряд композицій, зокрема, «Ныне отпушиеси», «Богородице, Дево, радуйся», «Утверди, Боже».

Понад сім років (1997-2005) регентом хору Спасо-Преображенського собору була викладач відділу хорового диригування Чернігівського музичного училища Аліна Ткаченко. Вона закінчила Київське музичне училище імені Р. Глієра (викладач з фаху – заслужений артист України М. Хардаєв) та Київську консерваторію імені П. Чайковського. Аліну Ткаченко змінила на посаді регента Ольга Пирогова, яка закінчила Чернігівське духовне училище та Національну академію керівних кадрів культури і мистецтв. Потужним церковним хоровим колективом є архієрейський хор Свято-Троїцького кафедрального собору. Одним з його регентів був Лука Проскура (1868-1950) видатний діяч православної церкви, більше відомий, як святий преподобний Лаврентій Чернігівський. Регентський шлях Л. Проскури був типовим для діячів церковної вокально-хорової культури того часу. Довгий період, з часу поновлення діяльності собору наприкінці 1980-х років, регентом архієрейського хору був Геннадій Герасимович Денисюк, справу якого продовжила його дружина Валентина Степанівна. Діяльність цих регентів позначилася впровадженням у репертуар хору творів композиторів М. Бутомо та К. Смольського, з якими регентів Денисюків єднала велика творча дружба. Наприклад, і досі хор виконує Всенічну (у повному обсязі) М. Бутомо. К. Смольський подарував колективу партитури тропаря, кондака та концерту, що присвятив пам'яті Святителя і Всія Русі чудотворця Феодосія Чернігівського. І саме архієрейський хор був першовиконавцем цих творів. З

2007 року регент хору Свято-Троїцького собору - випускниця Національної музичної академії України імені П. Чайковського Анастасія Олексіївна Сластьон. Основним напрямом в її роботі з колективом є впровадження у музичний супровід богослужіння стародавніх уставних розспівів: знаменного, стовпового, сербського, валаамського. На сьогодні регент надає перевагу творам С.Б. Толстоулакова, з яким активно листується, отримуючи від нього нові твори. Архієрейський хор підтримує творчі контакти з представниками Московської церковної композиторської школи, яка, до речі, справляла вплив на хоровий спів Чернігівщини ще на початку ХХ століття, про що зазначала Л. Дорохіна. В діючому репертуарі хору – антифони композитора архімандрита Матвія (Мормиля) – регента хору Московської духовної семінарії та Академії. Хор підтримує творчі пошуки молодих українських композиторів. Так, у репертуарі колективу є різноманітні твори: студента НМАУ Віктора Коломійця: «Господи, помилуй», колядки, тропар Преподобному Лаврентію «От юності моєя»; Андрія Пархоменка «Мале славословіє», «Святий Боже», «Тропар Святителю Феодосію».

Важливою подією для відновлення повноцінної діяльності церковних хорових колективів Чернігівщини стало поновлення у 1989 році діяльності Чернігівського духовного училища регентів-псаломщиків. Воно стало першим відкритим в Україні навчальним закладом такого типу після років заборон. На перший курс тоді вступило 70 осіб, з них 29 дівчат.

Училище розташовано у приміщенні колишнього архієрейського будинку ХVІІІ ст., який знаходиться на території Свято-Троїцького монастирського комплексу, і має два відділення - пастирське і регентське. Тривалість навчання студентів до 1997 року становила 2 роки, а з 1998 року – три роки.

Таким чином, підсумовуючи вище наведене, зазначимо, що на сучасному етапі вокально-хорове церковне мистецтво в Чернігові перебуває у стані розвитку. У порівнянні з ситуацією початку ХХ ст. міські осередки церковного хорового співу сьогодні значно мобільніші, позбавлені храмової «автономності». Багато з хорів, передусім архієрейський хор Свято-Троїцького кафедрального собору, мають високий професійний рівень і прогнуть показати свою виконавську майстерність широкому загалу слухачів. Вони часто виступають з концертними програмами, беруть участь у міських хорових та інших заходах. Музичне оформлення сучасного богослужіння постійно збагачується новими авторськими творами та аранжуваннями відомих піснеспівів у перекладі регентів, новими гармонізаціями гласів для конкретного хору. На сьогодні в більшості храмів Чернігова працюють регенти з достатньо високим рівнем музичної освіти, продовжуючи традиції своїх попередників.

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ А. КОЛОМІЙЦЯ

Анатолій Панасович Коломієць – талановитий український композитор, педагог, заслужений діяч мистецтв України, професор, учень видатного майстра Л. Ревуцького. Протягом всього життя він займався педагогічною, творчою, редакційною та громадською роботою. Будучи високо ґрунтованою людиною, широко обізнаним в музичній літературі багатьох жанрів, А. Коломієць вдало поєднував у собі якості композитора, піаніста і педагога.

Педагогічна діяльність А. Коломійця – це вагомий внесок у навчальний процес на кафедрах композиції та хорового диригування Київської консерваторії. Серед випускників А. Коломійця видатні композитори, симфонічні та хорові диригенти, багато з яких до сьогодні працюють в Україні та за її межами. Варто згадати імена композиторів, вихідців з класу А. Коломійця, без яких не можна уявити сучасну українську музичну культуру. Багато з них стали членами Спілки композиторів України. Це О. Білаш, В. Верменич, Л. Дичко, В. Зубицький, І. Карабіц, О. Кива, Є. Станкович, В. Степурко, В. Філіпенко, Ю. Шамо, О. Яковчук. Курс хорового аранжування у А. Коломійця проходили диригенти та хормейстери провідних хорових колективів України – Л. Бухонська, Г. Горбатенко, Т. Копилова, Є. Савчук та інші.

Першим досвідом А. Коломійця у педагогічній сфері стала робота викладачем Київського державного музичного училища ім. Р. М. Глієра. З дванадцяти років роботи в училищі (1944 – 1956 рр.) п'ять останніх з них А. Коломієць поєднував з роботою в Київській консерваторії. Педагогічна робота А. Коломійця у Київській Державній ордену Леніна консерваторії ім. П. І. Чайковського почалася у 1951 році, коли його відразу після закінчення аспірантури було прийнято штатним викладачем курсу читання симфонічних партитур та хорового аранжування. З 1957 року А. Коломійцю доручено курс поліфонії та гармонії на композиторському факультеті, що пізніше став основним педагогічним навантаженням. Отримавши у 1951 році вчену ступінь кандидата мистецтвознавства, А. Коломієць здобуває й вищі звання. Так, у 1958 році він стає старшим викладачем, а з 1961 року має вчене звання доцента. В 1976 році А. Коломійця призначено на посаду професора кафедри композиції та інструментовки.

А. Коломієць був видатним своєю грою на фортепіано. Прекрасно володіючи інструментом, маючи фантастичну читку з листа, чудову музичну пам'ять і талант імпровізації, він, ще за роки свого навчання у консерваторії часто ілюстрував твори, підготовлені Л. Ревуцьким на заняття. Така ілюстрація була дуже доречна і під час його власних уроків, коли А. Коломієць вже викладав у консерваторії. У той час, коли були відсутні звукові платівки, це було необхідним для ознайомлення студентів із класичним та сучасним репертуаром. Студенти А. Коломійця стверджують, що такого об'єму

музичного матеріалу, з яким знайомив їх Анатолій Панасович, не давав жоден інший викладач.

Доручити А. Коломійцю саме дисципліну читання партитур було дуже доречним рішенням, адже він був справді знавцем тембрової розшифровки партитур. Він вмів відобразити на фортепіано незвичайний ефект тембру інструментальної та вокальної музики. Під час виконання А. Коломійцем хорових фрагментів було відчутне звучання кожного голосу. Анатолій Панасович мав унікальне темброве відчуття, необхідне для реалізації звучання хорової та інструментальної музики на фортепіано.

Однак, головне місце у педагогічній роботі А. Коломійця займало викладання поліфонії. Глибоке знання предмета в історичному розвитку, особливо чудове знання творчості Й. С. Баха, постійне самозбагачення аналітичним вивченням поліфонії класиків вітчизняної музики та сучасних композиторів пояснювали високий рівень педагогічної майстерності у викладанні дисципліни.

Прикладом відносин з учнями стали для А. Коломійця його відносини з Л. Ревуцьким. Як відомо, Левко Миколайович, будучи педагогом А. Коломійця, проявляв до свого студента щире батьківське любов. Їх спілкування не обмежувалося рамками класу і продовжувалося до останніх днів Л. Ревуцького. Таке відношення до студентів передалося й Анатолію Панасовичу. Не маючи власної сім'ї (розлучення з жінкою відбулося в молодому віці), він все своє піклування проявляв до студентів. Часто навіть допомагав з купівлею одягу та харчів. З огляду на скрутні часи, які переживала країна у післявоєнну добу, період соціалізму та, пізніше, перебудови, така допомога з його боку не лише підтримувала студентів матеріально, а й давала наснагу до подальшої праці і розуміння відчуття турботи в їхню адресу.

А. Коломієць був винятково музичною людиною. Вивчаючи на уроках твір, він глибоко «занурювався» у нього, вдаючись до найменших деталей. Такої ж скрупульозності до навчання вимагав від своїх студентів. Анатолій Панасович не визнавав запізень чи пропусків занять. Дуже вимогливо ставився до виконання домашнього завдання. При цьому А. Коломієць показував яскравий приклад власними вчинками. Навіть при написанні творів він, перебуваючи у постійному творчому пошуку, осмислював найменші деталі, знаходив кілька варіантів рішення, щоб обрати з них найбільш досконалий.

А. Коломієць був дуже грамотною людиною. В своєму оточенні його називали вченим – енциклопедистом. Багато його висловів запам'ятовувалися студентами і ставали афоризмами у стінах консерваторії. За розповідями його колишніх студентів та колег, Анатолій Панасович мав тонке почуття гумору. Перебуваючи у гарному настрої, він часто включав у процес уроку жарти по відношенню до виконаних студентами завдань, в яких приховувалися суть помилки та реакція самого А. Коломійця. Таке поєднання ерудиції в музичній сфері та вміння показати її у комічному контексті створило неповторний образ А. Коломійця і закріпило за ним враження неординарної творчої особистості.

А. Коломієць став для сучасного покоління музикантів еталоном скромності та працьовитості. В будь-якій сфері своєї професійної діяльності він

був надзвичайно вимогливим – і до себе, і до своїх учнів, стверджуючи, таким чином, високу планку творчої та виконавської майстерності. Він виховав могутню плеяду провідних сучасних композиторів України, при цьому залишаючись менш відомим, ніж його вихованці. Постійно і систематично працюючи, А. Коломієць створював умови регулярної ретельної роботи, що завжди є запорукою розвитку закладених в студентів здібностей і досягнення бажаної мети.

Нарожна Надія Іванівна
*Професор КНУКіМ,
кандидат педагогічних наук,
заслужений працівник культури України*

ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК ГОТОВНОСТІ ДИРИГЕНТА ХОРУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Нинішній етап розвитку України, її прагнення до входження у цивілізоване світове співтовариство вимагає від вищої освіти підвищення її якості і забезпечення на цій основі конкурентноспроможності випускників та престижу української вищої школи у світовому освітньому просторі. Як відомо, основним завданням випускових кафедр вузів культури і мистецтва є забезпечення єдності загального розвитку творчої особистості і формування професійної майстерності майбутніх музично-педагогічних фахівців. Саме формування професійної самостійності, творчої активності, прагнення до вдосконаленості особистості має бути пріоритетною проблемою вузівської мистецької освіти.

Готовність студента до музично-педагогічної діяльності – складна особистісна характеристика, яка містить у собі професійну спрямованість особистості, фахову самостійність і музичну освіченість, яскраву виконавську культуру, захопленість музичним мистецтвом, самовладання, рівень музично-педагогічної культури, творчу активність, об'єктивну самооцінку результатів практичної діяльності, потребу в самовихованні і самовдосконаленні.

В цьому зв'язку, акцент професійного виховання повинен перенестись на практичну, в тому числі самостійну, підготовку музикантів під керівництвом досвідченого музиканта-педагога, на зв'язок навчання з сучасною практикою хорової культури – виконавства, музичного просвітництва, масової музичної освіти. Перетворення в системі диригентсько-хорової підготовки вимагають, в першу чергу, перегляду методологічних основ виховання хормейстерів. Складність хорової педагогіки та її методики полягають в поліфункціональній цілеспрямованості підготовки фахівців хорової справи. З часом все більшого значення набуває принцип диференціації та профілювання. На мистецькому

ринку праці потрібні талановиті вчителі музики і співів у загальноосвітніх школах та дитячих садочках, хоріві диригенти професійних та аматорських колективів, вокальних ансамблів, педагоги музичних освітніх закладів.

Відомо, що специфікою організаційної динамічності навчального процесу у мистецьких навчальних закладах є те, що велику питому вагу в ньому займає індивідуальна та самостійна робота. Неодмінною умовою для успішної організації цього процесу, поряд з фаховою підготовкою є процес, спрямований на вироблення у студентів творчого ставлення до обраної професії, що складає сутність сучасного навчання і виховання. Першорядна роль в організації пізнавальної діяльності, вихованні потреби і навичок самостійної роботи, що формують творчу активність студента належить педагогу-музиканту. Саме викладач з фаху повинен розкрити значення фахових дисциплін у підготовці диригента-хормейстера, захопити їх змістом, розвивати потребу і бажання до творчого пошуку, самостійної роботи та самовдосконалення. Ця роль і вага посилюється ще й тим, що визначена діяльність проводиться індивідуально, диференційовано з кожним студентом класу, нерозривно пов'язана з його особливостями, здібностями і можливостями. Ці особливості обов'язково слід враховувати перш за все при доборі навчального репертуару та при виборі форм і методів роботи зі студентами.

Для формування творчої особистості студента слід не забувати створювати ефективні педагогічні умови, а саме: створення позитивної творчої атмосфери навчання; досягнення діалогу у взаємодії викладача і студентів у процесі навчання і виховання; забезпечення пріоритету практичній музичній діяльності.

Звідси, викладач повинен: викликати інтерес студентів до занять, створити атмосферу зацікавленості, мобілізувати активність, увагу, творчу зосередженість. Такий стан і відношення стають для студента потребою, неодмінно викликають перерозподіл між заняттям і підготовкою до нього – студент більше уваги приділяє відпрацюванню фахових навичок та вмінь, більше читає, шукає вирішення проблем, що виникають, робить спроби сам їх ставити, тобто формує навички самостійного творчого мислення. І саме заняття стає не тільки «порцією» знань і завдань, які йдуть від педагога до студента, а перетворюються у форму творчого контакту людей, які знаходяться в пошуку, зацікавлені в удосконаленні професійної майстерності.

У формуванні творчої активності та професійно-педагогічної майстерності студента варто звертати особливу увагу на виховання морально-духовних вартостей особистості, накопичення і систематизацію фахових знань, формування соціально-педагогічних якостей, розвиток професійних і педагогічних навичок, прийомів, що в подальшому дозволяють управляти як виконавським процесом, так і процесом музичного навчання і виховання.

В процесі роботи над репертуаром викладач дає конкретні завдання для самостійної роботи студентів, яка пронизує всі етапи організації індивідуального заняття – прослуховування музичного матеріалу, музично-теоретичний та хорознавчий аналіз, виявлення художньо-образного змісту, особливостей драматургії, встановлення характерних музично-виражальних

засобів, технічних та виконавських труднощів, виконавського плану хорового твору, постановка та вирішення багатьох проблем технологічно-диригентського характеру.

Всі ці елементи взаємопов'язані і дозволяють використовувати різноманітні цільові установки, в одному випадку – розширення музичного кругозору, в другому – розвиток слуху і професійної пам'яті, в третьому – оволодіння мануальною технікою диригування, у четвертому – розвиток умінь та навичок роботи з хоровою партитурою. У кожному з цих випадків варто домагатися виконання роботи творчо, а не формально, що в свою чергу буде сприяти формуванню творчої активності особистості.

Самостійна робота – це найбільш яскрава форма прояву творчого начала і необхідний етап становлення творчої особистості. Саме наукова організація самостійної роботи студентів, використання педагогічних прийомів, забезпечать сформованість таких особистісних якостей, як: самостійність, творча ініціативність, критичність у ставленні до себе, необхідність самоосвіти і самовдосконалення, що є обов'язковою умовою з одного боку – готовності диригентів-хормейстерів до професійної і педагогічної діяльності, з іншого – для досягнення високої якості вищої музичної освіти.

Штанкіна Ірина Валеріївна

*Консультант з питань культури і мистецтва Інформаційного центру
«Огни Москви», м.Москва, Російська Федерація,
кандидат мистецтвознавства*

ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТОВОГО БІСЕРНОГО ШИТВА другої половини XVIII-початку XX ст. З МОНАСТИРІВ ТА ХРАМІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ

Літургійні тканини посідають важливе місце у організації сакрального простору українського православного храму з часів Київської Русі. Сповнені християнської символіки і глибокого духовного змісту, вони є невід'ємною частиною богослужіння и водночас виконують естетичні функції, надаючи особливої урочистості й піднесеності храмовому дійству. До таких тканин належать вівтарні завіси, одяг для престолу та жертovníків (індитії), оклади на ікони, воздухи та покрівці для Святих Дарів, плащаниці, пелени, антимінси, облачення духовенства (єпітрахілі, фелоні, поручі, палиці, сакоси, митри, стихарі, орарі) тощо.

Протягом X – першої половини XVIII століть більшість цих предметів виготовлялись з привізних коштовних тканин і оздоблювались вишивкою. Наслідуючи візантійський традиції, майстри виконували вишивки золотими, срібними та шовковими нитками, перлами, прикрашали дорогоцінним

камінням. Бісер та стеклярус у оздобленні предметів православного культу почали активно вживати лише з другої половини XVIII ст. Це обумовлювалось як загальною тенденцією щодо заміни у церковному шитві коштовних матеріалів більш дешевими (справжніх перлів – штучними та битим перламутром, дорогоцінного каміння – стразами, золотих та срібних ниток – тунцалом, канітеллю, блискітками), так і зростанням популярності бісерного шитва, яке упродовж другої половини XVIII – XIX століть набуло надзвичайного поширення майже серед усіх верств суспільства. Культові пам'ятки, оздоблені бісером та стеклярусом, за своїми художніми ознаками, значно відрізняються від світських та народних виробів, виконаних з тих самих матеріалів. Складаючи окрему самостійну групу, вони й досі залишаються малодослідженим напрямом розвитку цього виду декоративного мистецтва. Тим цікавіше буде розглянути пам'ятки культового бісерного шитва Чернігівщини та визначити основні тенденції його регіонального розвитку.

Матеріалом для написання статті послугувала колекція бісерних виробів Чернігівського обласного історичного музею ім. В.В.Тарновського, яка налічує 26 пам'яток культового шитва. Це оклади ікон і шиті образи, воздухи, покрівці, деталі одягу священнослужителів. В основу збірки лягли колекції, що були сформовані на початку XX ст. земським музеєм українських старожитностей ім. В.В.Тарновського, музеєм вченої архівної комісії та єпархіальним сховищем старожитностей. У свою чергу, до вищевказаних музеїв, предмети надійшли з монастирів та храмів Чернігівської губернії наприкінці XIX – початку XX ст. Окремі вироби були прийняті у дар від приватних громадян, інші передані з виставки, присвяченої XIV Археологічному з'їзду, який проходив в Чернігові у 1908 р. Після революції колекції були розподілені між створеними у місті етнографічним музеєм, культів та музеєм поміщицького побуту й мистецтва. В 1925 році в результаті об'єднання всіх музеїв в єдиний Чернігівський історичний музей, була сформована збірка, яка в наступні роки поповнювалась одиничними пам'ятками, придбаними у місцевих жителів [5, 77].

Значна частина бісерних виробів створювалась в майстернях жіночих монастирів. Зокрема, широкої відомості набули майстерні Ладанського монастиря на Прилуччині [1, 284], Введенського монастиря у Ніжині [3, 17]. Деякі предмети виготовлялись на замовлення приватних осіб і жертувалися храмам, інші використовувалися у домашньому побуті, як домашні ікони.

Бісерні та стеклярусні оклади ікон з'явилися на Чернігівщині у другій половині XVIII ст. і побутували протягом усього XIX ст. Так, у опису Вознесенської церкви у с. Клинци Суразького повіту згадується багато «...икон комнатных, преимущественно 7, 8, 10-вершковых. Одни из них на кипарисе, другие на липовых и дубовых досках, в серебряных и вызолоченых ризах, многие в низаных жемчугом с камнями или стеклярусом ризах и убрусах, с подвесками, а иногда в одних венцах» [4, 551].

Прикладом роботи другої половини XVIII ст. є оклад невеличкої іконки «Цілування Маріїне» зі збірки ЧІМ (И-2098, разм. 21,5x17). Ця ікона експонувалась на XIV Археологічному з'їзді, куди вона надійшла з

Воскресенської церкви у м.Почепі Мглинського повіту [2, №1201]. Оклад ікони виконано бісером та стеклярусом середнього розміру. Композицію ікони складають зображення Марії та Єлисавети. Вишиті бісером фіолетового, темно-рожевого, блакитного кольорів технікою «по карті», вони вирізняються яскравими рельєфними плямами локального кольору на суцільно зашитому прозорим темно-зеленим бісером тлі. У Каталозі XIV Археологічного з'їзду відмічається, що «тло та одяг вишиті бісером з гарно підібраними тонами» [2, №1201]. Оклад ікони виконано технікою «у прикріп», яка є традиційною для гаптованих творів і на початковому етапі широко застосовувалась у бісерному шитві. З гаптованими виробами споріднює і властиві вишивці певна умовність, площинність та лінійність зображень.

Аналогічні художньо-технічні особливості притаманні й окладу ікони Богоматір Володимирська (И-2104, розм. 33x26 см), яку також можна віднести до групи творів XVIII ст.

Група виробів XIX ст. є найчисельнішою і представлена воздухами, вишитими іконами, поручами, серветками під Біблію, палицями. Такі характерні для цих виробів ознаки, як застосування разом з традиційною технікою «у прикріп» техніки «за рахунком», поширення натуралістичних квіткових орнаментів, реалістичне трактування образів, сполучення бісеру з гарусом, застосування паперової канви, як основи для вишивки, свідчать про все більше проникнення технічних та художніх засобів світської бісерної вишивки та вплив провідних європейських художньо-стилістичних течій.

Серед найтипівіших виробів цієї групи варто відмітити ікони «Спас Нерукотворний» (И-2087, розм.18,5x12,3 см), свт. Феодосія Чернігівського (И-2089, розм. 17,5x15,5 см), воздухи (И-1929, розм.50x58 см, И-1913, розм.40x45, И-1839, розм.50x50 см), палиця (И-1925, розм. 46x46 см), серветки під Біблію (И-367, розм.41x41 см, И-362, 47,5x32 см)).

Наприкінці XIX – початку XX ст. у церковному бісерному шитві все частіше спостерігається поєднання бісеру та стеклярусу з іншими матеріалами і прикрасами різного ґатунку. Прикладом такої роботи може слугувати омофор (И-1334), червоне оксамитове тло якого заповнює вишивка, виконана бісером, канітеллю та штучними перлами.

Зразки робіт другого десятиріччя XX ст. представлені покрівцем (И-1905, розм.33x33 см) та воздухом (И-1905, розм. 42x45 см). Виконані на простому полотні дешевим металевим та скляним бісером кустарного виробництва у сполученні з лляними нитками, дешевими намистинами, аплікаціями з оксамиту, вовни, ситцю, вони яскраво ілюструють процес подальшого згасання та остаточного занепаду мистецтва культового бісерного шитва.

Серед пам'яток бісерного культового шитва Чернігівщини особливе місце посідають оклади ікон, пов'язані з культурою старообрядницького осередку Північної Чернігівщини – Стародуб'я. Збірка цих унікальних творів належить мешканцю м.Чернігова Валентину Шуру. Колекція налічує близько 30 бісерних окладів, переважну кількість яких зібрано у селищах Радуль та Добрянка Ріпкинського району.

Аналіз творів колекції дозволяє зробити висновок, що бісерні оклади побутували на Стародуб'ї з другої половини XVIII і до початку XX ст. Їм притаманний цілий ряд спільних рис, які визначають специфіку місцевих художніх традицій. Зокрема, всі оклади виконані традиційними техніками «у прикріп» та «по карті», зображення обов'язково оконтурюються контрастним до кольору тла бісером, або річними чи штучними перлами. Улюбленим прийомом оздоблення було прикріплення на полях, одязі та німбах святих дорогоцінного каміння, страз, а пізніше скляних гудзиків.

Втім, стародубське шитво не було цілком однорідним. Місцеві майстри працювали у різних манерах, які формувались під впливом як часових змін, так і особистих смаків.

Більш раннім творам XVIII століття притаманне використання бісеру лише для окреслення окремих деталей композицій, які виконувались переважно у техніці гаптування.

Характерною прикметною рисою робіт XIX ст. є суцільне шиття бісером. При цьому на більш ранніх етапах твори виконувались намистинами одного кольору (сірого, біло-перламутрового, біло-прозорого або молочного), що наближало їх до традиційного монастирського шитва перлами. Надалі все частіше з'являються кольорові вкраплення у вигляді різноколірних рослинних галузок. Подальший розвиток відбувався у напрямі підвищення декоративності, що обумовило появу у 30-40-х роках XIX ст. пишних багатобарвних рослинних орнаментальних композицій, які суцільно заповнюють поверхню окладів. Фольклорне світосприйняття, умовність, площинність, співучість та м'якість ліній, яскравість кольорів є характерними ознаками цього виду творів, які можна розглядати як результат синтезу традицій давньоруського художнього шитва, що зберігались у старообрядницькому середовищі, і фольклорних явищ місцевої народної художньої культури.

З початку XX століття у місцевому шитві починають розвиватися негативні тенденції. Зокрема, використання нижчого за гатунком бісеру кустарного виробництва, зростаюче захоплення різноманітними декоративними матеріалами (штучні намиста, гудзики, фольга, парчеві тканини) обумовили погіршення художніх якостей творів, що призвело до втрати ними мистецької виразності та самобутності, а у подальшому й до занепаду унікального явища української художньої культури, яким є бісерне шитво старообрядництва Стародуб'я.

Таким чином, бісерні вироби культового призначення отримали значного поширення на Чернігівщині упродовж другої половини XVIII – початку XX ст. У складній взаємодії традиційних й сучасних матеріалів, художніх та технічних засобів створювались дуже різні за своїм характером твори. В одних з них вільно залучались світські мотиви та художні й технічні засоби виконання, в інших певний час продовжували зберігатися стійкі традиції, що з найбільш повне відобразилося в пам'ятках старообрядницького бісерного шитва.

1. Історія українського мистецтва. – К.: Головна ред. укр. рад. енцикл. - 1969. – Т.4. – Кн.І. – 363 с.

2. Каталог выставки XIV Археологического съезда в Чернигове. Исторический отдел. – Чернигов: типография губернского правления, 1908 . – С.1-50.

3.Филарет /Гумилевский/. Историко-статистическое описание Черниговской епархии / Филарет /Гумилевский/. – Чернигов: Земская типография 1874. – Т. 4.- 541 с.

4. Черниговские Епархиальные известия за 1884 г. – 1885. - №6. - Часть неофициальная. – 579 с.

5. Штанкіна І.В. Бісерні вишивки як частина художнього та культурного життя дворянських маєтків Чернігівщини кінця XVIII – першої половини XIX ст./ І.В. Штанкіна // Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. – Чернігів: Сіверянська думка, 2002. – Вип. 2. – С. 76-84.

Прот.Вячеслав Селюченко

*Директор воскресных школ Черниговской епархии,
директор Воскресной школы имени святителя Филарета (Гумилевского)
при Свято-Успенском Елецком женском монастыре*

Селюченко Оксана Александровна

*Преподаватель Воскресной школы имени святителя Филарета (Гумилевского)
при Свято-Успенском Елецком женском монастыре*

СОВРЕМЕННЫЕ ВОСКРЕСНЫЕ ШКОЛЫ ЧЕРНИГОВСКОЙ ЕПАРХИИ КАК НАСЛЕДНИКИ ТРАДИЦИЙ ОБРАЗОВАНИЯ ВРЕМЕН СВТ.ФИЛАРЕТА (ГУМИЛЕВСКОГО)

*Яко тцанием велим и усердием обогащал еси творениями
отцев церковных вверенных тебе питомцев просвещая, дабы они
напаялись и укреплялись во благочестии и чистоте
(Кондак 3 Акафиста свт.Филарету Черниговскому)*

Архиепископ Филарет (Гумилевский) известен нам, как замечательный проповедник слова Божия, литературный деятель, историк, богослов, педагог, который всю свою жизнь шел по ступеням образования и просвещения, передавая свои знания и труды молодому поколению. Святитель ревновал о духовном просвещении своей паствы, способствуя, в первую очередь, открытию воскресных школ.

Ныне в Черниговской епархии насчитывается 37 воскресных школ, из которых 6 – непосредственно в Чернигове. Основными задачами воскресных школ, в целом, являются: 1) религиозно-нравственное обучение и воспитание многогранной личности-христианина, 2) их социализация в соответствии с

нормами христианской морали, 3) формирование у воспитанников православного мировоззрения, способствующего познанию окружающего мира.

Воскресные школы призваны стать для каждого ребенка живым источником исполнения Заповеди Христовой: «По тому узнают вас, что вы Мои ученики, если будете иметь любовь между собою» (Ин. XIII, 35). Поэтому особенно важным есть преобразование воскресных школ в сплоченные детские коллективы с комфортным общением со сверстниками и взрослыми.

С этой целью в воскресные школы Черниговской епархии привлечены педагоги, которые имеют высшее светское и богословское образование, а также значительный духовный и большой педагогический опыт.

Воспитанники воскресных школ епархии принимают активное участие в различных культурно-массовых мероприятиях, организованных для детей Черниговским епархиальным управлением: выставки и конкурсы декоративно-прикладного и изобразительного искусства, фестивали хоров воскресных школ, благотворительные концерты, спектакли, соревнования. Особое место в жизни школ отводится паломническим поездкам, походам и экскурсиям.

В сентябре 2008 г. по благословию митрополита Амвросия и игуменьи Нектарии начала свою деятельность воскресная школа при Свято-Успенском Елецком женском монастыре. В 2009 году, после канонизации святителя Филарета (Гумилевского), школе было присвоено его имя. У истоков создания школы стояли монахиня Амвросия (Гуцол), А.Ю. Челышев. С сентября 2012 года ее возглавляет протоиерей Вячеслав Селюченко, который одновременно является и духовником школы.

На занятиях воспитанников знакомят с историей Церкви и Черниговского края, главными христианскими праздниками и связанными с ними евангельскими событиями, житиями святых. Обязательным является изучение церковнославянского языка, основ хорового и церковного пения.

В 1990-х гг. была создана воскресная школа при Свято-Троицком кафедральном соборе. Преподаватели и воспитанники школы принимают активное участие в духовной жизни города Чернигова. Здесь важно отметить, что большинство воспитанников впоследствии становятся учащимися Черниговского духовного училища псаломщиков-регентов.

Воскресная школа при Спасо-Преображенском соборе г. Чернигова организована по благословию митрополита Черниговского и Нежинского Антония (Вакарика) 7 января 1995 г. Дело приобщения воспитанников к духовной жизни с целью усвоения начальных знаний о православном вероучении, богослужении и истории Церкви начинал священник Павел Булаш. При школе был организован детский хор под управлением регента Анны Кулик. Ныне школу возглавляет протоиерей Георгий Щербатюк. Необходимо отметить, что преподавательский состав школы отличается высоким профессионализмом и многолетним опытом. Среди преподавателей выпускники духовных и светских высших учебных заведений: Малышко С.В., Терещенко С.Ф., Малышко М.И., Ключко Т.А., Мартенс О.Н.

В школе регулярно проводятся выставки творческих работ воспитанников, Рождественские и Пасхальные утренники, организовываются

паломнические поездки по святым местам. Воспитанники школы постоянно приобщаются к участию в богослужениях – поют и читают на клиросе, несут послушание в алтаре и на колокольне собора. Сводный детский хор и хор воскресной школы собора под управлением регента Татьяны Ключко участвует в праздничных и воскресных богослужениях.

Особо хотелось бы отметить деятельность воскресной школы храма-комплекса «Всех святых Черниговских», основанной в 2005 г. Задача преподавательского коллектива школы состоит не только в передаче определённого объема знаний, изложении библейских сюжетов, истории православия, а и в раскрытии человеческого сердца к Богу и ближнему своему. По сути воскресная школа храма-комплекса «Всех святых Черниговских» является центром духовной жизни всего микрорайона. Занятия проходят по субботам и воскресениям в десяти возрастных группах, среди которых 5 групп младшего возраста, 4 группы среднего возраста, и одна – старшая. Деятельность школы осуществляются по двум основным направлениям: 1) Основы православной веры (Закон Божий), 2) творческие коллективы.

В творческих коллективах «Бисероплетение», «Мастерская игрушек», «Живопись», «Сказкотерапия», «Музыка», «Хозяюшка», «Театральный кружок» воспитанники учатся замечать красоту и многообразие мира через способность к творчеству, как один из величайших даров Бога человеку.

Необходимо отметить, что воспитанники воскресной школы храма-комплекса «Всех святых Черниговских» приобщаются так же к занятиям по вольной борьбе, которые ведет кандидат в мастера спорта священник Петр Мостовой. На территории храма функционирует дружина «Православных скаутов Чернигова», главная задача которых – служение и верность Богу, Отечеству и ближнему.

Воскресная школа при Свято-Михайловском храме была организована в 2004 г. Тут изучается Закон Божий, проводятся занятия по церковному пению, рисованию и рукоделию. Качественный подход к обучению обеспечивают преподаватели, имеющие соответствующее образование.

Воскресная школа Свято-Николаевского храма города Чернигова начала свою работу в 2007 г. по благословению настоятеля храма протоиерея Петра Квашнина. На данный момент с детьми занимаются 6 преподавателей, которые имеют среднее специальное музыкальное и высшее педагогическое образование: Кусенко Ксения Николаевна, Трейтяк Валентина Владимировна, Сапон Анна Евгеньевна. Кроме изучения Закона Божьего, основ православной культуры, церковно-славянского языка, дети имеют возможность заниматься также в кружке по изобразительному искусству, который работает при школе. Школа ставит перед собой одну из важных задач – помогать родителям воспитывать детей в духе православия, укреплять веру в Бога, служить мостом между Церковью и домом. Воспитанники школы участвуют в воскресных, праздничных богослужениях. Некоторые из воспитанников поют в церковном хоре и прислуживают в алтаре. По благословению настоятеля и в сопровождении священников храма они вместе с родителями совершают паломнические поездки по святым местам Киева и Черниговской области.

Таким образом, исходя из вышеизложенного, можем сделать вывод, что дело, начатое святителем Филаретом (Гумилевским), при котором было открыто 828 церковно-приходских (воскресных) школ, в настоящее время начинает возрождаться. Приобщение детей к духовности, воцерковление и ознакомление их с православной историей и культурой, будет способствовать их становлению как православных христиан, высокодуховных личностей и сознательных граждан.

Малиневська Валентина Мефодіївна

*Директор ЧИММК НАКККіМ,
кандидат історичних наук, професор,
заслужений працівник культури України*

Малишко Сергій Вадимович

*В.о. заступника директора з навчальної роботи ЧИММК НАКККіМ,
доцент кафедри історії, теорії та практики культури,
кандидат історичних наук*

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК В.Я. ОРЛОВА “К МУЗЫКЕ С ГИТАРОЙ”: ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ КОМПЛЕКСНОГО ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ ГІТАРИСТА

Виданий викладачем-методистом Чернігівської музичної школи №2 імені Е.В. Богословського Орловим Володимиром Яковичем посібник “К музыке – с гитарой” являє собою першу в Україні ґрунтовну систематичну працю з початкової школи комплексного виховання і навчання гітариста обсягом 688 сторінок. На основі 45-річної успішної практичної діяльності автора на сторінках видання розкривається принципово новий, унікальний підхід до виховання і навчання музиканта-гітариста.

Випускника творчої лабораторії професора, заслуженого діяча мистецтв Росії, лауреата Державної премії композитора Віктора Михайловича Лебедева Орлова В.Я. по праву вважають засновником сучасної професійної гітарної школи на Чернігівщині, який виховав цілу плеяду музикантів-гітаристів, серед яких лауреати обласних, вітчизняних та міжнародних конкурсів. Нині в середніх та початкових спеціалізованих музичних навчальних закладах України працює вже четверте покоління його учнів.

У першому розділі В.Я. Орлов піднімає низку важливих питань. Зокрема, він вказує на важливість розвитку музичного слуху, не залежно від спеціалізації, створення у учнів свідомого і визначеного слухового сприйняття й уявлення музичних звуків.

Автор порівнює абсолютну і відносну системи сприйняття музичних звуків, їх взаємозв'язок. Володимир Якович, на підставі досліджень відомих

педагогів та власного досвіду, ілюструє переваги, на початковому етапі, релятивної системи сольмізації у розвитку ладового й інтервального слуху. Він підкреслює, що музиканту-початківцю не так важливо знати, володіє той чи інший звук абсолютною висотою – для нього важливим буде розуміти ладове значення цих звуків в даній мелодії, виходячи зі ступеня їх усталеності чи неусталеності по відношенню до тоніки тому.

Отже, для повноцінного розвитку музичного слуху В.Я. Орлов пропонує використання як відносної, так і абсолютної системи, проте, на початковому етапі він віддає перевагу відносній.

Автор зазначає, що для гри по нотах необхідно створити ясні слухові уявлення характерних ладових якостей звуків, що відповідають нотах та ступеневим позначкам. В.Я. Орлов зазначає, що лише за умови оволодіння музичним звуком можна навчитися розуміти ідейний зміст музичного твору, творчо його інтерпретувати і творити самому.

Спів, на думку автора, є одним з найголовніших засобів у розвитку ладового слуху. Він – фундамент музичного і художнього мислення й смаку, засіб музичної виразності та набуття музичних знань. В.Я. Орлов переконливо наполягає хоча б в самих загальних рисах знайомити з основами співочого голосоутворення й вокальною орфоєпією.

Окремо В.Я. Орловим розглядається музична пам'ять, її якості та механізми функціонування. Він категорично виступає проти механічного заучування нотного тексту та наголошує на взаємодії запам'ятовування й свідомої активної діяльності (“розумію-запам'ятовую”).

Окрім того, автор визначає сутність повторення при запам'ятовуванні нотного тексту. Зокрема, розкриваються види, стадії та системність повторення. На завершення цього матеріалу, автор, з позицій сучасної педагогіки і психології, виділяє тринадцять найбільш суттєвих його сторін. Разом з тим звертає увагу на те, що в процесі самостійної роботи учня викладачу необхідно навчити майбутнього виконавця ставити конкретні диференційні завдання перед кожним новим виконанням.

У другому розділі посібника розкриваються основні положення психофізіологічного виникнення, сприйняття і засвоєння як суто слухових музичних уявлень, так і різного роду м'язових відчуттів при формуванні ігрового апарату починаючого гітариста. Цікавими і корисними є вміщені в цьому розділі 10 прохань учня до викладача.

Третій розділ присвячений вихованню в учнів почуттів метру та ритму. Завдяки участі слуху, зору та рухів вже на початковому етапі у учнів закладається комплексне сприйняття метроритмічних звукових співвідношень і здатність адекватного практичного їх відображення, що є важливою передумовою формування “читки нот” з листа.

Четвертий розділ містить практичний матеріал для виховання в учнів ладового почуття та формування на цій основі внутрішніх ладофункціональних уявлень, констатуючи увагу на тому, що створення внутрішніх слухових ладових та метроритмічних відчуттів практично неможливе без живого інструменту – голосового апарату.

Тут вміщені вправи, покликані закріпити засвоєння ладових ступенів на інструменті, що мають на меті не лише технічне, а й музичне завдання. Технічне завдання цих вправ на початковому етапі, на думку автора, повинно полягати у дотриманні аплікатури в руках та правильному виконанні прийомів апояндо, тирандо і штриха легато.

Матеріали II частини посібника сприяють розвитку музичного та художнього мислення учнів на основі вивчення творів різних жанрів, форм, фактурних комплексів та музичних складів. В.Я. Орлов акцентує увагу на тому, що робота над вправами не повинна носити вузькотехнічний характер. Їх призначення на початковому етапі навчання більш інформативне, ніж технічне. Питання “звукорухів” та інші технічні моменти повинні вирішуватися в процесі виконання художньо-музичних завдань.

Заслугує на увагу думка В.Я. Орлова, щодо репертуару першого року навчання юного гітариста. Автор рекомендує планувати річний комплекс навчальних завдань таким чином, щоб кожний етап навчання був фундаментом для наступного з одного боку, а з іншого – зберігалась природність і органічність розвитку здібностей учня. Тут він пропонує використовувати розроблену (за участю Рябова, Мурзіної, Полянського та ін.) на кафедрі наукових основ виховання і навчання НМА України імені П.І. Чайковського концепцію комплексного методу виховання і навчання музикантів початкового періоду в початкових спеціалізованих музичних навчальних закладах за наступними темами: “Пісня, Марш, Танець в їх жанрових різновидах”, “Виразність та винахідливість – два засоби відображення дійсності в музиці”, “Пісенність, Маршовість, Танцювальність як новий рівень узагальнення музичних явищ”.

Зазначимо також кілька зауважень, які носять характер побажань: посібник не має чіткої структури та написаний дещо лексично переобтяженою мовою, що, на нашу думку, ускладнить роботу з ним молодих спеціалістів і гітаристів-початківців.

З огляду на вищевикладене, зазначимо, що навчальний посібник “К музице – с гитарой” В.Я. Орлова розкриває інноваційний і креативний підхід до всебічного музичного розвитку дітей та комплексного розвитку знань, умінь й навичок майбутнього музиканта-гітариста. Він може стати в нагоді всім викладачам початкових музичних навчальних закладів, незалежно від спеціалізації. В достатньому обсязі збірка містить різноманітний художній та інструктивний матеріал, що спрямований на активізацію образно-емоційної сфери учнів і формування основ музично-виконавської техніки.

Література:

1. Орлов В.Я. *К музице – с гитарой. Начальная школа комплексного воспитания и обучения гитариста (в двух частях): Учебное пособие для музыкальных школ и музыкальных отделений школ эстетического воспитания* / В.Я. Орлов. – Чернигов: Полиграфическо-издательский комплекс «Десна», 2015. – 688 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- ДМШ – Дитяча музична школа
- КНУКіМ – Київський національний університет культури і мистецтв
- МДА – Московська духовна академія
- НАКККіМ – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
- НУБіПУ – Національний університет біоресурсів і природокористування України
- УПЦ – Українська Православна Церква
- УПЦ-КП – Українська Православна Церква Київський патріархат
- ЧДУ ПР – Чернігівське духовне училище псаломщиків-регентів
- ЧЕИ – Черниговские епархиальные известия
- ЧІМ – Чернігівський історичний музей імені В. Тарновського
- ЧІММК – Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури
- НАКККіМ – Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
- ЧНПУ – Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

З М І С Т

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Чернець В.Г., ректор НАКККіМ, доктор філософії, професор, заслужений працівник освіти України, академік Академії наук вищої освіти України, член Національної спілки журналістів України.....3

Митрополит Амвросій (Полікопа), ректор ЧДУ ПР, кандидат богослів'я, митрополит Чернігівський і Новгород-Сіверський4

Малиневська В.М., директор ЧИММК НАКККіМ, кандидат історичних наук, професор, заслужений працівник культури України5

Личковах В.А., доктор філософських наук, професор, заслужений працівник освіти України.....6

ДОПОВІДІ

Митрополит Амвросій (Полікопа)
ЧЕРНИГОВСКАЯ ЕПАРХИЯ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ8

Личковах В.А.
ФІЛОСОФІЯ ЕТНОКУЛЬТУРИ І КУЛЬТУРОЛОГІЧНА РЕГІОНІКА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ КРАЄЗНАВСТВІ 11

Рудько М.О.
ГУМАНІТАРНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА 15

Протоіерей Артемий Слостён
ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕОСВЯЩЕННЕЙШЕГО ФИЛАРЕТА, АРХИЕПИСКОПА ЧЕРНИГОВСКОГО И НЕЖИНСКОГО 19

Протоіерей Игорь Пидан
КАНОНИЗАЦИЯ СЯТИТЕЛЯ ФИЛАРЕТА (ГУМИЛЕВСКОГО)24

Смолина О.О.
ИКОНОПИСНЫЕ МАСТЕРСКИЕ ПРИ ЖЕНСКИХ МОНАСТЫРЯХ СЛОБОДСКОЙ УКРАИНЫ В НАЧАЛЕ XX В.26

Повторева С.М.
ХРИСТИАНСКАЯ ЦЕРКОВЬ КАК ДУХОВНАЯ ОПОРА БРАКА И СЕМЬИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ31

Терещенко-Кайдан Л.В.
ЯСКРАВІЙ ВНЕСОК ФІЛАРЕТА ЧЕРНІГІВСЬКОГО (ГУМІЛЕВСЬКОГО) У РОЗВИТОК СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ГРЕЦІЄЮ35

| | |
|---|----|
| Мон.Амвросия (Гуцол) РИЖСКИЙ ПЕРИОД ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СВЯТИТЕЛЯ ФИЛАРЕТА (ГУМИЛЕВСКОГО)..... | 37 |
| Малиневська В.М. ЦЕРКОВНИЙ НАПРЯМОК У ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОМУ РУСІ ЧЕРНІГІВЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛ. ХІХ ПОЧ. ХХ СТ. | 41 |
| Царенок А.В. ОСМИСЛЕННЯ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА В МЕЖАХ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ЕСТЕТИКИ АСКЕТИЗМУ | 42 |
| Чабак Л.А. ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ | 45 |
| Василенко І.В. ДУХОВНО-КАНОНІЧНА ОСНОВА ЗНАМЕННОГО РОЗСПІВУ | 47 |
| Остроумова Я.В. ЄВРОПЕЙСЬКА МУЗИКА ХІХ СТ. У ДУХОВНОМУ ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ..... | 51 |
| Малишко М.І. ПРАВОСЛАВНИЙ ЦЕРКОВНИЙ СПІВ ЯК МЕТОД КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ..... | 52 |
| Михайлова А.В. ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ МУЗЫКАЛЬНО- ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ШКОЛАХ ИСКУССТВ | 55 |
| Агієнко О.В. ЛЮДСЬКИЙ ГОЛОС ЯК НЕРУКОТВОРНИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ | 59 |
| Малишко С.В. ХРИСТІЯНСЬКА КУЛЬТУРА НА ПІДВИЩЕННІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ВИСОКОДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ | 61 |
| Пуларія Т.В. ОБРАЗ СПАСИТЕЛЯ ЯК ВТІЛЕННЯ АРХЕТИПУ САМОСТІ В ЖИВОПИСІ ОЛЕКСАНДРА АНТОНЮКА..... | 64 |
| Лущик О.В. МУЗИКА У ДУХОВНОМУ РОЗВИТКУ ЮНОЇ ОСОБИСТОСТІ..... | 70 |

| | |
|--|-----|
| Жлудько В.М. ДУХОВНІ АСПЕКТИ ІГРОДИЗАЙНУ | 72 |
| Мринська Н.А. ВОКАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЧЕРНІГІВЩИНИ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ КРАЮ | 78 |
| Кирилюк В.М. ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАРОДНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ..... | 81 |
| Протоієрей Вадим Малишко СВЯТО-ТРОЇЦЬКИЙ ХРАМ СЕЛА ХАЛЯВИН: ВІД ХІХ СТ. ДО СЬОГОДЕННЯ..... | 89 |
| Загорулько М.А. ІСТОРИОГРАФІЯ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ «ЧЕРНІГІВСЬКИХ АФІН» ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО | 93 |
| Любич О.А. КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ В ХІХ ст. | 98 |
| Малишко С.В. «ГОД ОДИННАДЦАТЫЙ»: СТОРІНКА З ЖИТТЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ 1871 р. | 102 |
| Малетич А.О. ПЕРЕДУМОВИ РОЗГОТАННЯ НАРОДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СВЯЩЕНИКАМИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ..... | 104 |
| Слесаревский Ю.В. СТРАНИЦЫ ИЗ ЖИЗНИ ЧЕРНИГОВСКОЙ ЕПАРХИИ НАЧ.ХХ В. ПО МАТЕРИАЛАМ ЕПАРХИАЛЬНОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПРЕССЫ | 110 |
| Бричка А.В. ЗВ'ЯЗОК ВИДАТНОГО УКРАЇНЦЯ ПАЇСІЯ ВЕЛИЧКОВСЬКОГО ІЗ ЧЕРНІГІВСЬКОЮ ЗЕМЛЕЮ | 112 |
| Махонін С.С. ІСТОРИКО-СТАТИСТИЧНИЙ ОПИС ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ ЧЕРНІГІВЩИНИ..... | 115 |
| Федорович А.А. ЧЕРНІГІВСЬКА ЗЕМСЬКА ФЕЛЬДШЕРСЬКА ШКОЛА: МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДУ | 119 |

| | |
|---|-----|
| Мамчич О.Б. ДУХОВНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ | 122 |
| Безпала С.С. ПОЧАТКОВА ЕСТРАДНО-ДЖАЗОВА ОСВІТА В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЧЕРНІГОВА)..... | 127 |
| Мартинюк І.А. РОЗВИТОК ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК АКТУАЛЬНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА | 130 |
| Бабич Д.В. УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВО-ОРКЕСТРОВА СЛУЖБА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ..... | 132 |
| Горобець Г.О. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЦЕРКОВНОГО СПІВУ У ЧЕРНІГОВІ | 136 |
| Грицюк О.Ю. ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ А. КОЛОМІЙЦЯ..... | 139 |
| Нарожна Н.І. ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК ГОТОВНОСТІ ДИРИГЕНТА ХОРУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... | 141 |
| Штанкіна І.В. ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТОВОГО БІСЕРНОГО ШИТВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII-ПОЧАТКУ XX ст. З МОНАСТИРІВ ТА ХРАМІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ | 143 |
| Прот.Вячеслав Селюченко, Селюченко О.А. СОВРЕМЕННЫЕ ВОСКРЕСНЫЕ ШКОЛЫ ЧЕРНИГОВСКОЙ ЕПАРХИИ КАК НАСЛЕДНИКИ ТРАДИЦИЙ ОБРАЗОВАНИЯ ВРЕМЕН СВТ.ФИЛАРЕТА (ГУМИЛЕВСКОГО)..... | 147 |
| Малиневська В.М., Малишко С.В. НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК В.Я. ОРЛОВА “К МУЗЫКЕ С ГИТАРОЙ”: ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ КОМПЛЕКСНОГО ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ ГІТАРИСТА | 150 |
| ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ | 153 |

Наукове видання

Святитель Філарет (Гумілевський): людина, архіпастир, науковець: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 150-літтю з дня преставлення святителя Філарета (Гумілевського) та з нагоди десятої річниці Чернігівського інституту мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (Чернігів, 2 червня 2016 р.) / [упор.: В.М. Малиневська, С.В. Малишко]. – Чернігів: ЧИММК НАКККіМ, 2016. – 158 с.

Комп'ютерна верстка **С.В. Малишко**

Підписано до друку 15.06.2016. Формат 60x84. $\frac{1}{16}$
Друк офсетний. Умовн. др. арк. 10,12. Обл. вид. арк. 10,34. Тираж 100 прим.
Зам. _____
